

Irodalmi tükör / szépirodalom

Prágai Tamás: Egy összetört alkotmányra, Gém-	3
Alexa Károly: Csöndes és intim ünnep (könyvheti megnyitó)	5
Fa Ede: Eszmélet/len/	7
Bajnóczy Zoltán: ecce homo, messziről világít, szárazjég, episzta 2007, keresztöltés-	10
Sarusi Mihály: Kis almádi irodalomtörténet (részlet)	12
Győri László: Szőlőhegyen, Maskara	21
Pusztai Zoltán: Majdhogynem úgy, Jelbeszéd (röpirat odaátra)	23
Szabó Elvira: Néztém, mint mesekönyv képeit...	25
Vass Tibor: Bulvárszivattyú-	32
Szálinger Balázs: A százegyedik év (részlet)	34

Tanulmány / Kritika

Szepes Erika: „Esztekák jönnek-mennek, a mocskos mesterség marad...” Gondolatok a paradigmaváltásról – I.	36
Pomogáts Béla: Az élet teljessége Kabdebó Tamás elbeszéléseiről	40
Kaló Béla: „Atyák teremtetten mitikus keret” Szepes Erika: Az ördöggyógy fogságában	46
Csepregi János: Egy feledésbe száműzött életmű Bakonyi István: Takács Imre	47
Lehota M. János: Szétkarcolt idő Szoliva János: Szétkarcolt szavak (verses napló)	48
Karáth Anita: (Sz)árnyalatok egy verskötet margójára Bajnóczy Zoltán: (Sz)árnyak a Léthe felett-	50

Képző-, színház-, tánc- és filmművészet

Kostyál László: Aki Párizst hozta el Pestre (Vajda Lajos születésének centenáriuma)	52
Kontha Sándor: Kondor-kép – háttérrel (Kondor Béla: Dante és Vergilius, 1961, olaj, vászon, 70x70 cm, Petőfi Irodalmi Múzeum)	54
Sándor János: A mulandó lét - analizált formákban (Aranyi Sándor fényfestményei és Popovics Lőrinc plasztikái) ---	56
Péntek Imre: Átírások, áthatások – érzéki határhelyzetek (Kotnyek István festményeiről és plasztikáiról)	58
Feledy Balázs: A rajzolás mindenhatósága (Miklosovits László grafikusművész munkásságáról)	63
Németh János: „Fogalmak, szavak érzékiesülése” (Részlet a megnyitóból)	67
Dr. Gálgy Zoltán: Pannon falak (Dubravko Baumgartner kiállításáról)	69
Péntek Imre: Művek párbeszéde - kiteljesedésben	70
Kostyál László: Fémnia fenomenjei (Burkus József festményeiről)	78
Szemes Béla: Fellépés Isten valóság-show-jában (Tasnádi-darab ősbemutatója a Hevesi Sándor Színházban) ---	81
Szellősi Anna: Karády A múlttól a jelenig visszhangzó dalok	83
Szemes Péter: Sikeres évad koronája (A piros váza titka című bábszínházi előadásról)	85
Kutszegi Csaba: Unikális hungarikumok táncfesztiválon (XXIII. Zalai Kamaratánc Fesztivál)	87
Pápes Éva: „Film nyomon” Zalaegerszegen (Beszámoló a IV. Göcsej Filmszemléről)	90

Hír- Tükör

Események, hírek	94
------------------------	----

Címlapterv: Nászpáng Grafika

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a Pannon Tükör és egyesületi könyvekről.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László (Nagykanizsa)

Dr. Hóbor Erzsébet – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Papp Ferenc – Nagykanizsa
Nógrádi László – Lenti
Cséby Géza – Keszthely, Hévíz

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Szemes Péter – főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos – főmunkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre – vers, próza
Szemes Péter – tanulmány, kritika
Marton Zoltán – képzőművészet
Király László – zene
Ferencz e. Győző – helytörténet

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK

Pék Pál – Nagykanizsa
Kardos Ferenc – Nagykanizsa
Tar Ferenc – Hévíz
Lukács Zsolt – Ljubljana
Kabdebó Tamás – Newcastle, Írország
Makkai Ádám – Waianae, Hawaii, USA

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége,
8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
Telefon: 92/598-070
www.pannontukor.hu

Kérjük szerzőinket, kézírataikat lehetőség szerint e-mailben, CD-n vagy floppy-n juttassák el szerkesztőségünkbe.

KIADÓ

Zalai Írók Egyesülete

8900 Zalaegerszeg, Európa tér 4.
E-mail: animator@zalaszam.hu
Telefon: 30/9562-303
Kiadóvezető: Lackner László

Előfizethető csekken vagy számlázással, mely a kiadó címén igényelhető.
Az egyes számok ára: 300 Ft.
Előfizetői díj egy évre: 1500 Ft.

Számilaszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg, 75500258-10809415

ISSN 1219-6886

Nyomdai munkák: Gura Nyomda Bt.

Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
E-mail: guranyomda@t-online.hu
Telefon: 92/599-464

Előkészítés: Graffit Stúdió Bt.

Zalaegerszeg, Mártírok útja 52.
Telefon: 92/510-890
www.graffit.hu

Készült

Zala Megye, Zalaegerszeg,
Nagykanizsa, Lenti, Hévíz
önkormányzatának támogatásával.

További támogatóink:

NB Forsz

Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92/510005, Fax: 92/510006

Popovics Lőrinc: Megújulás

Prágai Tamás

Egy összetört alkotmányra

Egy lakat feltöretett,
egy pecsét feltöretett,
nem vettük észre, mikor –
egy vasláda pántjai pattantanak,
a fejünk fölött átsuhant az angyal,

a régi alkotmány széthasadt,
erélye nincs, múzeumi áru,
műemlékszag és reminiscencia: ilyen
vasalatot nem csinál többé kovács,
forgácsait tapodjuk,

ami bent volt, most kívül került,
ami sötétben hevert, napvilágra jött,
kívül rekedt, amit őriztünk sokáig,
kintre, de nem a szabadba:
kívül van törvényen, időn.

Törvény lett, hogy mind kívül legyünk,
ha bent nincs, nem is nehéz ez:
betyárok, mámorok kivetettjei,
kint a csalitban, csipkefa alatt
faggatjuk egymást: komám, miért?

Fejét mindenki önként veszítse el,
egy elomlott tornác oszlopai közt
álljon és várjon a tőke mellett,
jön hóhér vagy jó hír: a tőke kihajt,
nohát, vadszőlőt, fürtöst, delevárit.

Egyetlen húr zörög az agyban,
cimbalomé, vak zenésze
tépi-cibálja, siralomházi idill –
a széllal bélelt ajtón szél gázol keresztül,
ennél kijebb már nincs emberfia,

a levegő húrjait pergeti két verő.

Gém

Ne rebbenj föl, amikor szólítanak, madár! – előbb-utóbb szólítani fog
egy hang, tollas barátom –,
de akkor két hártás tappancs nehezedjen a bitumenre,
két ragacsos, kicsi tappancs,

amikor kell, maradj a helyeden, maradj te veszteg, amikor
vihart jelez, és
zuhanni kezd a légnomás, és kapkodás van, zuhan, zuhan, és be is csapódik
valami higanynehéz

a szívbe. – Hisz mindig becsapódik valaki, valami (ha lehet, ne te legyél az),
mielőtt a robbanó, fehér
megvilágosodás virágszirmai kinyílnak bent a koponyában... Billegj
hosszú lábaidon

te akkor is, de áld meg, ahogy lehet, e kort, s a sáros, híg aszfalt, szürkület,
hétköznapok felett
tekints szét.... Hiszen ragacsos altalaj a szürkeké bűvőhelye, akik nem látszanak, de
apró-cseprő

életükben kémek... Állj meg, madár! Meglátod majd, mint finom selyemszál,
feszülni kezd
talaj és valamely felső szép ég között, egyre vastkosabb
gerinced,

makacs szár, gyökeret bont, vastagszik és felső bóbitáján érnek az idő
telt bogyói,
gyapjasodik a háncsszövet, törzsebb a törzs, egyre töredelmesebb
a lomb,

ha kell: nesze! egy tölgyfa benned; annak akartad? mindegy, akárminek
akartad, tölgy lett –
szilárdabb benned, mint a tudás. Most már repülhetsz, szállhatsz, madár –
ő marad, helyt áll érted.

Miklosovits László grafikája

Alexa Károly

Csendes és intim ünnep

Az Ünnepi Könyvhét története nincs megírva. Pedig a XX. századi magyar történelemnek felettébb érdekes képe nézne a szemlélődő utódra, ha előtte sorjázánának az eddigi hetvennyolc könyvhét eseményei: milyen könyveket hoztak a kiadók a terekre ekkor vagy akkor, mely írók dedikálták munkáikat olvasóiknak – ne feledjük, az Ünnepi Könyvhét az a nagyszabású nemzeti kulturális esemény, amikor a személyes találkozáskor, amikor egymás szemébe nézve, hirtelen „arca lesz” az írónak is, meg az olvasónak is -, melyik író mely többi íróval áll oda egy csoportképhez (és kikkel nem), és – persze – miként sündörög ott a politika a kitett könyvek között, vagy miként is lappang magukban a könyvekben, vagy éppen harsog magukból a könyvekből.

Az Ünnepi Könyvhét igazi hungaricum, évtizedekkel ezelőtt, amikor még nem voltak nemzetközi könyves fesztiválok és könyvvásárok, a külföldi turisták elismerően bólogattak Pest városának legbensőbb terein a könyves pultokat és a tolongó vásárlókat nézve, a fecsegő, régi jó szóval, „kaszinózó” írókat hallgatva, olcsó lángost majszolva és hús fröcsöket iszogatva.

Nincs „könyvhéttörténetünk”, és talán most van itt az utolsó ideje annak a megírására, hiszen mind távolabb kerülnek a második nagy háború előtti évtizedek, alig-alig élnek már olyanok, akik sorba álltak a csíkos szürke öltönyös, Etonkalapos, fehéredő bajuszos Móricz Zsigmond előtt valamely új könyvét szorongatva, akik a hátrafésült, sűrű hajú Sinka Istvánnak, a jó tanuló küllemű Németh Lászlónak vagy a besenyős szemvillanású Illyés Gyulának betűzgették elő a nevüket. Jó, hogy közöttünk van, s úgy lehet a hét végén ott lesz szokott helyén Vörösmarty szobrának vetve hátát, a Váci utca torkolatánál Püski Sándor bátyánk, ha ugyan már hűséges társa nélkül is, aki maga a folytonosság, aki jelképe a „könyves embernek” éppúgy, mint a nemzeti érzésnek és a népi gondolatnak, s akinek esetében talán szükségszerűnek mondhatók „bizonyos folytonossági hiányok”: a börtön és a kikényszerített emigráció évei. Azok a régi félbolshevik könyvhetek a hatvanas években Püski Sándor nélkül, maguk is színezik a könyvhetek megíratlan históriáját. Mert a könyv nem éppen ártalmatlan jószág – és ezt tudja a politika is. Nemcsak az írók meg az olvasók...

Nincs könyvhéttörténetünk, csak emlékképeink vannak, régi és rossz, újabb és reményteljesebb évek hangulati emlékei. És mivel nincsenek történelmi feldolgozások, minden új könyvhét, így a nyár elején, a személyes emlékeket hívja elő, a régi benyomásokat villantja föl, elhalt írók mosolya és szavai válnak újra élővé, könyvheti diskurálások régi barátokkal. Könyvhét és politika... Jobb lenne talán így fogalmazni: könyvhét és korszellem. Most visszagondolva a rendszerváltozás előtti évtizedekre, úgy tűnik, mintha a szabadságnak a szelíd szelleme járta volna be a könyvheti tér pavilonjainak ösvényeit. Kevesebb volt a könyv, mert legfeljebb ha 4-5 érdembeli kiadónak volt jogosítványa, de sok volt „kint” az író, mert itt különösebb kontroll nélkül válthattak szót olvasóikkal (és egymással is persze), nem a KISZ, vagy a szakszervezet vagy a kultúrház szervezte ezt a „programot”, hivatalosan elfogadott munkatervének megfelelően... És itt tébláboltak közöttünk derűsen, fesztelenül a maguk igazában, azok az írók is, akiket éppen vagy egyáltalán nem szeretett a hatalom, akik kimondatlan szilencium alatt álltak, vagy akiket egy-egy túlhatalommal bíró párttitkár bizonytalan időre kitiltott a „saját” megyéjéből. És itt és ekkor kapott helyet és kicsiny nyilvánosságot a vidéki Magyarország is, a megyeszékhelyek szerény irodalmi és tudományos műhelyeinek alkalmi kiadványaihoz ekkor juthattunk hozzá, mi pestiek, egy-egy érdeemes arcot mindig felvillantó költői antológiákhoz, egy-egy izgalmas témát mindig felvető helytörténeti szakművekhez. De a legnagyobb sorok a határon túli kiadók bódéi előtt kanyarogtak. A Kriterion és a Fórum: Erdély és a Délvidék. Az egyikük a „másik haza” üzenetét hozta, a délebről jövő meg valami furcsa szovjetellenesség odörjét. Szigorú diktatúra volt mindkét „küldő” országban, az egyiknél nyílt és nyilvánvaló magyarellenességgel, a másiknál viszont bizonyos – pl. könyvkiadásbeli – „liberalizmussal”, „nyugatossgal”, „antiszotalinizmussal”, „avangárdpártolással” stb. leplezett kíméletlen délszláv nacionalizmussal. Az erdélyi és délvidéki könyvek jelentősebb mennyiségben csak itt és ekkor találkozhattak az anyaországi olvasókkal. Egyiktől a sok száz éve rendületlen táj- és fajtaszeretet sugárzott felénk, a másiktól valami halvány európaiság. És itt voltak íróik is – élőben, bár keveset és nagyon megfontoltan szólva. A Felföld kiadója a Madách érdektelen küllemű és tárgyú könyvei között csak ritkán villant meg valami érték és hát ott árválkodott valamelyik szögletben néhány oroszról vagy ukránból fordított gyalázatos minőségű könyvvel a szegény Kárpátalja, az akkori hivatalos szóhasználat, Kárpáton túli terület. Talán még megvan az a kis verseskönyv, amely úgy jött létre, hogy a költőnek mindig ugyanazon a helyen és méretben közölte a helyi „magyarpravda” a verseit, egy idő után ezeket kivágták, összefűzték és elnevezték könyvnek.

Nosztalgiazom? Bizonyára igen. Csak annyit akartam az elmondottakkal jelezni, hogy akkor, azokban a nyomasztó évtizedekben az Ünnepi Könyvhét valóban ünnep volt. Mert sokan vettek könyvet, mert az irodalomnak presztízse

volt, mert az írói szó hiteles volt. És a hiteles szó a szabadságról tudósított – ha olykor akaratlanul is -, meg a nemzet sorskérdéseiről is – ha gyakran kényszerű áttételességgel is.

A könyvhét ma is ünnep. De már nem úgy, mint amikor a szabadság szellői lengedezték be a könyvkultúrának ideiglenesen megnyitott tereket. Ma – úgy mondanám – azok számára ünnep a könyvnek ez a hete, akik ünnepi lélekkel és várakozással fordulnak be a könyvek utcáiba. Ma is van mód a csöndes és intim ünneplésre a könyvekkel való találkozásakor, amikor legalább két és félszáz kiadó kínálja „termékeit”, vagy három és félszáz „bejegyzett” új kötetet, s amikor a féltucatnyi budapesti helyszín mellett ötven magyar városban ünnepelhetjük az emberiségnek azt a félezer éves nagy találmányát, amit úgy hívunk nyomtatott könyv.

Nem ez a hely és ez az alkalom való arra, hogy az írott beszéd válságáról, azaz a mai idők álságos közszabadságáról beszéljünk, hogy a tőke mindent kisajátító hatalmán keseregjünk, hogy az írói szó manipulálhatóságán élcelődjünk, hogy a nemzeti értékeket és érdekeket a könyvekben is pusztító globalizációt káromoljuk. Hogy a nemzet ügyeit eláruló, azaz a szót áruba bocsátó írókat nevükön nevezzük. Erre ott voltak az elmúlt hetek és ott lesznek az elkövetkezők. Ez az előttünk álló pár nap kegyen megint arra alkalom, hogy könyveket vegyünk a kezünkbe, amiket ha megveszünk, majd otthon fogunk elolvasni. Itt a könyv ünnepének terében barátainkkal találkozunk, írókkal válthatunk szót, olyan dolgokról beszélgethetünk, amikre ritkán van mód a mindennapok kényszerű zajgásában. Közben az eget kémleljük, örülünk a szép időnek, de nagyon azt se bánjuk, ha jönnek a felhők, mert ilyenkor be lehet húzódni azokra a zártabb helyekre, ahol a beszélgetés élénkítésére kikérhetünk egy-két pohár bort is. Még hozzá a javából, hiszen elvégre ünnepleni jöttünk.

(Zalaegerszegen, 2008. június 5-én, a városi önkormányzat dísztermében)

Miklosovits László grafikája

Fa Ede

Eszmélet/len/

(Villon és József Attila után – másképp)

1.
unalom visz csak – s tüntet el
kedvet benső fényt / egybeszóve
utcák és önzéstől beteg
arcok / görcs tépi agyvelőmet /
bámulnék havas hegytetőket
s verset amit a csönd terem –
de gyökerem aszfaltba nőtt le /
hiányból rakok szóhegyet /
2.
milyen jó lenne ÁLMAIMBAN
szebbnek látni a múlt időmet! /
így tán kibírnám „ami itt van” /
erre ők elsüllyedt mezőkkel
gyötörnek s harccal volt-nincs nőkkal /
reménykedjek ilyen „gyógyírban”? /
vagy tán úgy kapok új erőre
ha ÉRTELEM küzd „kínjaimmal”? /
3.
kissé elhíztam s azt hiszem
cukrom már mézga s vérnyomásom
felhőt öklel mert nem pihen
agyam: e fejre állt világot
annyi bűn rágja! / a hideg
kiráz (folyton) / s amit utálok:
gépzaj nő / rigófűtty tipeg
s beleveszik /mit ér az átok?! /
4.
erre csak most süvít hasonlat:
széthullva épül egy világ! /
kik unokáikban lakolnak
halmoznak hibára hibát /
aki magát sem érti már
s szerep-szövegét egyre mondja
játszik vezért meg bölcs bírát /
reménytelen remény a „holnap” ?! /
5.
holt hatalmakkal annyi ÉRDEK
tűnt el az idő sár-hasában /
TÖRVÉNYÜK mára szó-szemét lett –
(amit tegnap kétely sem árnyalt!) /
de tévelygésnek nincs határa
mert ki „pokolra megy” nem ér fel
a „fényre” / annak „igazsága”
győz ki hazudni sose’ szégyell /

6.
széthullt mi – egykor – megkötött /
helyén sem leltem szabadságot
csak ami máshogyan nyugózt:
sivárrá tágult a világom
nincs mit gyűlölnöm vagy imádnom! /
e hiányt szavakba ölöm
s csalok: bármi fontosnak látsszon
míg üres képét körmölöm /

7.
utazok / pályaudvarok
változnak: űz és vonz az élet /
látok – bár rég nem akarok –
szépségben is csak ferdeséget /
s tódul annyi turista-kéjenc! /
dühömben aszkéta vagyok /
tudom hogy diliházba' végzem:
a csendemmel is ordítok /

8.
legyen bár dupla szenvedés
nem békülök az örülettel:
kényszer-kor mókuskerekét
tapossa csak egy gépi ember /
kibékültem az istenemmel
a Minden Semmi peremén:
egy-két pillét csigát ha mentek
már azt hiszem „tán van remény!” /

9.
rémálmom: rozsdát sír egy vén
vaskulcs – ajtót nem nyit ki többé:
a LÍRA az / gúnyolt helyén
büntetése a torz „öröklét” /
s én „költőt” mímelek ki öklét
rágva vigyorog ön-dühén /
csak így tudom eltúrni „önként”
hogyan van mert nincs a „költemény” /

10.
voltam koldus toprongy csöves
girhes éhes / korgott a gyomrom /
de nem zsír s hús csak kis köles
kellett volna! / ám űzve gondom
zsigerek kínján át is folyton
Bach-zene zsongott: jó öreg
szvit-emplék / s kint zajgott a „boldog”
reklámmal rángatott tömeg /

11.
nem vagyok koros sem kölyök /
testem vénül?: idegen élet
hal meg vele / majd – mint döngöt –
közhelyek nyelvén „elítélnék” /

Jobb Részem egy „költött” Egészben
szárgulva keres örömet! /
mit bánom hol jár s meddig ér el:
útra lelt lét és kor fölött /

12.
nő nő az ember-daganat
megfojtja Gaiát majd kiárad /
mégis e rút rákrosseb ad
szívnek-észnek rakétaszárnyat /
fausti lény nem lel hazára:
egyszerre igenel s tagad /
vak dühöt belátásra váltja
a szót szétrágó GONDOLAT!...

Bedő Sándor: Buta kán elröpül

Bajnóczy Zoltán

ecce homo

hozzám már hűtlen lettek (ha szabad)
 a könyvespolc is túlrad szakad
 de megőriz majd pompej a salak
 egy szó
 alak

mit papírba csavartam törmelék
 s én: könnycsatornatöltelék
 akár egy huzatos tört emlék
 átjár
 egy lék

egyre súlyosabban mint keresztek
 vállamon felfújható intertextek
 de a nyelv kivásik eresztek
 ecce homo ecce canto
 ím kiszakad és
 reszket

messziről világít

szögtépte kivakart sebeid
 éljük ideleenn kedves Jánosom
 a fröccsöntött napok apoteózisát
 az arctalan korcsváros vákuummosolyát
 ideleenn
 a belefeledkezés
 húsevő
 vérivó
 szó
 szegő
 katakombáiban
 de túl szavak és szívek néma entrópiáján
 s túl tükreink vakító tébolyán nekünk épül Sándorunk
 sárból szalmából és csillagcsókból eldalolt országa
 s a szélfúttá boglyas haj már messziről világít

szárazjég

Pilinszky után, szabadon

beszippant a világ
aztán kifúj magából
és újra itthon – kitérülök
a semmi méhében

episztola 2007

elküldtem a

elküldtem a postagalambot
(e-mailben)

elkü

elküldtem az e-mailt
(postagalambbal)

el

elküldtem mindenkit

keresztöltés

uram
akkor
én
most
magamra

és hordozom is némán

őt is
keresztölték

engöm is
nyugodtan
csak kerüljön
alám

k
inri
m

Sarusi Mihály

Kis almádi irodalomtörténet

(részlet)

Mécs László '57-es menedéke

A Mécs család öreghegyi villájáról sokan tudnak Almádiban, arról kevesebben, hogy Mécs László költő huzamosabb ideig a városban tartózkodott. Váth János emlegeti kiadatlan jegyzetében a nála tett látogatásokat s az ezeknek köszönhetően megejtett rendészeti ügyködést: 1957 májusában rendőr kereste a börtönből éppen csak kiszabadult, nyugalmat továbbra sem leelő papköltőt, Mécs Lászlót a szintén üldözött katolikus író-tanítónál, Váth Jánosnál. Nem ok nélkül persze, derül ki a jegyzetből és az akkori látogatás emlékének adózó Mécs-ajánlásból, mert hitük a rémuralom ellenére is töretlen.

A Magyarok misekönyve című, 1991-ben megjelent Mécs-kötet utószavából kiderül, hogy a premontrei szerzetes-költőt 1953-ban tartóztatták le az ávosok Pannonhalmán okirat-hamisítás koholt vádjával. Mint Rónay László írja az 1993-as pozsonyi Mécs-kötet (Vadócba rózsát oltok) utószavában, közokirat-hamisításnak tekintették, hogy bejelentőire az eredeti nevét írta (a Mécs László írói nevet 1915-től használta a Mártoncsik Józsefként anyakönyvezett költő). Bűnlajstromát gyarapította a proletárdiktatúrát veszélyeztető azon cselekedete, hogy rendre megajándékozta vendéglátóit saját költeményeinek kéziratával. A 10 évre ítélt költőt 1956-ban „rehabilitálták” – írja a Magyar Irodalmi Lexikon 1965-ben –, majd Budapesten káplánként folytatta a hatalmon lévőket továbbra is idegesítő működését. A kettő közti időben lehetett az a pár hónap, amelyet Mécs László Balatonalmádiban töltött az őt befogadóknál. Mint az idős almádiak emlékezete őrizi, testvérénél az öreghegyi nyaralóban és Váth Jánosnál lelt menedéket. Ekkor járt át naponta Váth Jánoshoz beszélgetni, emberi szót hallani az üldözött papköltő.

Üldözött az üldözött: katolikus költő a katolikus íróhoz az ötvenes évek Magyarországon.

Az egyik idős almádi – Majbó Gábor örökös tiszteletbeli alpolgármester – arra emlékszik, hogy valamikor a második világháború alatt vagy után Legény Béla ezredesnél, az első háborúban fél szemét elvesztő honvédtisztnél is lakott egy ideig Mécs László. Hogy ez pontosan mikor volt, nem tudja.

„Nekem ez a félesztendő legszebb emlékem marad síromig, amit vele tölthettem” – írja jegyzetében Váth János. Mint e sorokból kiderül, a börtönből nemrég szabadult költőt – 1957-ben – az almádiak és az Almádiban üdülők nagy szeretettel fogadták: ismeretlenek köszöntik a „fürdő teraszán”, a „fürdőhely útján”... (Ez is oka lehetett annak, hogy efféle sorok nem láthattak napvilágot 1990-ig. Ám hogy maig sem, már különösnek is mondható.) Ráadásul, írja Váth János, „A félesztendei balatoni tartózkodásnak nyomát mutatja több verse”. Az is, amelyet 1957 szeptemberében neki ajánl: „A Balaton megőzvegyült” című költeményt „A magyar Provánsz Misztráljának, a Balaton nagy szerelmesének, baráti emlékül, szeretettel” dedikálja Mécs László. Hogy aztán Váth János „A Magyar Provánsz Misztráljára”-nak neveztesse magát a káptalanfüredi templomban lévő sírjára kőbe vésetett föliratot. (Frédéric Mistral francia költő a provanszál nyelv, irodalom és népi hagyományok ápolásáért Nobel-díjat kapott 1904-ben, Váth János pedig 1911-től 1944-ig a dunántúli irodalmi műhelyek egyikének a fő szervezője volt.)

Mécs László újhumanista költészetének (Új Magyar Irodalmi Lexikon, 1994) egyik emlékhelye a magyar tenger vidéke, legalábbis erre utal az a kis gyűjtemény, amelyet Váth János hagyott ránk. A gépelt kéziratos füzetet az általunk emlegetett jegyzet vezeti be, majd Mécs László Balaton-parton született hat költeménye következik. A Váth által tervezett balatoni Mécs-kötetke költeményei címük szerint, ajánlással s zárójelben a vers keltezésével így sorjázunk: A Balaton megőzvegyült – a már ismertetett ajánlás Váth Jánosnak (Balaton, 1957. szept.), Őszi alkony a Balatonnál (Balaton, 1957. okt.), A mag el van vetve (Badacsonytomaj, 1958. nov. 3.), Hogy muzsikál a hordó – „Bokor Istvánnak emlékül szeretettel” ajánlással (Badacsonytomaj, 1958. okt.), Falusi templom – „Géczy Irénnek, a badacsonytomaji plébánia őrangyalának halás szeretettel” (Badacsonytomaj, 1958. nov. 6.), s egy cím nélküli költemény. E keltezésekből kiderül, hogy 1958 őszén Badacsonyan a tomaji plébánia vendégeként pihenhetett az akkor már pesti káplán papköltő. (Mécs-kutató irodalomtörténész, avagy helytörténész nyomozhatná ki a továbbiakat.)

Váth János unokája, Pacsuné Fodor Sára várapotai otthonában így emlékezik a Mécs-látogatásra:

– Mécs László a börtön után különböző plébániákon húzta meg magát, a család sem merete befogadni. Aztán Almádiba jött, 1957 nyarán még ott volt nagyapámnál! Orvos öccse, Mécs Imre villájába nem mehetett, Váth Jánost korábban névről már ismerte, nála lakott körülbelül két hétig. Akkorra már csak egy szobát és a verandát hagyták nagyapámnak a tanácsi rendelkezésűvé tett, lakókkal telerakott Váth-villában. Bográcsban főztünk az öreg kőrtéfa alatt. Egyszer csak Mécs László felugrott, hátraszaladt, körbejárta a házat; visszajött, leült. Nem mertünk megszólalni, a végén

nagyapa kérdezte meg tőle, miért tette ezt. Azt válaszolta: „Amióta börtönben jártam, mindig azt érzem, hogy figyelnek! Amíg meg nem győződöm róla, hogy nem figyelnek, nincs nyugtom”. A két hét után nagyapám bekopogtatott az öccsénél, kérte Mécs Imrét, legalább ott aludhasson, a nappalt úgyis nála tölti. Azután onnan járt le hozzánk. Szinte naponta bekopogtak a rendőrök nagyapámhoz, miért fogadta be.

Az unoka emlékezete igazolja, amit az író megörökít jegyzetében: Mécs László fél évet vele töltött Almádiban. Rónay László az Anya kell! című 1993-as Vigilia-kiadású Mécs-kötet utószavában viszont arról ír, hogy Mécs László 1956 szeptemberében kapott kegyelmet az akkori államfőtől, 1957 januárjától Budapesten lelkipásztor, s 1958-tól 1961-ig szentbeszédeket mond az óbudai Főplébánia-templomban. A látszólag egymásnak ellentmondó két állítás akkor állhatja meg a helyét, ha valahogy így történt: januárban Mécs Lászlót Pesten fogadja be egy plébánia, fél évet Almádiban tölt, majd újra visszamegy a fővárosba.

Váth János kiadatlan jegyzete így zárul: „... Most elnémították a 'szabad földön' a költőt! Ám helyette s benne megszólalt az egyházi szónok. Három órát utaznak emberek, hogy hallgathassák. A vasárnap déli prédikációjához villamost, buszt róla neveznek el! A forgalom megakad. Oly tömeget vonz. Lélektömeg! Intelligencia!”. Rónay Lászlót olvasva arra gondol az ember, hogy valamikor 1958 és 1961 között írhatta Váth János a Mécs-jegyzetet, abban az időben, amikor a költő Óbudán prédikált – e híradás szerint nem akármilyen sikerrel.

Mécs László premontrei szerzetes-tanár, költő 1895-ben a Felvidéken, egy Sáros megyei faluban, a ma Szlovákiához tartozó Hernádszentistvánon született (azon milliók egyike Ő, akiket megnyomortani igyekeztek, igyekeznek a trianoni utódállamokban, s akiknek ma mostoha-anyaország népe sajnálja megadni a magyar állampolgárságot), 1978-ban a Dunántúl szent hegyén, Pannonhalmán hunyt el. 2005-ben ünnepelték – már akik ünnepelték – születésének 110. évfordulóját.

– Mécs Lászlót egyszer láttam. 1939-ben a szüleim fölvittek a Nemzeti Színházba, ahol Bajor Gizi játszott a Donna Diánában. Szünetben kiállt a színpadra Mécs László és elmondta egy versét, Motorhiba volt a címe. Sosem felejttem, arról szólt, hogy a vad motoros, semmire sem tekintettel, száguld árkon-bokron át, de motorhiba miatt megáll, és nemsokára elbiceg mellette az elűtött, sánta liba – emlékezik 2005-ben Majbó Gábor, akinek a szavait hitelesíti az 1967-es Magyar Életrajzi Lexikon: a nagy színész nő főszereplésével 1939-ben mutatta be a Nemzeti a Moreto-darabot.

Hogy ma elavultnak tetsző szóhasználatlall éljünk: az almádi intelligencia – mondjuk ki, ha még szabad mondani: hála Istennek! – a jelek szerint nem felejtí Mécs Lászlót.

Francsics pinceszerei

Francsics Károly (született Pápán 1804-ben, elhunyt Veszprémben 1880-ban) veszprémi borbély, az első magyar polgár (egészen pontosan: iparos) emlékiratírók egyike igen szép napokat töltött Almádiban az 1800-as évek derekán. Előbb csak kirándult szerelme, Jákói Zsófi családjának a szőlőhegyi pincéjéhez, később maga is birtokossá vált Balatonalmádiban. Hogy milyen emlékezetesek voltak a fodrászsegédként gyalogszerrel Almádiban tett kiruccanásai, visszaemlékezéseinek 2001-es pápai kiadású kötetéből derül ki. Hogy ne mondjam a legszebb leírás arról szól, miként zajlott le 1846-ban egy pincészer a Jákói-szőlőben. Érdemes Francsics uramat idézni.

Uzsonnai 4 óra tájban hazavetődék borbélyműhelyünkbe, hol pajtásomat – Fridrikovicsot – feljebb-alább sétálva s dohányozva találám. Midőn hozzá beléptem, vidám fennhangon kérdezém őt:

– Eljön-e ma velem Almádiba, a Balaton tükkrét megnézni?

– De minő örömmel, barátom! – felele felkiáltva.

– No tehát készülünk, alkonyati 6 órakor indulunk.

Ketten tehát elindultunk a kitűzött órában, s egy órai gyaloglás után Sz. Király Szabadját jobbra hagyva, az úgynevezett Malomvölgyben végig, Vörösberényen és az almádi szőlőhegyeken keresztül le a Balaton partig, sehol meg sem álltunk.

„Az öreg mama szőlő hajlékába” szállásolták magukat, ahol a tarisznyából kenyér és sajt kerül elő, s falatozás közben meglepi őket a kiszáradástól való félelem.

– Hej, pajtás! Enni csak hoztunk magunkkal valamit, hanem bezzeg a csutorát otthon feledtük.

– Itt a pince barátom! – kiálték fel mosolyogva –, ma pedig itt mi vagyunk az urak.

– Az üres pincében szabadon uralkodhatunk, úgy-e édes barátom? – mond Fridrikovics szinte mosolyogva.

– Majd mindjárt megmutatom, hogy nem üres – mondám, s felkeltem ülőhelyemről. Fejem felett a falra szegezett, ősi fogsárról lekapék egy vászonkorsót, az asztalunkon égő gyertyát kezembe ragadám, s mentem kifelé a szobából.

Midőn a hatalmas nyikorgó pinceajtót betoltam, a kezemben lévő piszkos, girbe-gurba drót gyertyatartót, vászonkorsóval együtt átadám az utánam jött Fridrikovicsnak, s mindjárt a pinceajtó mellett, a vakolatlan falba, a kilátszó téglák közé vert kampós faszegegről leemelém a természetből ajándékozott jókora nagy tökhébért, s mindjárt a mellettem fekvő

8 akós hordóból szíttam egy hébérrel, Fridrikovics barátom kezében teleeresztém a vászonkorsót, melyet azonnal fel is hajt, s minekutána belőle jót ivott, mondá:

– Tovább ne is menjünk pajtás, e mellett csak megmaradjunk, mert ez igen hatalmas jó bor.

Aki ivott valamirevaló Balaton-felvidéki bort, megérti a két veszprémi borbélylegényt: egy tapodtat se, míg eleget nem isznak belőle! Hogy mi a vége, gondolhatjuk. Másnap törkölypálinkával kezdik a napot, dióveréssel telik el a délelőtt, hogy délben a Berényben beszerzett marhahúsból készített gulyáslevesre szomjazzanak meg. Ahogy a szerző fogalmaz:

Végezván ebédünket, összeszedtük, s hordtuk levert diónkat, mely foglalatosságunk közbe – Fridrikovics nagyon jól tudván bänni öreg mamával – valahányszor egy vesszővéka diót bevittünk a présházba, mindannyiszor szorgalmasan belekukucskáltunk a vászonkorsóba is, de azt üresen soha sem találtuk. Mely gyakori korsóba való kandikálásunknak következése lett, hogy amidőn minden diónkat betakarítánk, a présház megett leheveredénk a gyönyörű zöld gyöpre és egy hosszú verset aludtunk.

Midőn felébredénk s bementünk a szobába, a vászonkorsó az asztal közepén várt ránk, mely csordultig lévén, csakhamar ismét mind a ketten összebarátkozánk vele... (Majd) megköszöntük a szállást, tartást, elbúcsúztunk és pipaszóval elindultunk Veszprém felé.

Este jó későn, szerencsésen hazaértünk...

Mit lehet ehhez hozzátenni?... Aki átélt már pincszert mifelénk, tudja, hogy semmi túlzás nincs Francsics mester másfél száz esztendővel ezelőtti leírásában.

Az emlékirat olvasója gyakran találkozik az egykori almádi szőlőhegyek életéről tudósító leírással. A most idézett csak a legszínesebb, de majdnem megüti e mértéket az 1834-es (igencsak hangos) szüretéről való beszámoló, amely az „Almádi hegységben” megesett duhajkodások csinos írásbeli emléke. A mindennapjait szorgos munkával töltő veszprémi iparos legény vajmi keveset törődik az almádi szőlőkben folyó munkával, naplója a Balaton-parti „kikapcsolódásairól” – a természet szépségeibe, a szőlőbeli társasági életbe s az almádi borokba feledkezéséről – ad hírt. Az 1859-től a Sárkútai-dűlőben birtokolt 1 nagy- és 1 kisholdból álló Francsics-szőlőben némileg másképpen folyt az élet. A korhely iparos legényt egy időben a szükség gyógyította ki a részegeskedés nyavalyájából, mesterré s birtokossá válva viszont már nem engedhetett meg magának olyan duhajkodásokat, amelyek egyike korábban a veszprémi vármegyeháza áristomában végződött.

1859-ben vásárolt birtokot Almádiban – „Szőlő pincével a berényi dűlőben Francsics Károly (borbély) Veszprém” bejegyzéssel szerepel a telekkönyvben, tudjuk meg a helytörténésztől. (A későbbi Eötvös-szőlő szomszédságában a Veszprémi út mellett.) „Isten 55 évi fáradságomat Almádi-hegyen egy rossz, igen rossz karban álló szőlővel jutalmazá meg. Hogy ama szőlő jutalom lesz-e hű szolgálatomért? Vagy büntetés rossz magaviseletemért? – azt majd a következő idő mutatandja meg” – írja naplójában. Pincét 1862-ben épít s akkor már nemzeti uramnak szólítja a kőműves, s a Francsics-féle kis birtok már Almádi legszebb, legtisztább, leggazdagabb szőlője, melynek csodájára járnak a helybeliek és vendégeik.

– Csak haza ne gyalog kellene járnom! – fakad ki végezetül.

Eötvös Károly: almádi szerelem

A helybeliek az Almádi Újságban megjelenő helytörténeti sorozatból tudhatják, hogy Eötvös Károly író, hírlapíró, szerkesztő, ügyvéd és politikus egy évtizeden át volt almádi üdülőtulajdonos. Az írásból kiderül (ÚÁÚ 2005/4. sz., 2. l), hogy Eötvös Károly és felesége, Fromm Etelka tulajdonjogát 1872-ben iktatták a földhivatalban, s a 2 nagyhold és 288 négyszögöl nagyságú szőlőt 1882-ben adták el Eötvösék. (A kis birtok lakóházból, szőlőbeli pincéből, rétből, szőlőkertből és gyümölcsösből állott.) A cikkíró azzal a feltételezéssel zárja beszámolóját, hogy Eötvös Károly Almádiban is írhatta az *Utazás a Balaton körül* című könyvét.

E munkája 1900-ban látott napvilágot, a folytatás pedig, *A balatoni utazás vége*, 1909-ben jelent meg, a kettő együtt 1982-ben a Magvető Kiadó Magyar Hírmondó című sorozatában kapott helyet. Ez utóbbit elővéve kerestem választ arra a kérdésre, mi köze lehetett Eötvösnek Almádihoz. Azon túl, hogy minden veszpréminek a legelső kirándulójelme a megyeszékhelytől vagy tizenkét (toronyiránt, gyalog tán tíz) kilométerre fekszik, így nem kell itteni szőlőbirtokosnak lenni, hogy egy kicsit almádinak is érezze magát minden veszprémi.

Almádi szőlői, pincéi, majd fürdőháza, fővenyűrdői, korcsmái, szállodái, lég-, nap-, víz- és ételkúrát is kínáló gyógyidegenforgalmi kínálata, a nyolcszázas évek második felében a leghíresebb környékbeli cigánybandákat foglalkoztató vendéglői a fél országból vonzották a kikapcsolódni, pihenni, gyógyulni vágyó embereket. A Balatoni utazást 1899-ben

írta, az út, amelyet megörökít, 1874-ben esett meg. Emlékezetből írta le a 25 évvel korábbi utat, amelyre öten kísérték el. Környékünkről a Zala és Veszprém megye határán fekvő, emiatt nevezetes Almádi csárda és az alsóörsi halászbokor pusztulásának története kapott helyet. A Balatoni utazás vége című munkájában megemlíti, hogy könyvei egy részét a lovasi hegyen írta, bíró barátjánál, Mórocza Kálmánnál, akinek szőlőbeli hajléka „a lovasi hegy látópontján”, tehát igen jó helyen volt található. Hogy Almádit behatóban ismerte volna, nem nagyon derül ki két balatoni könyvéből. Fölsorolása – hogy melyik balatoni fürdőhely milyen jellegű: Földvár főrendi, Siófok zsidó, Almádi polgári, Kenese hivatalnok, Füred papi és zsidó, Badacsony nemesi, Keszthely vegyes – legfőljebb arra utal, hogy a Balaton-mellék minden zegét-zugát bejáró „utazóként” Almádit épp oly jól ismerte, mint a többi jeles tóparti helyet.

Azaz: amikor balatoni könyveit írja, almádi házukon rég túladtak, ezért, ha a Tónál akar időzni, a Magyar Tengerben akar gyönyörködni, a Balatonról szóló munkán dolgozva a Balaton mellé kívánczik, Lovasra, a barátjához tér be. Lovason tanyázva írja e gyönyörű munkáját, amelyeknek jegyzeteit az 1874-es út idején birtokában lévő almádi hajlékában is írhatta, rendezhette.

Eötvösök azért vágtak neki a balatoni utazásnak, hogy körbегyönyörködjék a Tavat! Tihany, Füred, Badacsony, Keszthely, Siófok, Akarattya, Lovas leírása sorjázik. Lovasról ír a legszebben, Lovast dicséri a legjobban – érthető, a „lovasi hegyen” tanyázva járja újra végig gondolatban 1899-ben az 1874-es utazást. Aki megfordult Lovason, tudja, mennyire nem túloz a Balaton-felvidékbe szerelmes író: valóban az egész táj egyik legkülönb „látóhelye” (egyik legszebb kilátást nyújtó pontja) a lovasi hegy teteje. Hogy majd az utazás végét leíró művében térjen vissza Almádba, adjon magyarázatot Almádihoz való különleges – mindaddig szemérmesen elhallgatott – kötődésére.

A záró balatoni munkát 1906-ban írja, s Az én tavalyi karácsonyom című fejezetből kiderül: 1905-ben vesztette el asszonyát. Eötvös Károlynéről, született Fromm Etelkáról van szó, akitől 37 év házasság után búcsúzott, s akit Veszprémbe temettek el. E fordulatig hallgatott balatoni könyveiben arról, milyen különleges hely volt számára Almádi. Idézzük őt magát.

„Az 1905. évi karácsony az én tavalyi karácsonyom. Akkor vesztettem el életem társát, édes jó feleségemet. Magándolog. Közdolgoimról sokat írtam, magándolgomról soha. Most arról írok. Rövid leszek, mert a történet rövid. Jó lelkek, nemes szívek érző idegét mégis mozgásba hozza.

Az almádi Balaton ragyogó tükrén ismertem meg az ifjú lánykát. Fiatal volt, üde és jókedvű. Egészséges, piros, szerény és nemes. Úgy éreztem, a gondviselés összeszánt bennünket.

Almádinak akkor még nem Balatonalmádi volt a neve, hanem csak Almádi. Nem is volt országos hírű fürdőtelep, csak szegényes szőlőtelep. Mostani 75 villájából nem volt még egy se. Vörösberényi lakosok s veszprémi iparosok bírták a szőlőket egyszerű, kisdud szőlőhegyi hajlékokkal. De nyáron át már a veszprémiek le szoktak oda járni fürödni. A módosabbak kocsin, mások gyalog. Én gyalog jártam. Tizenötezer lépés volt lakásomtól a Balatonig. Kellemes séta fiatalembernek.

Elvégre 1867-ben összekeltünk.

Szegények voltunk: így mondaná a közbeszéd” – írja, majd helyzetüket ecsetelve megjegyzi: „Szerezgettünk is.” Az almádi szőlőt is asszonya ügyes gazdálkodásának köszönhatték. „Jobb asszony és jobb gazdasszony nem volt a földön.” Mígnem feleségét a rákbetegség el nem vitte.

Nem egyedüli Eötvös Károly abban, hogy a Balatonnál lobbant szerelemre, s érez emiatt is sok-sok ember ugyanúgy, mint írónk: *„Mindenütt szép, de legszebb a Balatonnál”.* Az itteniekről meg: *„S népe is olyan a tájnak, mint maga. Szíves, vidám és magyar”.*

Kompolyth császári fabudija

... Hogyne, Almádban! Nem akármilyen látvány lehetett. S hogy milyen szabad ország volt (mondjuk Rákosi és Kádár országához képest) az Osztrák–Magyar Monarchia idején Magyarhon, jól példázza Kompolythék budija. A bécsi urak fekete-sárgájára pingálták a Veszprémi útról, a község háza mellől is kitűnően látható, minden ott elhaladó magyar és nem magyar polgár és nem polgár számára megcsodálható jókora (s egyben hatszögletű) fabudit – tudjuk meg egy Kompolyth-unoka Almádi Újság-beli visszaemlékezéséből (amely az Úr 1992-dik évében, a lap novemberi számában jelent meg).

Kompolyth Tivadar – a hajózást némileg félbehagyva – hat telket vásárolt Almádban a Séd- (avagy Remete-patak) mellett. *A nagyapám által megvásárolt telkek a pataknak azon a szakaszán vannak, amelyen az még az Öreghegy csererdővel sűrűn borított, meredeken emelkedő oldala alatt kanyarog. Hat házat (télen-nyáron lakhatókat) épített nagyapám a völgyben a patak két partján, egymástól 100–200 méter távolságra. A házak az akkori szokások szerint két- vagy három-, kivételesen négyszobásak, mindegyik előtt tágas, félig zárt veranda van, konyha és éléskamra. A*

fáskamra, illetve egyikben a pince (borospince) különálló épületet, létesítményt képez. Az elnevezésük szintén jellemzi nagyapámat: *Szelima-lak, Remete-lak, Jób-villa, Aczél-villa, Papa-kedvence, Fecskefészek.*

Érdemes lenne folytatni, de csak innen-onnan idézhetünk még. A házak közül három az emlékező unoka apjáié volt, mivel felépítésük költségeihez Kínából jelentős összegekkel hozzájárult. (A Kína-járó, tiszteletbeli császári mandarin, Kompolthy Jób gyermeke az emlékező!) Majd jön a nevezetes Kompolthy-budi leírása: *A Szelima-lak alatti bástyafalban volt a fáskamra. Volt azonban a ház előtt a leghivalkodóbb helyen még egy árnyékszék is, jól látható a községházából és a két útról is. Hatszögletű, tiszteletet parancsoló fabódé volt, a fekete-sárga császári színekkel kifestve, tetején a kétfejű sas díszlett. A világ akkoriban toleráns volt, de ha nem az, nagyapám valószínűleg akkor is felállítatja a bódét, ha egyszer eszébe jutott.*

Hogyne épített volna efféle házakat Almádiban a magyar királyi hajóskapitány Kompolthy Tivadar... fekete-sárga (budiillat nélkül is svarcgelb-szagot árasztó) császári és királyi Habsburg-latrínával! Tett volna ilyet – föstötöte volna vörösré a budit, akasztott volna a nyakába sarló-kalapácsot, állított volna vörös csillagot a tetejibe – 1945–1990 közt akárki Magyarhonban. (Különösen az elején meg sem álltak volna vele Szibériáig, ha pedig nincs szerencséje, a helyszínen, a Séd-parton végeznek vele.)

A Fiumében kiképzett kapitány (a tengerésztszti felsőtanodát 1875-ben fejezte be)... *Hajózási korszaka eleinte rövid, később hosszabb megszakításokkal körülbelül 1885-ig tartott. Azért nem lehet a határidőt pontosan megvonni, mert mint lányaitól tudom, nem egyszer megtörtént – már veszprémi hírlapíró korában – rapszodikus s romantikus természetnek megfelelően, hogy hirtelen eltűnt hazulról és valahonnan Alexandriából vagy Rotterdamból értesítette feleségét, hogy ott van, és néhány hét vagy hónap múlva hazaérkezik.*

Hogy mi módon került a Szepes vármegyei születésű, a világtengereket tengerésztsztként végighajózó Kompolthy Tivadar a magyar tenger partján fekvő Almádiba? Egyik hazaérkezésekor, 1878-ban megnősült, asszonya Liedl Teréz, a veszprémi székesegyházi karnagy leánya lett. Első gyermekük, Jób – szintén tengerészkapitány, apjához hasonlóan világjáró, szintúgy tollforgató ember – Budapesten született (1879-ben), akit még négy gyermek, Bolofornes, Fatime, Szelima, Edit követett. Tivadar, hogy hazajött – valamennyire –, szerkesztő lett. Megfordult Vácott is, ám leginkább veszprémi kiadóként és lapszerkesztőként működött. *1880-ban leköltözik Veszprémbe... Idejének egyre nagyobb részét azonban nem Veszprémbe, hanem Balatonalmádiban töltötte, végül is végleg kiköltözött Almádiba. A tó- és Séd-(Remete-)parti faluban szerepet vállalt a fürdővé fejlesztésben: két kezével, szervezéssel és cikkeivel segítette Almádit – amely a századfordulóra a víz-, levegő- és napgyógyászatban élenjáró honi fürdőhellyé vált – vonzóvá és ismertté tenni.*

A jeles tengerészkapitány által ültetett vízparti jegenyék még úgy-ahogy megvannak, a hat villa közül egy a családé, emlékmű került az egyik útkereszteződésbe, a róla elnevezett utca elejére. Kompolthy-kötetet viszont kézbe venni... Könyvtárban legközelebb (egyetlent) Veszprémbe lehet, valamennyi munkája pedig csak a Széchényi Könyvtárban tanulmányozható. Megérdemelné apa és fia, Tivadar s Jób, hogy valaki – valahol – megjelentesse a világjárásuk (Amerika-, Kína- és világtenger-látásuk) ma is élvezetes leírásainak legjavából válogatott Kompolthy-kötetet! Amelynek része lehetne – függelékként? – az unoka visszaemlékezése is... Megérdemelnék mi, a magyar tengerjárás-tengerhajózás iránt fogékony mai olvasók. Kikből tán nem csak Almádiban kerül egy-kettő.

A válogatásban nyilván helyet kapna Tengerész dal című, Vácott 1879-ben közreadott, Dalok a tengerről című kötetében megjelent költeménye, amely a magyar tengerészek kedvelt dala lett. S bekerülhetne Hangok a szélben című 1894-es veszprémi kötetében olvasható Epilógusa, amely a pennaforogató hosszújaratú tengerészkapitánynak a világtengereken és a magyar hírlapírás kisdéd (vidéki) műhelyeiben szerzett élményeit foglalja össze.

*Tengerészből újságíró
Piha. – megtörtént énelem.
Fura biz ez s lehet megérem,
Följegyzi a történelem!
Pedig hát nagyon egyszerű
E hivatásos minta:
Tudvalevőleg keserű
A tenger és – a tinta.*

A könyvben egyedül a keserű szót szedte – nyilván a szerző utasítására – dőlt betűvel a veszprémi nyomdász („Kompolthy T. Petőfi Könyvnyomdájá”-ban).

Szökéseivel, budi-festészetével, egynémely különleges névadásával, efféle soraival jelezte Kompolthy, hogy... jó, jó, de annyira azért mégsem az a 19. század végi, békebeli áldott magyar-osztrák világ? Amelybe (ki tudja, miért) annyian szeretnék visszaálmódni magukat.

Szépségkirálynőnk, a Kendéből lett Kenneth Klára

Claire Kenneth magyar író nő Almádiban a háború előtti években szépségkirálynő volt! 1945 után nyugatra ment – hallani róla, ha idősebbek társaságában szóba kerülnek a városhoz kötődő írók. Egyikük arról is tud, hogy Bárdossynak hívták és emiatt azt mondták neki, ne ilyen néven írjon!

Lehet, hogy magyar származású, magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű, de hogy nem magyar író, az biztos – gondolhatja az ember –, mert irodalmi lexikonjaink nem említik.

A Nők Lapja 1991/52–54. számát az író nő egyik almádi rajongója rakja elém. Az író nőt megszólaltató cikkből kiderül, mi köze városunkhoz a New York-i világhírességnek! Idézzük az újságíró kérdését és az író nő választát:

– *Mi volt életének legszebb pillanata?*

– *Az, amikor Balatonalmádiban megnyertem a strandszépségversenyt.*

Emlegetik valamelyik regényét, amelyben almádi élményeiről ír.

A közkezen forgó magyar irodalmi adattárakban nem találok, végül A magyar emigráns irodalom lexikonja című, 1992-es budapesti kiadású kötetben lelek rá. Kenneth Klára eredeti neve Kende volt, 1923 nyarán született Budapesten, 1956-tól él az Egyesült Államokban s pályáját manökenként kezdte („próbakisasszonyként” egy ruhaüzletben, írják máshol). Az Országos Széchényi Könyvtár jegyzékéből derül ki, hogy 2000-ben hunyt el – máshol ennek semmi nyoma.

Könyveit lapozva balatoni, de nem almádi történetre akadok: az Andrea című beszélő (a Hermelines hölgy című elbeszélés-kötetben látott napvilágot) Siófokon és Bogláron játszódik, s arról szól, hogy a vörös önkényuralom hogyan választ el s hoz össze szerelmeseket, üldöz el innen (nyugatra) embereket. S akkor egy idős almádi Kende Klára-rajongó eléd teszi kinyitva Claire Kenneth Sanghaj szépe című, 1991-ben megjelent munkáját, amelynek utószavában a szerző így ír: „Almádiban ... tizenhét éves koromban strandszépségversenyt nyertem...”. Azaz: Kende kisasszony 1940 nyarán volt Almádi Szépe!

Ugyanebben a könyvében emlegeti férje, Bárdossy Pál háború utáni börtönbe zárását, s Apatini Gyulát, a New York-i Hungária Rádió vezetőjét, akire az idős almádiak még emlékezhetnek. Legalábbis az örökös tiszteletbeli alpolgármester Majbó Gábor szerint, akitől megtudtuk: az amerikai világáros magyar rádióadójának a vezetője, Apatini Gyula azonos Táler Gyulával, akit Gyuszinak becéztek az almádiak. A háború előtt a Pannónia és a Zsák vendéglő „fogadatlan műsorvezetője”, szórakoztatója volt: ő közölte a vendégekkel a műsort, énekelt, táncolt. A harmincas-negyvenes évek Almádjában Táler Gyuszi arról is híres, hogy egyetlen, krémszínű kétsoros öltönye volt.

Kende Klára viszont... Claire Kenneth lett. Könyveit magyarul írta, lélekben magyar maradt, s nem feledkezett meg szülőhazájáról: regényeiben rendre előjönnek a magyarországi – köztük a balatoni, mi több, almádi – élményei. Hogy a rendszerváltozás előtt idehaza nem lelkesedtek érte, érthető, hisz műveiből egyértelműen kiderül, mi a véleménye az úgynevezett proletárdiktatúráról. Olvasmányos könyveinek köszönhetően másfél évtizede a hazai könyvpiac egyik sikerszerzője. S hogy nem találkozhattunk vele Almádiban, halála akadályozta meg, ugyanis az 1990-es években a város képviselői keresték vele a kapcsolatot, jönnie el újra hozzánk... Az almádi fővenyűrdő egykori szépségkirálynőjének fél évszázaddal későbbi újbóli Balaton-parti szereplését legalább akkor siker kísérte volna, mint valamikori – nyilván fürdőruhás – föllépését.

További részletekben nem bizakodtam – nem írta meg az 1992-ben beharangozott Életem regénye című önvallomását –, amikor váratlanul a kezembe került Háromi Tibornak a Claire Kennethről és Karády Katalinról írott könyve, amely 2004-ben jelent meg. Ebből megértheti az ember, hogy ugyanolyan izgalmas, váratlan fordulatokkal teli volt az egykori almádi szépségkirálynő élete, mint megannyi hőisé!

Kölcsey-Kende Klára (mert hogy ez volt az eredeti neve) első férjével Kairóban is járt, ahol flörtölt vele Almássy László, a híressé vált Afrika-kutató életművész. Miután a férje a fronton elesett, a gyönyörű fiatal özvegy hamar új társra talált, akinek a sukorói kastélyában igyekeztek átvészelni a világháborút. Amiért a Velencei-tó fölötti légi csatában lelőtt egyik amerikai gép pilótájának segítettek elmenekülni, második férjét a németek kivégezték. Ezután lett haláláig az asszonya Bárdossy Pál gárdatisztnak, Horthy délceg személyi testőrének, aki a később kivégzett miniszterelnök rokona volt. 1946-ban első regényét – Éjszaka Kairóban – pesti könyvkiadója javaslatára angol álnéven, Claire Kennethként jelentethette meg, mondván (s az ötlet bejött, több millió példányon szerepel ez a név): erre bukna a magyar olvasók... A hatalmas siker ellenére kitelepítik őket Budapestről a tiszasülyi rizstelepre, férje (sikertelen szökési kísérletét követően) rács mögé kerül. 1956-ban nyugatra menekülnek, Amerikában telepednek le, s immár világsikert aratnak a könyvei. Haza először, hogy szabadulófélben volt az ország, 1989-ben jöhetett.

Kár, hogy nem sikerült Almádba még egyszer elcsalni... Lett volna miről mesélnie!

Claire Kenneth, azaz Kölcsey-Kende Klára nem szerepel a magyar irodalmi lexikonokban. Bizonyára azért nem, mert a magas irodalomtudomány művelői – természetesen politikamentesen – csak a vörös verőlegény-szaktárból kivakaródzó „szociálista” mesemondókat tartják íróknak, a náluk is olvasmányosabban fogalmazó, ám általuk kínzott és üldözött író (avagy író nő) hogy számíthatna hasonló megértésre?

Hogy is emlegette egykor címlapján a New York Times Kende Klárát? *Az új Margaret Mitchel!* Ám hogy írószámba – emberszámba – vennék a „magyar” „irodalmárok”... Erre egy kicsikét, úgy látszik, még várni kell. Az olvasókat nem nagyon izgatja e kirekesztés. S biztos, hogy nekik van igazuk. ... Apatini Gyula pedig Manhattan 80. utcájában még a minap is szervezte a Hungária Rádiót... Talán őt még meg lehetne hívni egy kis csevegésre Almádiba!

Fábián Gábor a berényi paplakban

A Maros-parti nagyváros, Arad jobban őrzi Fábián Gábor emlékezetét, mint Berény vagy Almádi, de ez nem véletlen. Ugyan Vörösberényben született (1795-ben) a jeles költő, közíró, műfordító, akadémikus, államférfiú, élete s életműve nagyjából Arad vármegyéhez és Arad szabad királyi városhoz kötődik. A Berényi-Séd partján gyermekeskedett, Pápán, Pozsonyban és Pesten diákoskodott, Világosváron, majd Aradon ügyvéd, ahol a református egyház főgondnoka, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején országgyűlési képviselő. 1877-ben az aradi Felsőtemetőben helyezték örök nyugalomra. Az aradiak 2005 decemberében Fábián-napokat rendeztek, amelyen az íróra születésének 210. évfordulója alkalmából emlékeztek. Ünnepi istentisztelet, irodalmi műsor, a reformkor nagyjairól rendezett tanácskozás, megemlékezés a Fábián-síremléknél, emléktábla-koszorúzás és könyvbemutató szerepelt az évfordulós rendezvény műsorában.

Az Arad és Vidéke című 2005-ös gyűjteményben és a Szóvetnek 2005/6. számában Pávai Gyula, a dél-alföldi város irodalmi helytörténeti kutatással is foglalkozó írástudója tekinti át Fábián Gábor életútját. Mint e dolgozatról is kiderül, olyan kitűnőségekkel ápol az egykori berényi lelképítő fia kapcsolatot, mint Kisfaludy Károly, Petőfi, Arany, Vajda, Vachot, Vörösmarty, Bajza. A világsi fegyverletétel után utóbbi kettővel együtt bujkál Haynau hóhérlegényei elől, a szalontai nádasban Arannal együtt rejtekezik, majd Aradon folytatja munkáját. Táblabíróként Cicerót, Ossiánt, Lucretiust, Flaccust, Tonqueville-t fordít, megírja Arad vármegye leírása című monográfiáját, s közzéteszi Napóleon önéletírását. A világsi román jobbágyok úgy megkedvelték a Bohus-birtok igazságszerető, az őket az urasággal szemben is képviselni merő jogtanácsosát, hogy barátai emiatt a románok püspökének csúfolják.

Végigböngészve az elérhető Fábián-köteteket, berényi élményeinek, emlékeinek a nyomára sem nagyon akad az érdeklődő. 1817-ben Veszprémben jelent meg az akkor pápai deák műve, a Bútszóú versek című költői munkája egyik tanára előtt tiszteleg. A nyolcoldalas füzet így nevezi meg a szerzőt: „... készítették a Collégiumbéli Ifjúság nevében Fábián Gábor Theológiát és Philosophiát halgató Ifjú által”. Minapi (2002-es) kiadvány a pápai Hudi József Fábián-émlékkönyve, amely az író édesapjának, Fábián József (1761–1825) tudós református esperesnek a pályáját tárja föl. Ebből kiderül, hogy az 1700-as évek végén, 1800-as évek elején Vörösberény (később Tótvázsony) kálvinista gyülekezetét pásztoroló lelkész-tanító édesapa tankönyveket ír, ismeretterjesztő kiadványokat jelentet meg, folyóiratot szerkeszt. Az apja buzdítására tanul meg Fábián Gábor németül, a pápai kollégiumban latinul és görögül, Pesten franciául és angolul.

Az édesapáról szóló könyv a vörösberényi évekről túl sokat nem közöl, a legérdekesebb egy babonás asszony nyilvános megkorbácsolásával záruló tolvajlasi ügy leírása. Jancsó Benedek munkája, a Fábián Gábor élete és irodalmi működése című, 1885-ben Aradon közreadott kötet viszont érzékeltet valamit a XVIII–XIX. század fordulójának Berényi-Séd-parti hangulatából, Fábiánék egykori paplakbeli életéből.

Édesanyja Somogyi Zsuzsanna, aki testvérnénje a nyelvújítás körüli harcokban elhíresült Mondolat szerzőjének, Somogyi Gedeonnak. (A gúnyirat létrehozásában Fábián Gábor is részt vett, az orthológia híveként úgy vélekedett, hogy a neológusok – Kazinczyék – előbb ismerkedtek meg a német irodalommal, mint a magyarral.) Az életrajzíróról megtudhatjuk, hogy a berényi lelkészlak tudós gazdájának (Fábián Gábor édesapjának) a szertárában a földtekék, vegytani és természettani készülékek mellett villanygép is helyet kapott. A későbbi író berényi életkörülményeiről szóló részt érdemes szó szerint idéznünk:

A vörösberényi lelkészlakban töltötte Fábián Gábor gyermek éveit. Első neveltetése nem sokban különbözött a falusi lelkészek és kisebb birtokosok gyermekeinek neveltetésétől. Bizonyos korlátoktól szabadság edzette a serdülő gyermek idegeit a maga veszedelmeivel és kalandjaival. Néha veszélyben forog, a mennyiben majd egy kígyóval költi el kedélyesen a nagy fa alatt számára kitöltött tejet, majd egy bősziűt tehén ökleli fel szarvával: de a jó Isten angyala megvédi őt is, mint anyni mást s a kiállott veszedelmek edzik testét, növelik bátorságát és önállóságát. Teste kifejlődik és edzett lesz, mielőtt lelki tehetségeinek védő burka kipattant volna.

Apja elkíséri kirándulásaira, magyarázza a természet titkait, otthon pedig beviszi természettani műhelyébe, adja kezébe a szakkönyveket; előveszi a villanygépet és bemutatja fiának „a villámot”...

1801-ben kezd iskolába járni. A tanodából először hazaérkezve kijelenti: copffel, németes kaput-rokban, gombolós bugyogóban többé nem megy iskolába! Csak mint a többi berényi gyerek: szúrdolmányban, szijas nadrágban... Szülőfalujában *Pap István mester iskoláját szinte öt évig látogatta*... Már ekkor szenvedélyes olvasó: atyja könyveshá-

zából kivitte a kertbe, a szőlőbe az olvasmányait. Egyszer édesanyja kiküldte a kertbe, vigyázzon a cseresznyefára, ne kopasszák meg a madarak! Gábor a fa alatt az anakreoni dalokat olvasta, miközben a cseresznyét meglepte a madárhad, s hősünket elmerüléséből a rubin vörösségű cseresznye szemek ébresztették fel, melyeket a lakmározó seregélyek könyvére hullattak...

Öt évi falusi iskolázás után édes atyja – 1806-ban – Pozsonyba vitte a német nyelv kedvéért. A német nyelvből a vörösberényi iskolában semmit sem tanult... Gábor a német tanító durvasága és magyarellenessége miatt hanyag diák-ká válik. Inkább a Várba járnak a pozsonyi magyar deákfiúk, magyar bakák magyar nótáit, meséit hallgatni, kacskaringós magyar szójátékaikat eltanulni. Az eredmény: szekunda! Édesanyja sírva könyörgött magyarul a német tanítónak, javítsa ki az elégtelen osztályzatot, mire az mérgében új bizonyítványt írt és mindenből kitűnő osztályzatot adott. Gábor volt kettejük közt a tolmács.

Aztán Pápa, majd Pest, Világos, Arad... Apja Berényből Tótvázsonyba költözött, Gábor a továbbiakban legfőljebb átutazóban ha volt minálunk. (Jancsó Fábán-életrajzának alapja az író-politikus Önéletrajza, amelyet a Magyar Tudós Társaságnak nyújtott be. Egyszer megérné a rövid önéletrajzot közreadni...)

(Az eme almádi munkácskát alakítgató szerző csak les: Pávai tanár úr előadásából kiderül, hogy Fábán az 1850-es esztendőek elején 240 holdas birtokot vásárolt Kürtösön, azon gazdálkodott. Miből következően – nyilván – volt tanyája a Kisiratos melletti nagyközség határában, avagy magában Kurtaegyház-Kurticson, s így nem kizárt, nála is keresett, netán talált is munkát e sorok rovójának almásyiratosi dédöregapja, Kis Sarusi János/Sarusi Kis János. Mert hogy Almásyiratos/Almásy-Iratos Kürtös és Kisiratos közt, Kürtös tőszomszédságban vala egykoron – épp az időben.)

(2006-ban tovább csodálkozunk: Réhon József aradi lapszerkesztő belvárosi lakása annak a háznak az emeletén van, amely egykor Fábán Gábor udvarháza volt. A földszintes kúriára a román időkben húztak emeletet, az emléktáblát a románok szedték le a házról. Az úri lak pincéjében húzta volna meg magát 1849-ben Vörösmarty és Bajza, hogy a gazda tovább menekítse őket hegyaljai – galsai, világosi? – kolnájába...)

(A kör – Kisiratos körül, az Aradtól Kürtösön, Világoson, Csabán át Almádiig, Vörösberényig terjedő térben – bezárul.)

Radnóti, majdnem

Radnóti – bizonyos jelek szerint – átgyalogolhatott (volna) Almádin. Az utolsó, Borból Mohácson, Szentkirályszabadján át Abdáig tartó utolsó erőltetett menetben.

Majdnem.

Fényképen: Radnóti íróbarátaival valamelyik balatoni fövenyfürdőben. Nászútja Kővágóörsre? ... Pálkövére? Ám hogy Almádi is... útba essen!

1935 nyarán ifjú házasként a Balaton-fölvidéken portyázott, Kisasszony havának 15. napján, Nagyboldogasszonykor (Nagyasszony napján) ott volt a kővágóörsi búcsúban. Nyilván a római katolikus istenházabeli búcsúi szentmisén is. Mert hogy akkoriban még a búcsú elsősorban nem a körhintás és sátras rumlit, hanem a templomnap emlékünnepe búcsút – bocsánatot – ígérő miséjét s búcsús körmenetét jelentette. Katolikus embernek – aki Radnóti volt – különös-képp. Hogy legközelebb (?) 1944 Mindszent havában lássa meg (Szabadi magasából?) az almádi hegyek mögött a magyar tengert?

Költönket a bori haláltáborból az abdai „honvéd” halálosztó helyig tartó utolsó nagy menet 1944 októberének utolsó napjaiban – munkaszolgálatosként, vagonban – Mohácsról a Veszprém mellett Szabadinál épülő röptér baraktáborába vitte. Odaszállították őket. Mások gyalogszerrel tették meg az utat; hogy miként, arról az almádi szóbeszéd, a népi emlékezet tud.

„Szentkirályszabadja, 1944. október 31.”-et írt Mohácson megkezdett, az úton nyilván folytatott, Szabadiban befejezett bori jegyzetfüzetben 4. Razglednicaként berótt legutolsó költeményéhez. Vajh melyik sor, gondolat, kép, szó ugrott be neki Almádin túl, Almádi fölött, Szabadiban? Szent András havának elején már vitte a halálmenet tovább át a Bakonyon, Győr és Abda felé.

*Mellézuhanam, átfordult a teste
s feszes volt már, mint húr, ha pattan.
Tarkólvés. – Így végzed hát te is, –
súgtam magamnak, – csak fekdj nyugodtan.
Halált virágzik most a türelem. –
Der springt noch auf, – hangzott fölöttem.
Sárral kevert vér száradt fülemen.*

Szabadiban munkaszolgálatosok s „önkéntes” hadimunkára fogott lelkes környékbeli, köztük almádi levették építették a röpteret. A rabok és a „szabad” munkások közt nem volt kapcsolat, nem érintkeztek, az almádiak sem beszélgethettek a muszosokkal – emlegetik a legöregebbek. Más nem egészen így tudja: például Radnótit az egyik szabadi gazda házimunkára kikérte a tábortól. Meg hogy a szabadiak jól jártak a munkaszolgálatos munkatáborral, mert az ott rabmunkán foglalkoztatott zsidókhoz gyakran jöttek a látogatók, kiadhatták a házukat, üres szobájukat, házrészüket a muszosok rokonságának.

„Siófokról hajón hozták át a muszosokat a szabadi röptér építéséhez. Az egyiket a községháza előtt, a mai pékségnél lelőtték. Más úgy tudja, helyi nyilas fegyveres pártszolgálatosok agyonverték. Hívták a falu félnótás gyöpmesterét, aki sírásó is volt. Kitalolta talicskán a Pinkóci temetőbe, a temető árkában temethette el, mert zsidó volt. Visszafelé a megölt zsidó ruhájában feszített végig a falun” – regéli Almádi egyik helytörténésze. Lehúzta róla a gúnyját, magára öltötte. Gyöpmesterünk valószínűleg álmában sem volt józan: a falu majdnem mindegyik kocsmájában megvolt a saját külön bejárattú törött fülű pohara, korsaja, a csapláros abba gyűjtötte össze a vendégek után megmaradó különféle szeszitalt, hogy a gyöpmester-árnyékszékpuccoló-sírásó a mulatóhelyeket körbejárva a korai nyitáskor egy hajtásra magába dűtse valahányat – toldja meg a másik almádi öregúr 2008-ban.

Ha vonattal hozták Szabadiba őket, Dombóvárról Veszprémig könnyedén eljutnak, onnan az alsóörsi vonalon szinte a tethelyre szállíthatták őket. Persze ha takarékoskodtak (volna) a gőzmozdony erejével, gyalogmenetben! Kenese, Fűzfő, Berény, Szabadi... Akkor csak Vörösberényen vonul végig, Almádit nem látja. Az almádi gyöpmesterrel sem kerül ismeretségbe a muszos menet.

Sírásó hol nincsen? Van olyan tisztességes falu?

Legföljebb az kérdés, hogy s mint.

Szerencse, hogy nem itt lőtte le az őrszemélyzet Radnótit. (*Tarkólövés.* Épp az volt. Csak nem német, hanem magyar katona által elkövetve a gyilkosság.) Mert utolsó költeményei a zsebéből kerültek elő. Abdán ráleltek a halott ruhájában. Itt a sintér, ki elkaparta s a ruháját magáévá tette volna, nyilván kis cigarettet sodor a papirosból a beléhelyezett dohánnyal, s elfüstölte az Utolsó Levél-költeményt. Musz-tábori képeslapja Almádiban elveszett volna.

Abda. Almádi.

Magyarul mondták, vagy németül: Ugorj föl! Húzd le a fejed! Dögölj meg! ...?

Gyorsan, föl!

„Frasty János volt, aki a zsidót lelőtte.”

A háború után községi budipuccoló a rúdvégre akasztott német katonasisakkal, lakása pedig a Községház melletti lépcső alatt vala.

Radnóti Szentírásával vajh mit kezdett volna a gyöpmester? Vagy azt már korábban elvették tőle?

Az időben (épp akkor is, abban a szent pillanatban?) Sorosékat almádi keresztény polgárcsalád bújtatja.

Melyik az emberhez egyedül méltó viselkedés? (Költői a kérdés.)

Ki veszi észre, hogy: a gyöpmesterek zöme nem ilyen lehetett? A legtöbb paraszt, munkás, iparos, tisztviselő, kis- és nagypolgár nem merte az üldözötteket elbújtatni? Dehogy.

Radnóti.

„Radnóti Almádiban.”

Majdhogynem.

A szívünkben így is.

Kovács Géza: Piros kocsi

Győri László

Szőlőhegyen

Kiss Benedeknek

Van borod és van kenyered,
az időt így-úgy elemészted.
Lehetne jobb a meredek,
de közben annyi még a részlet!

Merülj beléjük, összegezz!
Tekintsd, hogy mit művel örökre
a sok gerezd: eredni kezd,
s vénül, de nem rendül a tőke.

Lesz újra fénylő szüreted,
duzzad a súlyos augusztus.
Lesz új borod, új kenyered,
az elme jár, ha nekibuzdulsz.

Így lesz a mű fiatalabb.
Azok a visszametszett évek
– milyen szerencse! – megkíméltek,
hogy agyonteremd magadat.

De ne feledd, mind közelebb
a pince bolyhos, mély penésze –
légy résen tehát idefent,
ha vágni kezd a gazda kése.

Kötnyek István: Csendélet-töredék

Maskara

Álarc a vers, csupa maskara,
gyönyörű nő, izgató, pedig
testestül és lelkestül frigid
széttárt inye, húsa, fogsora.

Dehogy azt mondja, amiket beszél
enyelegve, egyre csak közelít
a lényegeshez, a mély tövekig
egyetlen szava soha el nem ér.

Siránkozik, óbégat, igazi
könnyeket ejt, úgy elhiteti,
hogy a borzalmat beszéli ki,
észre se veszed, afféle mozi.

Máskor látszatra őszintén örül:
– De jó, hogy látlak! – Olyan emberi,
olyan kedves és olyan egyszeri,
mindent kifecsegsz titkaid közül.

Aki hallgatja a vers vicceit,
várja, várja, várja a csattanót,
az alakulót, azt a jaj de jót,
hiába várja, elfullad a vicc.

A vers játszik, örökké hazudik,
a vers az, amely mi vagyunk:
mi hazudjuk egyre ugyanúgy
az igazságok hazugságait.

Cvetka Hojnik: Az időtlen érintés (sorozat)

Pusztai Zoltán

Majdhogynem úgy

félig már nyeregben volt, bár gurulni még nem kívánt szélesebben, fejvesztve alá a lejtőn, és jóformán többnyire szisszenni se engedte képzelete, mint tövis vagy üvegszilánk nemrég a belsőt; kitöredezett küllőkre emlékezett a kerékpárjavító Sarló-köz 19. alatti műhelyében pörögve az első, na és a hátsó kerék, mint indigókék égbolt alatt, a majdani hepehupás egérúton a körön kívül pedálozó tollforgató arra a semmiségre, ami az élet és irodalom veretes verslábakon közelgő, önjelölt ítése szemében limlom és javíthatatlan abroncs a roncstelepen: vizesnyolcassal pecsételt eszenciája annak, mi nem is lesz más, csak vállalhatatlan, túllontúl rebellis dallam, vészterhes vesszőfutás a vasparipán és pont.

idővel defektet kap, maholnap margóra ér, duruzsolták fülébe sokszor. amit a tenyérjós olvasott a bőrébe kódolt vonalhálóból minap, mostanra hús-vér valóság – madártávlatból lapozni vissza addig a fejezetig, amelyben volt a telihold orcájú ezermester keze ügyében írj és mondd: villáskulcs, pumpa, saller és szelepgumi, kissé már késő; létének széljárta váróterméből életjelet verejtékszagú sorok között esetleg küldhetne, de: idézőjelek közé ékelve már az O/Á-ból szitáló szitokszavakra választ, ha ad: puskavégre majdhogynem úgy akad, akár a vad; jéghideg kormányrudat markolni szabad, de csengő és dallamkürt nem zenghet harsányan nemzeti dalt, büntetlenül 56 évfordulóján, és olajozottan úgy hírlík jelenleg jobban mutat kardlapozókkal, hajtókkal, hajtókarokkal fémjelzett térben a lánc.

Jelbeszéd (röpirat odaátra)

– Nagy Gáspárnak –

zúdul, mint sárlavina, globalizált,
 tarvágás utáni tájon. álarcot ölt,
 körme a kővé lett életjelekre
 négyszögesítve rajzol
 sikátorokban, sírkertben kört,
 mintha a feltámadás csak
 semmibe sötét lovon vágózó
 zsoldost és gyászhuszárt illetve,
 s rejtekhelyéről titkos hívójelekre
 liftezne fel, félúton égiekkel
 csatázva álmában már
 a jövendőlt vaskoronás
 jövevény sötét napon,
 s miként a törvénykönyv
 említi, nyílhegygel hamuba írni
 igaz történetet hiába is próbálna
 halálos ölelésben vergődve más –
 ki már a szüette székekben
 hintázva is fölös teher,
 fényét az aranykoroknak
 padlón és mennyezeten
 hajnaltól napestig keresheti,
 mint felperzselt Betlehem
 egén a csillagot háromkirály,
 hol kapaszkodó, *abból a jászolból*
való, utolsó szalmaszál a szó:
 lobogni lát talán még
 örökmécsesben lángot
 idővel úgy is szemem,
 hogy félbetört fenyőtől,
 fekete gyásztól, piros-fehér-zöld
 szalaggal átkötött virágcsokortól,
 koszorútól, nem homályosul
 a Teremtő templomában többé soha.

lépteinket valaha ezüstös szárnyú
 angyalok óvó tekintete kísérte,
 fény emelte, jó remény harangszavát
 visszhangzó falak felé; örömhírt zengő
 csengőt és harsonát kufárok hangja
 harsog ma túl – lehangolt húrokon
 korom a gyanta, hullámozó sorok között
 fuldokló-menekvő élő elől mentőövet
 von el a vád: még nem elég halk
 a végveszélyt panaszló ének,
 futóbolond, veszélyes csodabogár
 kiben még búvóhelyet talál
 a lélek, s 56 gyertyalángot
 képzel a kordonnal kerített tér
 földjére magányosan, ha leszáll az est,
 és tengermély árok lesz *szabadrabok*
 arcán a félhomályban a tükör előtt
 a ránc; tagadni kár: cirkuszi medvét
 tanított táncolni korbács a láncon –
 mondanám telefonon: a változás
 karkai átváltozás, s *néven nevezni*
a gyilkosokat meglehet senki
 nem is kívánta más: jobb lenne felejteni
 mindent mi volt, harsogja vattakabát
 helyett divatos zakóban pózolván
 nem is egy eszeveszett, s nem hívhatom
 áldott karácsonyt kívánva számodat,
 de aki fent, a tejút porában jár,
 visszaperelni mennyei fényt,
 hajdan volt harmóniát e földre,
 karöltve lánnglelkű égiekkel, hiszem
 nem rest ma sem, hiszem, hogy Isten
 színe előtt testet ölt minden igaz ige,
 s hogy fényszikrát nem olt hideg homály.

Dubravko Baumgartner: Pannon fal

Szabó Elvira

Néztem, mint mesekönyv képeit...

Arra a hétre, amikor először utaztunk Erdélybe, negyven fokot jósolt a meteorológia. A budapesti pályaudvar fedett peronjára beszurult a levegő, a hőségfelhők elhomályosították a tekintetünk, kábán dekkoltunk a csomagjainkon; a vonatok meghatározatlan ideig késtek műszaki hiba miatt. Egyikünk megjegyezte, hogy ez a kis kellemetlenség jó előjáték az elkövetkezendőkhöz, amúgy is Kelet-Európából Kelet-Európába megyünk, mit Kelet-Európába, a Balkánra. Tekintve, hogy az utat alig szerveztük meg, szállást csak a hét első felére foglaltunk és padon csövezéssel is számolhattunk, igaza volt. A vízkészletünk fél óra alatt elfogyott, a ruhánk átvezesedett; bambán néztem a többi eltompult, szerencsétlen utasjelöltet. Kora délután volt, és olyan nemzetközi járatok érkeztek meg most, amelyeknek délelőtt kellett volna befutniuk és már rég vissza kellett volna indulniuk Belgrádba, Munkácsra és egyéb országokba. Nem tudtam, könny- vagy izzadságcseppek folynak-e arcomon.

Aztán egyikünk felpattant, mintegy másfél végtelen óra elteltével, rángatni kezdte a kókadt társaságot, mi meg szaladtunk utána a pakkjainkkal, mert végre beállt a vonatunk. A kocsikban megrekedt a hőség, amint leültünk, beleragadtunk az ócska bőrlülésekbe, de végre elindultunk; elhúztunk a szürke házak és lerobbant üzemépületek mellett, majd tovább, az Alföldre, ahol a forráság mindent megevett, megfeketedett kukoricatáblák, szétperzselt napraforgóföldek, katlanból megmaradt romok.

A határ után nem sokkal minden megváltozott; a Nagyvárad–Kolozsvár vasútvonal, mint mesekönyv képei sorjázott előttünk: a sínek hegyek között futnak, a távolban falvakat is látni a völgyekben, ahonnan bádogtetős templomok törnek fel (valószínűleg a bádogtető itt most a divat), erre-arra gulyák legelnek; utat nem látni a közelében, mellette egy patak húzódik, ami furcsamód tisztának tűnik, pedig szemét úszik benne (mint később kiderült, Romániában egyelőre akadozik a szervezett szemétszállítás). Az ablakhoz tapasztottuk az arcunkat; csak akkor hőköltünk vissza, amikor az egyik hegy oldalában, két település között, a civilizáción kívül egy régi gyárépület váza villant elő a sín közelében: falakat tartó oszlopok, omladozó téglák, tetőszerkezet cserepek nélkül és szétdobált rozsdás tárolók.

Egész délután utaztunk, figyeltük, melyik helység nevét írták ki magyarul is, melyiket csak románul; bő szoknyás néni járkáltak ide-oda telepakolt kosaraikkal, a szomszédos kocsiban peregve vitatkoztak.

Helyi idő szerint elmúlt este tizenegy, mire Kolozsvárra értünk; az állomás ritka retkes volt, de ezt is vártuk. A Protestáns Teológia kollégiumában foglaltunk szállást. A felelős tanár előre informált minket e-mailben: melyek a megbízható taxitársaságok, és hogy 5 lejért betaxizhatunk a városba, bármilyen határozottan is állítanak, nincs forgalomelterelés. Szóval kiléptünk az állomás épületéből egy halom másik turistával együtt, akik közül többen angolul beszéltek (ki hitte volna, hogy eddig is eljönnek Nyugatról); pár másodpercig bárgyún nézelődtünk, de már jött is a segítség:

– Magyarok? – szólt oda egy férfi. Mi bószben bólogattunk, és már kérdeztük is, mennyiért vinne el a Protestáns Teológiára, mire ő azt felelte, 10 lejért. Rögtön tiltakoztunk, hogy mi úgy hallottuk, 5 lejért is lehet, erre elő is rukkolt az útjavítás-elterelés mesével, ami miatt hosszabb az útvonal, erre otthagytuk. Közben egyre fogytak a kocsik körülöttünk, le kellett csapnunk már valakire, odaszaladtunk egy odébb várakozó sofőrhöz, aki persze román volt és alig beszélt angolul, úgyhogy felírtuk egy cetlire a címet románul (a kollégiumi felelős ezt is megírta nekünk), egy kérdőjelet biggyesztettünk mögé, mire ő ujjal mutatta, hogy őt, erre bólintottunk. Amúgy jobban tudott angolul, mint elsőre gondoltuk, mert megkérdezte, honnan jöttünk, és a Budapest szóra lelkendezni kezdett, hogy ő is járt ott, és milyen gyönyörű, és pont egy hét múlva utazik oda megint.

Ott is voltunk öt perc alatt a felújított épület előtt, ami persze már zárva volt, így hát becsöngettünk; először semmi, aztán még egyszer csöngettünk, mire csoszogás és motyorgás hallatszott, majd egy mogorva „jó estét”-et horkantva ajtót nyitott a portás. Mondtuk, hogy mi vagyunk a magyar turisták, le van foglalva egy négyágyas szoba, most érkezünk, mire ő hosszan az órájára pillantott, kezünkbe nyomott egy kulcsot, harmadik emelet, az udvaron át a jobb sarokban levő ajtó, villany nincs, úgyhogy vigyázzunk. Átbotorkáltunk a csomagokkal, amik minduntalan megakadtak a gyepen, fölvenszoltuk őket a harmadik emeletre, ahol végre volt világítás. A folyosón kopott szőnyegek, Nagy-Magyarország matricák az ajtókon, a mi szobánkén is, ahova az utolsó erőnkkel beestünk és ledöglöttünk az ágyakra. A szoba ugyanaz, mint a hazai kollégiumok: több évtizedes ágyak, asztalok, szekrény és néhány polc, összekarcolva, -satírozva. Nem voltunk álmosak, de egy szót sem szólunk, én a kis tetőablakot bámultam, amin alig csordogált be az esti levegő a nappali hőség után; itt is katlanban voltunk.

Másnap dél volt, mire összeszedtük magunkat, kajánk nem volt, korgott a gyomrunk, de indulás előtt illett köszöntenünk a kollégiumi felelőst. Először a lakrészébe kopogtattunk, a lépcsőn és az előszobában gyerekjátékok heverték összevissza, dömpér és homokozókészlet; a felesége átírányított a teológia épületébe, ahol a férje épp konzultációt tartott; a folyosókon magyar nyelvű tanítások függtek és a végzetek tablói az ötvenes évekig visszamenőleg (úgy tűnik, a lelkészképzés soha nem szakadt meg). A lelkész nagyon segítőkész volt, elmagyarázta, merre van a piac, érdeklődött, milyen volt az utunk és merre szeretnénk kirándulni a héten. Miután vázoltuk az útitervünket, alaposan lelombozott minket: busz és vonatközlekedés alig, Tordára a magánbuszokat ajánlja, amelyek félóránként indulnak a piac mellől, Torockóra viszont csak alkalmival lehet eljutni; mint kiderült, ez utóbbi a stoppolás.

Elköszöntünk a lelkésztől, és szinte azon nyomban kirobbant a veszekedés, hogy kinek támadt az az agyament ötlete, hogy tömegközlekedéssel kiránduljunk ide-oda Romániában, ez ugyanis magában foglalja azt az úgy tűnik, megalapozatlannak bizonyult előzetes feltételezést, hogy valóban létezik tömegközlekedés Romániában. Persze hamar rájöttünk, hogy a szóváltással csak megy az idő, végül abban maradtunk, hogy ma megnézzük Kolozsvárt, este pedig átgondoljuk a továbbiakat.

Úgyhogy neki is indultunk a hihetetlen hőségben, elsőként a piacnak, ami reggeltől estig zajlott a felállított asztalokon, virágot és zöldséget árultak; elvből csak magyartól akartam vásárolni, úgyhogy mindig megkérdeztem az árusokat, beszélnek-e magyarul, végül paprikát és paradicsomot vettem, elég jó minőségű volt. Ezután elsétáltunk a Szamoshoz, és hát mit mondjak, csalódás volt: csupa kopott emeletes ház, egy tisztességes sétány sincs ott; aztán ahogy visszafelé haladtunk a belváros felé, az útikönyv szerint a Fellegvárnak kellett volna következnie, de a helyén csak egy domb állt lépcsővel behálózva, ami néhány szocreál épülethez vezetett. Kezdtém elveszíteni a lelkesedésemet, Kolozsvár egyre kevésbé tűnt szép városnak.

Elhaladtunk egy kisfiú mellett, aki vállfákat árult az utcán, majd betértünk egy templomba, talán a ferenceseké lehetett; üdítő volt a kinti forróság után; a templom oldalában egy asztalon kenyerek heverték, egymásra pakolt, előrecsomagolt, boltban vett kenyerek, egy nő éppen akkor tette a halomra a maga szeletelt szendvicskenyerét; úgy véltük, a pap majd megáldja őket, csak azt nem értettük, hogy ismer rá utána ki-kí a saját kenyérére. Megtaláltuk Hunyadi Mátyás szülőházát is, lelkesen beléptünk a nagy faajtón, de a portaablakból már utánunk is szóltak némi akcentussal:

– Iskola, nem múzeum!

Mint kiderült, az épület ma képzőművészeti főiskola, elégedjünk meg azzal, hogy a kertjébe bemehetünk és leülhetünk egy padra a többi turista közé, na meg a falra kifüggesztett emléktáblával.

Kolozsvár főtere elég nagy, illetve valójában a nagytemplomból és az azt körülvevő parkból áll, magát a teret felfalta a széles út, ami tele volt parkoló és furikázó autókkal; egyáltalán az egész város tele van széles utakkal és autókkal, amik ontják a száraz füstöt. A székesegyházban lerogytam egy padra, és megvártam, míg lehűl az agyvizem; halkan végiglépkedtem a templomon, hogy ne zavarjam az imádkozókat, majd visszaültem pihenni; aztán a többiek intettek, hogy megyünk, úgyhogy kénytelen voltam visszatérni a tűző napra. Kint aztán büszkélkedtünk az óriási Mátyás-emlékmű felett, amit az útikönyv szerint a román városvezetés többször el akart távolítani, csakhogy a nemzetközi védelem miatt nem sikerült; ugye-ugye.

A következő majd' egy óra azzal telt, hogy egyik templomtól a másikig vánszorogtunk; az aszfalt mostanra teljesen felforrósodott, a kocsik felverte por állt a levegőben; a templomokban legalább hűvös volt és csend; furcsamód errefelé különös gondot fordítanak mind a magyar, mind a román templomok rendbehozatalára, míg a lakóházak és középületek dülöngélnek.

Így értünk el a házsongárdi temetőhöz. Szép volt, maradéktalanul; árnyékos, zöld, kusza, a sírkövek pont kellő mértékben kopottak; erdélyi arisztokraták, tudósok, művészek, százéves magyar és román nevű családok sírboltjai; a legrégibb és leghíresebb sírokat benőtte a fű, bozóton kellett hozzájuk átgázolni, a feliratokat csak egészen közel hajolva lehetett kibetűzni; nem panteon, inkább lexikon, nem éreztem szentségtörésnek a sírkövekre ülni. A Bethlen-kriptát nem találtuk, és a többi magyar turista sem, akikkel szóba álltunk, de láttunk egy srácot, épp az egyik sírt tisztította, tőle kérdeztük meg magyarul, és megmutatta nekünk, melyik; benézni nem lehet, és emléktábla sincs. Kezdtém megkattanni, éreztem, hogy a szalmakalap alatt forró a fejem; a többiek már visszafordultak a kapu felé; foltok és csíkok úsztak be a szemem elé, nehezen lélegeztem, úgyhogy a domb tetején leültem egy sírra, valami grófé volt talán, nem is díszes; lenéztem, végig a sírkövek sorozatára, lassan kitisztult a meleg a fejemből; elképesztett a rengeteg név, ha erdélyi lennék, itt aztán kereshetném a családfámat, nyomozhatnám, ki vagyok és kik a többiek.

Aztán feltápáskodtam a többiek után, szaladtam le a dombon, hogy utolérjem őket. Elindultunk vissza a szállásra; útközben beugrottunk egy boltba kajáért, ahol meglehetősen sok időt töltöttünk a megfelelően tűnő pálinka kiválasztásával; majd benéztünk még a szállással szemközti görögkeleti székesegyházba. Legalább egy órát hevertünk a fülledt kollégiumi szobában, de mostanra már megszoktam a meleget.

Estefelé aztán elmentünk a vasútra és a buszpályaudvarra feltérképezni a távolsági közlekedést. A vonathelyzet siral-

mas volt, a kiírt menetrenden nem tudtunk kiigazodni, az infopultnál és a kasszánál pedig senki nem beszélt se magyarul, se angolul. A buszpályaudvaron csak össze-vissza kitett táblákat láttunk mindenféle városnevekkel és időpontokkal, hogy melyik az indulás vagy az érkezés, arról egy szó se, az információ pedig már bezárt, holott a kiírt munkaidőn belül voltunk még. Össze-vissza járkáltunk a parkoló buszok közt, nem akartunk elmenni, mert azzal feladtuk volna egész heti tervünket, nem akartunk beszorulni ebbe a városba. A szomszédos kocsmában nagy társaság ivott, azt, hogy beszélnek-e magyarul, nem mertük megkérdezni, angolul pedig nem tudtak. Aztán egyikünk észrevett az egyik szélső megállóban két alakot, odasiettünk, jött a szokásos beszél-e magyarul; pillanatnyi csend, talán habozás, majd az egyik igennel felelt. Sofőr volt, nagyon készségesen elmagyarázta a helyi buszközlekedési rendszert: itt nem a célállomás szerint csoportosítják a járatokat az egyes megállókhöz, hanem a busztársaságok szerint; ugyanis számos több különböző cég létezik, akik a különböző városokba különböző időpontokban indítanak járatokat, és a sok táblán az egyes cégek célállomásai és a buszok indulási ideje szerepel. Egészen elképedtünk, mert ez esetben még egészen távoli, három-négy megyére fekvő városokba is napi több járat indult, az ország szinte összes nagyvárosába el lehetett jutni átszállás nélkül; az itteni buszközlekedés messze jobb volt a magyarországinál. A belvárosból induló privát kisbuszokat pedig arra találták ki, hogy a környéki falvakat ellássák, mert ezekben a nagy társaságok alig indítottak járatokat.

Megkönnyebbülten indultunk vissza, csak azt kellett még kitalálni, mely városokat akarjuk megnézni az előttünk álló egy hétben. A kollégiumba visszaérve ezen hamar összevesztünk, mire egyikünk indítványozta, hogy beszéljük meg inkább a holnapot, az eredeti elképzelés alapján; a tordai hasadék és Torockó szerepelt az útitervben. Tordára el lehet jutni kisbusszal a piactól, onnan meg vezet turistaút a hasadékhoz. Torockóra a lelkész szerint nincs semmi járat, ami ugyan elég hihetetlen, de errefelé bármi megeshet, marad hát az „alkalmi”. Emiatt aztán az egész kirándulás roppant bizonytalan, valószínűleg ott kell majd aludni Torockón az egyik háznál, ami nem lehet gond, mert kiadó szoba van bőven, csak az odajutás és az eljövétel bizonytalan. Egyikünk azt mondta, felesleges aggódni, mert aki nem aggódik, azt nem is éri baj, legyünk spontánok, amúgy is mi történne, errefelé bevett dolog a stoppolás; másikunk viszont mérgesen tódította, hogy nem akar egy útszéli árokban alvást kockáztatni, meg mi lesz a csomagokkal, cipelhetnénk egész úton; a csomagokat majd itt hagyjuk, egy hátizsákkal megyünk két napra, Románia olyan olcsó, hogy még egy egyetemista is gond nélkül fizet egy éjszakára kétfelé szállást, külön magának és a csomagjainak. A vita kezdett élesedni, mire szavaztunk, és Torockó győzött, a csomagok itt maradnak, mi meg hátizsákkal nekivágunk két napra, bízva a stopposok szerencséjében, nagy gond nem lehet, ez mégiscsak Európa. Magam se tudtam, mit gondoljak az egészről, egy ideje valószínűleg egyikünk se volt már józan ítélőképessége birtokában.

A következő nap telepakolt hátizsákjainkkal odaállítottunk a tíz-tizenkét fős kisbuszokhoz, mutogatással próbáltuk megtudakolni, mikor indul járat Tordára és mennyibe kerül, végül egy magyar néni sietett segítségünkre, leboltolta nekünk a jegyeket is; szépen beültünk a kocsiba, amely, mire eljött az indulás ideje, meg is telt. A járgány olyan rozoga volt már, hogy attól tartottunk, lerobban, gyanúsán berregett és éreztük az úthibákat a fenekünk alatt. Tordán aztán megkönnyebbülten szálltunk ki, kinyitottuk az útikönyvet, de nem tudtunk kiigazodni, honnan és merre vezet az út a hasadékhoz. Több kisbusz várakozott ott, és az egyik felől magyar szót hallottunk, bár a tájszólás miatt először nem is értettem, mit beszélnek, tőlük kérdeztük meg, merre menjünk. Azt felelték, innen még nagyon messze a hasadék, turistaút tényleg létezik, de ilyen melegben ne vágjunk neki; indul viszont arra egy kisbusz negyed óra múlva, a második falu, Cheia mellett van a hasadék, ők ezt ajánlják. Ebben maradtunk akkor, majd megkérdeztük, hogy jutunk el onnan Torockóra, erre elismélték, amit a lelkész mondott korábban, vagyis hogy nincs arra semmilyen közlekedés, próbálkozzunk alkalmival. A hátralévő negyed órát azzal töltöttük, hogy újságpapírra felírtuk jó nagy betűvel egyszer hogy Torockó, majd azt, hogy Rimetea (ugyanaz románul).

Kiszálltunk Cheiában, egy nyíl mutatott felfelé a domboldalra, hogy Cheia Turzii 4 kilométer. Elindultunk a földúton, éppen dél volt, árnyék semmi, körülöttünk csak száraz fű és a zsidobadság moraja. Kinyitottam az esernyőmet, hogy védjen a sugaraktól és a portól, amit a mellettünk elhúzó magyar turisták autója vert fel; csoszogtunk előre, éreztem, hogy minden lépésnél egyre jobban lassulok, érzékeim egyre tompultak; hiába néztem körbe, nem láttam a hasadékot, pedig a domb nem volt magas vagy meredek, már fél órája lihegtünk a tűző napon és még semmi jele nem volt, hogy a végéhez közelednénk. Aztán mégis felértünk a tetőre és tényleg megláttuk, két nagy sziklás hegy tölcserűen mélyül egymásba; egy pillanat múlva már szaladtunk lefelé, a tölcser bejáratához.

A hasadék lábánál autók parkoltak, a beljebb levő kemping lakóihoz tartoztak, egy elkerített részen sátrak és száradó törülközők a faágakon; beljebb mentünk, a fák között szűk csapás vezetett le a mélyedésbe, amely hirtelen kiszélesedett egy patak partján, amelyben nem úszott szemét, csak bikinis turisták fürödtek benne. Átkeltünk egy inogó függőhídon, a keskeny ösvény fák között vitt tovább följebb a pataktól, két oldalt sziklafalak meredtek az ég felé; a mélyben megszűnt a hőség, lehetett lélegezni. Alig fértünk el a sok turistától, akik furcsa mód mintha sietni akartak volna valamiért, csak magyar szót lehetett hallani mindenfelé. Beljebb hatoltunk, az ösvény visszavitt a patakhoz, egy ponton át kellett volna kelni a vízen, de nem volt híd; itt pihenőt tartottunk, leültünk a kövekre, követtük a szitakötőket; levettem a

cipőm, beleléptem a vízbe, puha, áttetsző, fölöttem sátrát vetett a fák lombja; arra gondoltam, milyen jó lehet itt kempingezni, patakban fürdeni, egész nap hűsölni, elzárva a világtól, mint valami burokban. Aztán továbbindultunk, a köveken lépkedve átkeltünk a patakon, az út felvitt a szikla oldalába, függőhidakon keltünk át egyik oldalról a másikra, egyre magasabbra jutottunk a meredélyen, egyre szorosabban kellett kapaszkodni, itt már elfogytak a fák és a turisták is; végül a csúszós falon olyan nehézre vált a járás, hogy úgy döntöttünk, visszafordulunk.

Visszatértünk hát az elejére, a hasadék bejáratához, ahol a füves részen magyar rendszámú autók parkoltak. Az egyik épp indulni készült, odamentünk megkérdezni, hogy merre, és hát épp Torockóra, de sajnos tele volt; mondták, ne aggódjunk, innen úgyis többen mennek oda, csak elvisz majd valaki. Kissé megnyugodtunk, és mivel éhesek voltunk, benéztünk a büfébe micset enni; a hely elég lepra volt, a szakács román, kint a pultnál pedig egy magyar nő vette fel a rendeléseket. Uzsonna után visszatértünk az autókhoz, egy kisbusznál megláttunk egy középkorú nőt és egy kisiút várakozni, megkérdeztük, hova mennek, majd mikor a Torockó választ kaptuk, megkértük őket, elvinnének-e minket is; a nő végigmért minket, a fejét csóválta, majd odaszólt a büfébe egy idősebb férfinak, aki lejött, ránk nézett, majd közölte, hogy ha be tudjuk magunkat préselni, velük mehetünk. Mi biztosak voltunk benne, hogy beférünk valahogy, erre a férfi azt mondta, hogy akkor várunk kell, mert a csoport fele még a hasadékban van, és amikor lejönnek, ők is enni akarnak valószínűleg.

Így aztán leheveredtünk a mezőre fűvet rágni. Telt az idő, a társaság a büfében remekül érezte magát, lassan visszaszivárgott a csoport maradék fele is a hasadékból; már csak ők voltak ott és mi; a földön fekvé teljesen ellazultam és az eget bámultam, amikor beúszott valami a látóterembe, ebben a pillanatban a büfében egyikük felkiáltott, hogy „sas, sas!”, egyszerre felálltunk és a szánkat tátottuk velük együtt, ahogy a madár hosszan körözött a hasadék fölött hatalmasra széttárt szárnyaival, velük ujjongtunk, mert hát nem minden nap látunk sast.

Ezután nem sokkal a társaság jókedélyűen leszállingózott a büféből a kisbuszhoz, középkorú nők és férfiak, összesen heten, két kisebb gyerek volt velük; vezetőjük, az ősz hajú férfi felénk intett, és amint odaértünk, láttuk, hogy tényleg necces a dolog, mert elfogytak az ülések; de aztán a felnőttek összébbr húzódtak, egyrészt odapréselődtünk melléjük, másrészt az ajtó melletti részen lekuporodtunk a hátizsákjainkra. Elindultunk hát dőcögve a hepehupás úton, hegyek között, patak partján kanyarogtunk, a patakban errefelé is szemét úszott, a nap fénylett mindenfelé, és az elmúlt napok után most először nem izzadtunk. Útitársaink két hétre jöttek Torockóra, és szerintük nagy naivitásra vall lefoglalt szállás nélkül odaállítani, mert a főszezonban minden tele van, de majd igyekeznek segíteni. Mi elmondtuk, hogy csak ma estére maradnánk, megnézzük Torockót és megyünk tovább, amit ők fölöttébb furcsálltak, nem értették, hova sietünk; erre elsoroltuk, hogy ha visszamentünk Kolozsvárra, minél több városba akarunk még kirándulni; de hát akkor nem is látunk semmit igazán, tódították, sokkal jobb eljönni hosszabb időre, kényelmesen bejárni egy környéket, errefelé rengeteg szép hely van még, falvak, hegyek, romok egymáshoz egészen közel; különben is, Kerouac is mondta, a cél az út maga. Erre nem tudtunk mit felelni.

Aztán beértünk Torockóra, álmélkodva bámultunk ki az autóból; bekanyarodtunk egy régi, de felújított házhoz, ott volt útitársaink szállása, bemutattak minket a háziasszonyuknak, aki ránk nézett, összecepta a tenyerét, jajongott egy sort, majd azt mondta, lehet, hogy tud nekünk valakit, telefonál egyet. A ház udvarán régi gyephézagos téglá, kerekes kút, a verandát borostyán futotta be, és Sári néni mentát szárított a tornác oszlopaihoz kötve, abból készítette vendégeinek a teát. Úgy negyed óra múltán Sári néni futva jött ki a házból, hogy talált szállást Marika néni nevű barátnőjénél, már ha elférünk egy franciaágyon és egy sezlonon, de Marika néni nem főz a vendégeire, ő meg nem készült ilyen sok emberre, de ha gondoljuk, amennyiben a vendégei után marad valamennyi a vacsorából, átszól nekünk, és ehetünk nála; mi bólintottunk, a vendégei összenevettek.

Egyelőre elköszöntünk segítőtinktől azzal, hogy esetleg találkozunk a vacsoránál, és elindultunk az öt házzal lejjebb lakó Marika nénihez. Felújított, zöld ház, kis paddal a kapu mellett, kerekes kúttal és virágokkal az udvaron, hátul fészer és szőlőskert, a kerítés mögött pedig ott magasodott 500 méterrel fölöttünk a sziklás Székelykő; Marika néni és a férje tárt karokkal fogadtak, ők idén kezdték a szállásadást, és nincsenek úgy tele vendéggel; büszkén mutatták meg a házat, a gyönyörű zölden csempézett fürdőszobát, amelyben vadonatúj fatüzeléses kályha állt; aztán pedig a szobát, ahol aludni fogunk; igazi giccs, mályva és arany színű mintás tapétával, új kályhával és vastagon megrakott ágyakkal, utoljára a nagymamámnál aludtam ilyen szobában; most értettem meg, miért imádják ennyire Torockót, még nekem is volt egy ilyen nagymamám, hát még a középkorúaknak. Lepakoltunk, lustán ejtőztünk a kiskapu előtt a padon és az árokparton; ment le a nap; a földúton elporoszkált előttünk egy lovas kocsi telepakolva sivalkodó gyerekekkel.

Aztán egyszer csak megláttuk a közeledő Sári nénit, aki már megvacsoráztatta a vendégeit, maradt paszulyleves, tárkonyos raguleves és töltött káposzta. Sári néni ebédlőjében volt egy nagyobb és egy kisebb asztal padokkal körülvéve, valószínűleg külön a felnőtteknek és a gyerekeknek, mi leültünk a kisebbhez, mert a nagyobbban még ott ült a középkorú társaság; életemben nem ettem még ilyen jól, nem az újszerűség, hanem az ismerőség miatt, mintha a gyerekkorom ismerősége konzerválódott volna az ételben. A végén Sári néni elővarázsolt egy tál süteményt, amit

direkt a számunkra tett félre, a túlsó asztalon elnéző mosoly; egészen elképesztő volt, vanília és citrom, édes és fanyar összeolvadva, ilyen jót tényleg nem ettem korábban, mintha a néni a hely szellemét sütötte volna bele. Végül előkerült a házi pálinka, egy fél kortyotól bekönnyeztem. Megkérdeztük, mennyi időbe telik megmászni a Székelykőt, két óra felfelé, egy óra vissza, volt a válasz, meg hát érdemes fenn leülni gyönyörködni, nekik először öt óráig tartott, mondta az ősz hajú férfi, azóta sikerült már gyorsabban is, de mi még fiatalok vagyunk és amúgy is sietünk; vigyázzunk, szólt közbe Sári néni, hogy hol jövünk le, mert ha rossz útra kanyarodunk, másik faluba jutunk, a hegy körül csupa román falu van, onnan meg aztán soha nem kerülünk ide vissza; nem lesz semmi gond, szólt az egyik férfi, lefelé mindig jobb felé tartunk, akkor biztosan ide érkezünk vissza. Ezután megkérdeztük Sári nénit, hogy lehet a faluból kijutni, mert hogy bejutni alig lehet, azt már tapasztaltuk; Sári néni csodálkozott, hogy máris megyünk, és hát igen, autó nélkül elég nehéz errefelé közlekedni, hétköznap minden reggel kilenckor van busz Nagyenyedre, ami a munkásokat szállítja, tanév idején reggel hétkor is, ami az iskolásokat viszi, délután pedig ötkor jön visszafelé; hát ez elég rosszul hangzott, de Sári néni a homlokára csapott, hogy mekkora szerencsénk van, mert Nagyenyeden minden csütörtökön van piacnap, és csütörtökönként a piac miatt egy órákor is van busz a városba, és holnap pont csütörtök van! Alig akartunk hinni a fülünknek, ekkora mázlit, hihetetlen, reggel megmászuk a Székelykőt, összekapcsolunk és elmegyünk a busszal Nagyenyedre, ahonnan minden bizonnyal van közlekedés Kolozsvárra. Hát igen, folytatta Sári néni, mennyivel jobb volt a Ceausescu-korszakban, akkor még volt rendes buszközlekedés, napi több járat, munka is volt, nem úgy, mint most. Erre az egyik nő a túlsó asztalról, aki úgy tűnik, Erdélyből származott, megjegyezte, hogy szerinte nem volt olyan kényelmes akkor sem az élet, emlékszik még, egy kis faluban lakott lánykorában, és a boltban a román nő, akivel korábban mindig magyarul beszélt, egyik napról a másikra nem értette többé a magyar szót, nem adott kenyeret, csak ha románul kérte. Vannak új betelepülők a faluban, kérdezte egyikünk, hogyné, kiáltott Sári néni, egyre-másra építkeznek, nagyon jól meg lehet élni itt, rengeteg a szállóvendég tavasztól ősziig, hónapokra előre lefoglalják a helyeket, virágzik a falu, bizony, de hát csak meg kell nézni, minden ház takaros.

Elkészöntünk, mert még körül akartuk nézni sötétedés előtt. A forrásnál kezdtük, ami a falu végén volt két házzal odébb, egyedül innen lehetett iható vizet nyerni, lejjebb ugyanis, ahol patakka szélesedik, tele van szeméttel, a vezeték vizet pedig nem ajánlják. Megtöltöttük üvegeinket, aztán visszafordultunk, végigsétáltunk az utcán, a zöld ház előtt odabiccintettünk a gazdasszonyunknak, aki az ablakból könyökölt ki, alatta, a kis padon két másik néni ült, hangosan trécseltek; továbbhaladtunk a poros földúton, száz-kétszáz éves házak közt, át a kis hídon, egy kanyar után nem sokkal elértük a falu főterét, ami egy széles, murvás terület volt, körbe vakító fehérre meszelt házak piros muskátlikkal az ablakaikban, a tér közepén egy óriási, négyszögletes vályú állt; nők mostak a vályúban, igen, ott mostak, szőnyegeteket, lábtörölőket, alig akartunk hinni a szemünknek. Fényképezni nem volt érdemes, mert minden ház előtt halomban álltak az autók, elfogták a látványt. Ide-oda bóklásztunk a kis utcákon, tíz óra körül elindultunk vissza, szembejött velünk egy fiatal srác, lehetett vagy tizenhét, szakadt ruhában és gumicsizmában, mint aki a földekről tért volna vissza. Marika néni már befűtött a kályhába, volt bőven melegvíz, nem is éreztem, hogy egy nagymamám korabeli házban vagyok, csak amikor összekucorodtam a vastag, puha dunyhák alatt.

Csütörtökön reggel hatkor, illetve hat tízkor keltünk, fél hétkor már tepertünk a Székelykőre. Valószínűtlenül hűvös volt még, ugyanakkor teljesen világos; árnyékok csíkozták az úton az élénk reggeli fényt, finom nedvesség biszsergette az agyunk; csak a lépteink csikorgását hallottuk az utca kövein; az egyik ház mellett elhaladva belestem a kapun, a tegnap este látott 17–18 éves fiú épp kaszát köszörült. Hamar kiértünk a faluból, rátértünk a hegy felé vivő enyhén lankás, keskeny ösvényre; vissza-visszanéztünk, megálltunk pár percre, már látszott a falut körülölelő rózsaszín pára, félig áttetsző függöny. Ahogy egyre följebb haladtunk, egyre több ház bukkant fel, a templomtorony, sőt egy távoli várrom is becsúszott a látómezőnkbe, odébb egy majorságot, még feljebbről egy másik falut is észrevettünk egészen szélül. Elértük a hegy lábát, még utoljára visszapiantottunk a völgybe, majd előre fordultunk: felfelé törő, tömör, repedésekkel szagatott tömb a tetején némi zölddel, előttünk, a sziklák közé ékelődve egy keskeny csík, kövek egymás hegyén-hátán természetes, ám meredek lépcsőt alkotva. Elkezdünk felfelé kaptatni a köveken, nem is bizonyult olyan nehéznek, mint gondoltuk, egyenletesen haladtunk; mögöttünk felkelt a nap, sietnünk kellett, hogy ne előzzön meg az árnyék, ne rontson ránk a perzselő hőség; amikor a kövek szinte függőlegesen álltak már egymáson, és félő volt, hogy lezuhanunk, a járatról óvatosan kimásztunk oldalra, a fűre, és guggolva, egymásba kapaszkodva araszoltunk tovább, annyira csúszott a hegyoldal a talpunk alatt. Felértünk, kifulladásra, rogyadozva, de büszkén, alig több, mint másfél óra alatt, a csúcra, a tulajdonképpeni Székelykőre; kiültünk egészen a szélére, a többi pihenő turista mellé. Ahogy lenéztünk, láttuk a hegy óriási árnyékát, amit a völgyre és a szemközti hegyekre vetett, láttuk a völgyben Torockót, jobban mondva Torockó térképét, minden egyes utcát, a házak tetejét pontosan kirajzolva; láttunk még a távolban szétszórt legalább tíz-tizenkét apró falut, a román falvakat, amelyeket jobb, ha kikerülünk. Egy órán át pihegtünk és bámészkodtunk a hegytetőn, aztán indulni kellett, mert az idő rohant és kezdett nagyon meleg lenni. A hegy másik oldalán indult a lankásabb, lefelé vezető ösvény, árnyékos fák között; furcsa mód lefelé sokkal nehezebb volt a járás, mert nem voltak

kövek, amikre támaszkodhattunk volna, csak apróra morzsolts, sima felületű földes talaj, amin könnyen lebukfencezhetett az ember, bár körülbelül egy-két méter távolságra egymástól fák nőttek ki, amikben úgyszólván megakadtunk volna; nekítámaszkodtunk ezeknek a fáknak, majd óvatosan elkezdtünk lefelé csúszni, hogy egy-két méter után elkapjuk a soron következő fa törzsét és abba kapaszkodjunk meg, mielőtt újra nekirugaszkodnánk. Így értünk le a hegyről, az ösvény magas fű között vitt tovább jobbra, nemsokára hangokat hallottunk, majd megpillantottuk a birkanyáját a terelőkutyákkal és a szakadt melegítőnadrágos, tizenhét év körüli pásztorfiúval együtt, aki félig unottan, félig nyugodtan füvet rágcsált, és nézte, ahogy a turisták a bárányokat simogatják és fényképezik; mi is odaálltunk egy kicsit bárányt dögönyözni; aztán a pásztorfiú meglendítette botját és füttyentett egyet, a kutyákkal együtt odébbterelte a nyáját; egy kicsit irigyletem tőle ezt az unott nyugalmat és fűrágást itt a hegyek között a birkákkal, bár nem szívesen kelnék mindennap hatkor.

Visszaértünk a zöld házba, összeköltöttünk és elbúcsúztunk, eltettük vendéglátóink névjegyet, mert egészen biztosan jövünk még. Majd elindultunk sétálni a faluba, ahol már lehetett fényképezni is, mert nem álltak a házak előtt az autók, elmentek mindennapi kirándulásukra; aztán egy órára odaálltunk a buszmegállóba, többen várokoztak ott, a falu lakosai; jött is a busz időben, egy csotrogány, amit alig tartottak össze a rozsdás csavarok, a volánnál igazi kiséntély berendezve szentképekből; nem véletlenül, gondoltam, amikor induláskor meghallottam a gyanús berregést és megláttam felszállni hátul a füstoszlopot.

Továbbmentünk hát, dőcögve siklottunk a göröngyös úton falvakon át; hihetetlen előzések közepette kacskaringóztunk, de ez csak nekünk, a turistáknak okozott fej- és gyomorfájást; már egy órája mentünk, nem hittem volna, hogy a város ilyen messze van; újabb és újabb megállóban többen és többen szálltak fel, elfogytak az ülőhelyek, az állva maradók fapofával túrták a busz izgága zötyögését; mignem két óra utazás után bekanyarodtunk Nagyenyed buszpályaudvarára.

A kolozsvárihoz hasonlóan kaotikus menetrendhalmazból kislabizáltuk, mikor indul járat hazafelé, sajnos csak késő délután. Következett a városnézés, csakhogy a nagy múltú Nagyenyeden alig volt valami érdekes; a belvárosban vár és vártemplom, ez utóbbi barokkformájú, ám furcsamód vakolatlan, belépve pedig a református templomokhoz híven puritán; benn a hűvösben a gondnok azonnal üdvözölt minket, kiderült, a vártemplomot valóban barokk stílusban építették át utoljára, vakolat pedig azért nincs rajta, mert Ceausescunak nem tetszett, és lekaptartatta, azóta meg nem gyűlt össze annyi, hogy újravakolják. Nehéz szívvel nézi ezt a pusztulást, folytatta a gondnok, a vár rémes állapotban van, de legalább az egykori kollégium épületét felújították, most tanítóképző működik benne; ők próbálják menteni, tartani, ami a gazdag történelemből megmaradt, de a vezetés nem hagyja, magyarok is egyre kevesebben élnek erre, sokan beházasodnak, átköltöznek. A templomból kilépve valóban a pusztulást éreztük, az a kevés, ami megmaradt, tényleg dűledezett, embereket nem lehetett látni, turisták sehol; ekkor a vár mögött megpillantottuk az ortodox templomot, tiszta és elegáns épület, a kolozsvárinál kevésbé nagy és hivalkodó; a bejáratnál álló román nő és férfi kedvesen mosolyogva terelgettek minket befelé, egész meglepődtem a szívélyes fogadtatáson; bent áhítattal forgolódtunk, lábujjhegyen lépkedtünk, alig mertünk fényképezni, hisz ide láthatóan imádkozni járnak.

Ezután a vasút felé vettük utunk, hogy megnézzük, van-e Kolozsvárra vonat a busznál korábban, menetközben beugrottunk egy pincészetbe bort kóstolni, elég rossz volt, de vettünk egy üveggel.

Az enyedi pályaudvar mocskos és mállott, a kelletlen pénztárosnő itt sem értett se magyarul, se angolul; megkérdeztük, hogy Cluj?, mire mondott valamit románul, mutattuk, hogy írja le, erre ráfirkantotta egy cetlire, hogy 16:27, vagyis egy órával korábban, mint a buszindulás, az ujjunkkal jeleztük, hány jegyet kérünk, és nyélbe is ütöttük a vételt. A döglasztó meleg elől beültünk a restibe, ahol légy piszok-pecsétes régi ventilátor pörgött, népi pop ordított a rádióból, románok zajongtak; némán rámutattunk a kiválasztott sörre, mire a pultos akcentussal megkérdezte, magyarok vagyunk-e, pár másodperc habozás után igennel feleltünk, mire a férfi felkurjantott, hogy remek, ő is félig magyar, Pálfi a neve, csak alig beszél a nyelvet; kérdezte, honnan jöttünk, mesélte, hogy egyszer már járt Magyarországon, a gyulai fürdőben, és remek volt, ezen a nyáron is megy majd; egész meglepődünk, hangosabban is beszélünk ezután. Így telt el fél óra, közeledett a fél öt, kimentünk a vágányokhoz, ahol a nemrég még néptelen peronon egész tömeg verődött össze, cigányasszonyok evickéltek nagy szatyrokkal, román fiatalok bandáztak, egy magyar pár hangosan rendszabályozta lányát; megszólalt a hangosbemondó, de nem értettünk belőle semmit; egészen megkönnyebbültünk így a célegyenesben, milyen remekül lebonyolítottuk ezt a kirándulást, pedig nem kevés rizikó volt benne; újra bemondtak valamit, mi pedig készen álltunk a felszállásra. Meg is jelent a vonat, régi emeletes széria még a szocializmusból, otthon nem is látni ezt a típust; odanyomakodtunk az ajtóhoz a cigányasszonyokkal együtt, felpréseltük magunkat, felmáztunk az emeletre, belesüllyedtünk a ragadós bőrülésbe; elindultunk, huzat jött be a nyitott ablakokon; elpilledtünk, félálomban láttam, hogy elmegy mellettünk a kalauz, nem is kérte a jegyeket. Hirtelen arra ébredtünk, hogy áll a vonat, ijedten felpattantunk, még csak negyed órája mehettünk, a vagon üres, gyorsan lerohantunk a peronra, láttuk, amint a jónép egy másik szerelvény felé szalad, szaladtunk utánuk mi is; a másik vonat előtt ott állt a kalauz, egy pillanatra megtorpantam, a kocsira mutattam és megkérdeztem: Cluj?, mire rám nézett és

meglepetten azt mondta: Brasov. Egy emberként megálltunk, a brassói vonat elindult, a kalauz otthagytott. Az állomáson még csak tábla sem jelezte, hogy hívják ezt a helyet. Bementünk a váróterembe, lerogytunk a székekre, és szinte azon nyomban kezdődött is, hogy mi a szarnak nem kérdezte meg senki Enyeden, hova megy ez a vonat, vagy legalább néztük volna meg, mi van az oldalára írva; egyáltalán hogy gondoltuk, hogy gond nélkül megússzuk ezt a két napot, már az ötletben borítékolva volt a bénázás; azt se tudjuk, hol vagyunk, ráadásul már lassan este lesz, csövezhetünk itt éjszaka, tuti kirabolnak, meglehet, el se lehet innen jutni Kolozsvárra.....

Baromi ideges voltam, szó nélkül otthagytam a többieket, kimentem a peronra bőgni; kétségbeestem, hogy itt ragadunk ebben a nevenincs putriban az isten háta mögött.

Öt perc után jobban lettem, és hallottam, amint egy srác két paddal odébb magyarul beszél telefonon; összeszedtem magam, ő befejezte a hívást, odamentem hozzá, és vázoltam a szerencsétlen magyar turistákat, akik a kolozsvári helyett a brassói vonatra szálltak. Nagyon segítőkész volt, kiderült, hogy ez itt tényleg egy porfészek, ahol semmi nincs, viszont Kolozsvárra van járat, csak kérdés, ma még indul-e. Bementem, a srác utánam, a többiek még mindig szentségeltek, de amint megláttak minket, gyorsan moderálták magukat; elmentünk együtt a kasszához, a srác kedélyesen elcsevegett a pénztárosnővel, kiderült, hogy ma még pont van egy személyvonat Kolozsvárra fél kilenckor, 11-re ér oda, megkönynyebbülten be is váltottuk a jegyünket és megvettük a különbözetet. A srácért nemsokára jött a barátnője kocsival, amúgy kiderült, hogy a nyáron leginkább a nagyszebeni Transilvania Goa Festivalra érdemes itt elmenni, és a vonaton nehogy elaludjunk, mert kirabolnak.

Elpilledtünk, leheveredtünk a peron mellett a fűvön, ki-ki előkerített valami maradék ennivalót, lekvárt és meleg májkrémet, azon nyammogtunk. Végtelennek tűnt az előttünk álló három óra.

Feküdtünk, senki nem szólt egy szót sem. Amolyan átkapcsoló-állomás lehetett ez a hely Kolozsvár és Brassó között, ezt leszámítva semmiről sem nevezetes. Igaz, ha lenne itt valami műemlék, az is kopott lenne, retkes, mint ez az állomás, vagy mint az összes többi műemlék errefelé, lepusztult, esetleg tönkretett; mintha azért utaztam volna ennyit, hogy száz-kétszáz-háromszáz éves romokat lássak, amelyek akár pompázhatnának is, mint teszik azt tőlünk nyugatabbra; óriási meló lenne helyreállítani mindazt, ami Erdélyben korhadozik; ami nem korhadozik, az meg széppe munkált, patinátlan.

Nem is tudom, mire számítottam, amikor elindultam; talán valami andalító kirándulásra Tündérországba; pedig végül is tudtam, hogy ez szinte már a Balkán; meg sem sértődhetek. Emlékszem, amikor a történelemtanár mutogatta a fotóit a hegyekről és a várakról, mint mesekönyvek illusztrációi; csak úgy tűnik, a várakat elhordták és a hegyekről kivágták a fák nagy részét; mintha nem is ugyanott jártunk volna, a történelemtanár meg én, lehet, ő félig behunyta a szemét, amikor be kellett. Az előbb egy pillanatra bedühödtem, mint akinek elvették a játékát; az igazság azonban az, hogy nem voltam elég ügyes bennmaradni a mesében.

Ki-ki némán meredt maga elé bezárkózva, visszavonultunk privát járatainkba. A nap még mindig dermedten sütötte az állomást és minket, az árnyék sem hozott enyhülést; megkövültek a szemem előtt veszteglő, régi szocialista vonatok, a szikkadt zizegő villanypóznák és a töredező sínek; nem tudtam pislogni, meredten bámultam, tekintetem lassan egy teljes kört írt le; vonatok, póznák, sínek folytatódtak mindkét oldalamon, a végtelenségig.

Két és fél óra elteltével egyszerre bukkantunk elő, kaptuk össze a motyónkat, felmáztunk az emeletes vonatra, a felső szintre, természetesen ahol már üldögélt pár utas; egész élénkek voltunk, kártyáztunk is; már elmúlt fél kilenc, és a vonat csak nem akart indulni, a kalauzok kedélyes beszélgetésbe merültek a síneknél, vissza-visszaugrottak a restibe egy sörért, mígnem kilenc előtt tíz perccel megzötytyent a vonat, ütemesen elkattogtunk. Jobb időtöltés híján elszopogattuk a bort, amitől mindenki elálmosodott; erőlködve, némán tartottuk magunk, karunkat a csomagunk köré fonva; negyedóránként huppantunk egyet a megállóknban, pici állomásépületek román és többnyire magyar feliratokkal, a mögöttük rejlő települések láthatatlanok; tekintetem az ablak egy pontjára szűkült; lassú léptekkel fogyott az idő és hagytak el a falvak; síri csend.

Aztán mérhetetlen idő elteltével sűrűbbé váltak a házak, begurultunk Kolozsvárra; ráérősen óvakodott előre a vonat az éjszakában, többször megállva, időt hagyva az ébredésre. Szótlanul kászálódtunk le a lepukkant pályaudvarra, elgémberedett lábainkkal sietni igyekeztünk, pillantásom az állomásépület nagy órájára tévedt, és láttam, hogy még csak tizenegy óra két perc, milyen érdekes, hogy a nehézkes indulás ellenére pontosan beértünk; itt még a késéseket is beleszámolják a menetidőbe.

Szabó Elvira
Budapest, 2008 tél

Vass Tibor

Bulvárszivattyú

Azt mondja Pécsi Ildikó,
Antal Imre halála pótolhatlan veszteség.

Locsolnom kell magam felfelé, az a veszteség.
Az áram, a víz,
meg a gatyám, hogy vizesen inkább kidobom.

A csinovnyik versenylovának halála,
az pótolhatlan.
Danton: Iván Iljics halála, hogy nem ő írta meg,
az veszteség.

Kassák szomszédjának
pótolhatlan vesztesége, hogy nem mondta:
a Tett halála az okoskodás.

Az enyém, hogy tőlem tudja,
Pécsi Ildikó jó színész,
ezt vajon mi a szarért írom le,
tettetni tudná egy Arany János nevű ügynök
budai halálát.

Magamé perpillanat azért,
mert egy épület előtt meg tudtam jegyezni,
és locsolás közben jut eszembe,
hogy abba az épületbe feketében jártak,
keltek korán, akik ide. Korán volt.

Locsolok, az épület
látványának pótolhatlan vesztesége
jut eszembe, hasonlóba visznek majd
nem sokkal
halálom pótolhatlan vesztesége után.
Nálam így loccsannak egymásba a dolgok,
ez is fejlődési rendem ellenessége.

Egy autóra a *sírásó* szó matricázott,
erre is emlékszem,
más közvetlenül a halálra nem utalt,
ha a bejárat köré nőtt gesztenyék virágait
nem úgy néztük, mint a katafalk gyertyáit.

Ettől az idegen szótól,
 nem a gyertyáról beszélek,
 ha megállna bennem az ütő, már vihetnének is.
 Azt hinnék, híres vagyok,
 nem is tévednének sokat
 (érdekes, erről tudom, mi a szarért írom le),
 arcom takarnák e címlappal,
 belső borítójába ütném az orrom,
 vizelném alulról szagló ibolyám.

Van az épület előtt egy pad. Van, nem ott fekszik
 vagy található, vagy ilyesmi. A pad mint ga-
 lóca (tudja a halál, miért nem hagyom ki ezt a szart)
 pótolhatlan veszteség lenne,
 átejt a megfáradt menekvőt, azt hiszi, ülhető.

Az ülhető szép szó, de a kínhalál szebb,
 akár az isten (korr.: Isten), még ha idegen
 nyelven tud is csak az irgalomról.
 Megtanuljuk azt is, hogy kell átültetni a koránt,
 a vant, a matricát,
 Pécsi Ildikó hangján milyen gyönyörű lenne:
 mégsem gyászpad a katafalk.

Peter Kata Falk: Kalambó halála.
 Leírja, hogy Hatvan és a halál közt
 legutóbb milyen közúti kalambó történt.
 Az áldozat halálra unt arca
 pótolhatlan veszteség.
 (Halált MagSzántóVető Botorság Kilyadó, Miskolc,
 bolti ár: 2008, internetes ára: 1968.)

Popovics Lőrinc: Hullámcsónak

Szálinger Balázs

A százegyedik év**(közjáték)*

„Ingyenélet erős szagát tudózom
 Le magamba, nehéz előle futni:
 Úgy állsz lábaid ágbogán, Vitányi,
 Mintha *járna* neked, csak úgy, az állás,
 S hálát kéne ezen felül rebegnem
 Talán mert... te tudod, miért. Főlébed
 Ernyő nyílt huszonévesen. Hazugság
 Szövetéből, a félelem színével,
 De *pajzsként*. Csak az én fejem fedetlen,
 S hosszú lesz kifizetnem azt, hogy éltél.
 Rajtam hajtja be, ám a sors a biztos
 Munkahely meg a tervezés világát,
 Ügyes kis nyaralódat is nekem kell
 Törlesztgetnem az én nehéz adómból,
 S azt, hogy bírom-e, meg se nézed: eltűnsz,
 Mint egy kártyaadós, ki búcsúzóul
 Hálátlan gyereket kiált felém” – most
 Ezt gondolja Hahóthy, és Vitányi
 Érzi gondolatát.

„Látszik rajta a gondtalan gyerekkor,
 Arra könnyű jövőt falazni. Látszik
 Rajta, hogy sose tudja meg, milyen harc
 Megteremteni *rendszerét* a falnak.
 Téglákat rak a megszabott alapra,
 Ennyi dolga van, és ha jól csinálja,
 Ő ér majd a tető dicső szögéig,
 És lenézi a mély alap hagyóit.
 Engem háború, diktatúra hajszolt,
 Neki *én* szavatoltam egy vidámabb,
 Hosszabb nyolcvanas éveket. S a művem
 Ő is, mint ez a felhúzott kis ország,
 Amiből kitagadni kezd. Pedig nagy
 Hazugságaim épp azért hazudtam
 Meg, önzetlenül és vakon, hogy egy nap
 Megszülessen a nemzedék, amelynek
 Nem kell másra figyelni, mint magára” –
 Ezt gondolja Vitányi, és Hahóthy
 Érzi gondolatát.

Nyolcvanhárom az egyik és huszonnyolc
A másik – de közöttük egy halott sáv.
Kettejüknek a legnagyobb hibái
Forrtak össze e sávban, így hazugság
És gőg. Állnak a gondolat vizében
Némán, és kibeszélhetetlenül. Megy
Az idő, s nem akarja tudni: itt ezek még
Beszelnének.

*Részlet a Magvető Kiadónál a Könyvhétre megjelent
kötetből

Claudia Mezzina-Macher: Prestami... I-II

Szepes Erika

„Esz­té­ti­kák jön­nek-men­nek, a mocskos mesterség marad...”

Gondolatok a paradigmaváltásról – I.

A címadó sort Orbán Ottó egyik legkeserűbb, legkeményebb verséből emeltem ki, amelyben – a gúny, a szarkazmus segítségével – a leghatározottabban elveti a költészet számára szabályokat előíró elméletet. Idézzük hosszabban – ha nem is teljességében – a beszédes című verset, benne (általam kiemelve) az elutasított irodalom-elméleti téziseket.

manapság valamire való költő

...

látja mi van hogy

az énköltészet kiment a divatból

és a tavalyi toposzok oda kerülnek ahová valók

a kukába a rohadó salátalevelek közé

különben is költőnek kuss ha komoly dolgokról van szó

az irodalom egyetemes jelenség tehát az egyetem felségterülete

és ez nagyon jól van így

nincs szebb mint a bíbor alkonyatban hazafelé tartó tantestület

a lenyugvó nap sugarában

meg-megcsillan ércsisakjuk és kengyelvasuk

kezükből kétélű kard az átértékelés

senki sem műveli náluk magasabb szinten az elméletet

márpedig az elméleten múlik minden

elmélet nélkül a vers csak a bolygó hollandi hajója

jól is néznénk ki trendek és tőzsdeindexek nélkül

ha nem tudnánk hogy a mai napon

hány pontot emelkedett kosztolányi hányat esett babits

a multikulturális játszótéren mind e közben

a csengő hangú tanszékek kánonban énekelnek...

(Vojtina recepcióesztetikája)

(A „csak úgy találomra” a szövegbe komponált információk mindegyike sebészkésszerű pontossággal vág: tárgyalat jelen korszakunkban az esztéta beállítottságú és a társadalmiságtól tudatosan elzárkózó Kosztolányi talán a legmagasabb piederstálra állított klasszikus – lényegesen magasabban áll a dobogón, mint a szintén objektív klasszicizáló művekkel indult, de a társadalmi-politikai mozgások hatására a hazáért, Európáért oly gyakran – még halálos rekedtségében is – kiáltó Babits. Ez a jelen kánon, amelyet „az egyetem felségterületén” alakítottak

ki, és énekelnek minden mást túlharsogóan.)

Ami ellen Orbán e versében oly erőteljesen hallatja hangját, az a kurzivált részek által jellemzett mai állapot, s amivel szemben hadakozik, az a verscímbe jelzett, és a kiemelt részeket hirdető *recepcióesztétika*. Hogy világossá váljék, mi bőszítette fel Orbánt, miért akarja az irodalomból kitiltani az elméletet, olvassunk néhány érdekesítő (nek szánt) gondolatot a recepcióesztétika megkésett magyar képviselőitől, hiszen ez az elmélet Nyugatról szökött be hozzánk, ahol a hatvanas évektől élt a nyolcvanas évek közepéig, majd ott ekkor már el is halt. Mi éppen ekkor, közel negyedszázados késéssel kezdtük átvenni.

„... a költészet mint elmélet és gyakorlat az utóbbi negyed század alatt radikálisan leszámolt azzal az egyszerre politikai és poétikai elvárással, mely a költőben a képviselési elv nevében működő társadalmi szószólót is látta, s a költészeti megszólalást javarészt elszakította a társadalmi-politikai nyilvánosság nem közéleti fórumaitól, s ezáltal a többiek [...] felé emelkedő pozíciójuknak illúzióját és igényét is elhagyta...”; folytatom ugyanebből az írásból: „... e nagy, átfogó poétikai tendencia [...] nemcsak a hivatalossággal fordult szembe, hanem szinte egy csapásra vont a kétségbe a József Attila-i hagyományok érvényét, a Juhász Ferenc – Nagy László-i példa folytathatóságát, a Pilinszky- és Weöres-költészet közvetlen továbbvihetőségét.” És végül: „E mára negyedszázados paradigmaváltás, ha persze nem is volt hagyomány nélküli, [...] bizonyos értelemben visszavonhatatlan változásokat eszközölt a magyar költészetben.” (Margócsy : 1996)

Mi hát a kárhoztatandó e teória szerint a fenti alkotók – és egymástól mily eltérő karakterű alkotók! József Attilától Weöres Sándorig és Pilinszkyig – műveiben? *Elsősorban a képviselési elv megjelenése, megszólalása*. Ez jelenik meg Orbán versében a fent már idézett sorban: „a költőnek kuss ha komoly dolgokról van szó”. De Orbán verse másra is rámutat: a lírai szubjektumra, az én-re irányuló költészet eliminálására. Erről szóljon a legvégletesebb teoretikus, Kulcsár Szabó Ernő, most éppen Pilinszky háború utáni korszakát elemezvén: „Olyan tárgyas-hermetikus költészet veszi itt kezdetét a magyar lírában, amelynek egyik legfontosabb törekvése a művészi beszéd újfajta hitelességének megszerzése volt. A pontosan és a beszélő személyes hangoltságától függetlenül megválasztott szavak, a kompromittálódott beszéd utáni költészet ez – leképezve mintegy annak az individualitásnak a léthelyzetét, amely konkrét politikai és általánosabb, gondolkodástörténeti értelemben egyszerre szembesült az orbitális magárahagyatottság tapasztalatával.” (kiem.: Sz. E.) Az *Újholdasokról* pedig így: (s ezáltal Margócsy datálását – „utóbbi negyed század”, 1996-ban – lényegesen korábbra teszi, hiszen minél korábbi a példa, a „megelőlegezettség”, annál autentikusabb): „A művet döntően tehát nem szemé-

lyes vagy közösségi vallomás kifejezőjének tekintették, hanem abból indultak ki, hogy a költészet valósága nem megfelelője az életvilágnak: a mű műalkotás volta a megformáltság abszolút közegében nyilatkozik meg. Vagyis, hogy a vers voltaképpen nem az egyén, nem a vallomástevő szubjektum, hanem a szó hatalma alatt áll. De már nem a szómágia értelmében, mintha a szövegben a szó különleges státusza következtében tárulnának fel a 'metafizikai' mélységű jelentések, hanem a jelentésképzés nyelvhasználati szempontjainak tulajdonítva elsőbbséget. A vers tehát nem a személyes beszédhangzás, hanem a szintaxis teremtette alakzat, olyan, személytől függetlenedő poéticitás, amely a nyelv használati értelemben elgondolt lényegén keresztül tárul fel előttünk." És Kulcsár Szabó még korábról is merít: „már az avantgárd is szembe fordult a személyességről való gondolkodás napnyugati tradíciójával, és az én-nélküliségben, az én eliminációjában kereste a választ arra a dilemmára, amelyet valójában Nietzsche fogalmazott meg először: 'Hogyan lehetséges művészet és líra – az Én nélkül?' [Tekintsünk el attól, hogy Nietzsche válasza nem egészen azonos azzal, amit Kulcsár Szabó a szavaiból kiolvasni kíván: nem eliminálja az én-t, hanem kifejezi határtalan vágyódását saját korlátainak a végtelenig tágítására.] (...) Az ilyen törekvések kiteljesedése vezetett oda, hogy a harmincas évek elejére a magyar költészetben is végbement egy olyan paradigmaváltás, amely mélyen megkérdőjelezte a költői beszéd klasszikus alapú szituáltságát, s amelynek következtében létrejöttek az új, dezindividualizációs beszédforma poétikai feltételei is." Ennek következtében: „A harmincas évek paradigmaváltásával a háta mögött ez a nemzedék már az én egységességének kérdésességéből, határainak korlátozó voltából indult ki, és korszakos líratörténeti élményként szembesült a jelentéstani-poétikai centrumként elfogadott lírai alany destabilizálódásával." Weöres Sándornál és Határ Győzőnél – Kulcsár Szabó szavaival – ez „nem a lírai szubjektum teljes szövegbeli 'felszívódásával' vagy eliminációjával, hanem inkább autentikus szerepek létesítésével jár együtt. Ami azt jelenti, hogy az én-felfogás hagyományos egységének felbontása náluk nem annyira az integritáshatárok megsértésével, hanem inkább az autentikus változatok sokasodása alapján, vagyis az alakváltás logikája ('próteusziság') szerint megy végbe." Ennek során Weöres egy „interkulturális érvényű lét-egész horizontját igyekezett felidézni." (1994) Minden újnak feltüntetett (mert tudjuk, csak nálunk új) tant hirdető prófétának akadnak követői, hazánkban számosan is, és ezen új kánon szerint értékelnek mindent és mindenkit. Marsall Lászlóról, akinek recepciója kezdettől (tehát a hetvenes évek elejétől) fogva pozitív volt, egy neofita, Keresztury Tibor, elérkezvén a posztmodern értékekig, frappánsnak szánt bon mot-val így ítélkezik: „Marsall László a magyar költészet legkonzervatívabb újítója [kiem.: Sz. E.]; világképe, költői szemlélete hagyományos erkölcsi értékek, klasszikus irodalmi tradíciók feltétlen tiszteletén

alapszik, miközben pályáját a formanyelvi kísérletezés lázas szenvedélye hatja át." Az oxymoronos jellemzéssel Marsall kapott egy (nagyon) rossz pontot, meg egy jót. Még a jóban sem a legjobbat, mert Keresztury így folytatja: „Kezdetben kevésbé radikális, mint Tandori vagy Tolnai Ottó, mert csupán a lírai én elkülönítésére irányul, és még *nem a személyiség kioltására.*" [kiem.: Sz. E.] Mintha az kötelező lett volna. Valaha is.

A dekonstruktivista–hermeneutikus–posztmodern (az önmeghatározásokat sokáig sorolhatnánk) koncepció két fő támadási pontját láttuk eddig: a *képviselési elvet és a személyességet* óhajtanák kiűzni a Parnasszusról. De mindahhoz, hogy ezt megtehessek, meg kell sebezniük a líra (és az egész irodalom) Achilles-sarkát, a *jelentést*. Hiszen ha egy szövegnek van jelentése, azzal feltehetőleg egy személyes én ruházta fel, s ha ezt kimondja, artikulálja, valamit közölni akar vele gyakran nemcsak önmaga, hanem szociális közegének érdekében is, önmagát sem mindig „orbitális magárahagyatottságában" mutatja fel, hanem megrajzolja a világnak az én-jét meghatározó koordinátáit is.

Miképpen támadható meg a jelentés?

A három kiküszöbölendő vers-tényező (képviselési, személyesség-individuális jelleg, jelentés) közül a legkörülmönfontabb módon. És igen szellemes, képszerű-láttató megfogalmazásokkal, amelyeknek szellemessége éppen a hiányzó igazságtartalmat igyekszik elfedni. Az egész elgondolás az ún. *konstanzi iskola* követői körében keletkezett, az 1960-as évek közepétől kiindulón. Legjellegzetesebb megfogalmazása H.-R. Jauss nevéhez fűződik, aki szerint az irodalmi mű nem önmagában létező tárgy, hanem „olyan beszéd, amelynek elhangzása közben kell megteremtenie az őt megérteni képes beszélgetőtársat." (1980, 1997). Ennek a végső soron agnoszticizmushoz vezető végletes relativizmusnak két fő ágát különböztetném meg: a *kollektív-archetipikus és a szubjektív-szenzualista változatát*.

A teljesség igénye nélkül, csak a legtipikusabb nézeteket mutatom be. A *kollektív-archetipikus* változat egyik első megfogalmazása J. Mukařovský nevéhez fűződik, aki szerint a *mű jelentése az egész közösség tudatában van, s minthogy a kollektív tudat a történelemben változik, így a jelentés – és ezzel együtt a mű értéke is – korról korra más* (1970). Ezt már igen korán cáfolta a neves szerzőpáros, Wellek–Warren: szerintük ha a mű igazi olvasata („az esztétikai tárgy") a kollektív tudatban élő azon jelentésekkel azonos, akkor ez azért ad hamis képet, mert a „valamennyi olvasó" legnagyobb része a műelemzésben járatlan, így a jelentés a legfelszínesebb volna (Wellek–Warren 1972).

Mukařovskýhoz hasonló eredményre jut M. Riffaterre (1971), aki számára egyetlen „autentikus olvasat" létezik, a szuperolvasóé ('archilecteur'), ez az összes lehetséges olvasat statisztikai átlaga. Még bele sem gondolva abba,

miképpen festhet egy Shakespeare-dráma összes olvasatának „statisztikai átlaga”, világos, hogy ez az okoskodás áltársadalmi vagy tévesen értelmezett társadalmi szempontú *mechanikus szemlélet*.

H.-R. Jauss gondolatmenete szerint az olvasó irodalmi élménye nem csupán egyéni tudatállapotának függvénye, hanem az objektív kritériumokkal meghatározható *elváráshorizont* alakítja, amely a „műfaj korábbi ismeretéből, az előző művek formájából és tematikájából, valamint a költői nyelv és a köznyelv ellentétéből épül fel.” Az elváráshorizontot az új művek folyamatosan megváltoztatják, ekkor mindig *horizontváltás* történik. Jauss ehhez a gondolathoz még hozzáfűzi: „a múltbeli művek igazi megértésének feltétele az, hogy a befogadó rekonstruálja a mű saját, eredeti elváráshorizontját [azaz a létrejöttékor érvényes, korabeli elváráshorizontot, Sz. E.], és így tudatosítja a jelen elváráshorizonttól való távolságát.” (1980; 1997)

A *szubjektív-szenzualista változat* egyik alapvetése T. Todorov (1978) nevéhez fűződik: szerinte a szerző története nem azonos az olvasó történetével, csak alapul szolgál ez utóbbi generálásához. Szélsőségesen szubjektivistának tartható M. Horkheimer álláspontja, aki szerint mindenfajta esztétikai érzék csak akkor képes helyes ítéletet alkotni, ha ez az „atomizált szubjektum reakciója” (1968). Új nevet kap a recepcióesztétika R. Fish „reader – response” („olvasó – felelet”) elméletében: az irodalmi művek jelentését az olvasói élményben kell keresni, sőt, nemcsak a jelentést, de a szerkezetet, a műfajt és a formát – az egész művet! –, a „szövegtárgyat” az olvasó teremti meg. Ugyancsak a recepcióesztétika szubjektív ágához csatlakozik R. Barthes, aki szerint a művek a maguk pluralitásával megengedik, hogy befogadók részesüljenek a „jelentés termelésének”, a szöveg egyéni továbbgörgetésének örömeiből: „A mű nem azért örök, mert különböző emberekre egyetlen értelmet kényszerít, hanem azért, mert különböző értelmeket sugall egyetlen embernek, aki az idők sokféleségében ugyanazt a nyelvet beszéli: a mű kínál, az ember választ.” (1970)

A szubjektivizmus pszichologizáló irányába hajlik Gadamer, akinek elméletében az irodalmi szöveget mindig egy – saját kérdésünkre adott – válaszként kell megértenünk (1984). E pszichologizáló szubjektivizmust erősíti W. Iser megállapítása, amely a freudi-jungi tudatalattit veti be csodafegyverként az értelem és a jelentés felszámolásáért vívott harcba: az olvasó csak az önismeretét gazdagítja azzal, ha alkalmat kínál tudatalan lelki tartalmainak tudatosításához (1972).

A magyar irodalomelmélet a már említett negyedszázados késéssel vette át és kezdte kimunkálni, terjeszteni itthon a recepcióesztétika tanait. Az 1980-as évek elején induló hullám U. Eco „nyitott mű”-elméletével indított, majd hamarosan egybeolvasztotta ezt Gadamer dekonstruktív hermeneutikájával, Jauss befogadás-elméletével és minden, a jelentést megkérdőjelező vagy

tagadó más elmélettel. Csúri K. még U. Eco „nyitott mű”-elméletét visszahangozza, mondván: egy műbeli világnak megfelelő valós világ kijelölése nem az elbeszélő, hanem a befogadó világának függvénye (1980). Kulcsár Szabó Ernő, a magyar recepcióesztétika legmagasabbrendű apostola már olyan végletes summázatokba tömöríti forrásainak téziseit, amelyek olykor önellentmondóak is. Átveszi azt a tételt, miszerint minden alkotói tevékenység egyben befogadásként is értelmezendő (1996), miközben már forrása, Jauss is önellentmondó állításként hangoztatta egyrészt azt, hogy „az alkotó mindig befogadó is, amikor írni kezd” (1997), miközben másutt azt vallja, hogy képtelenség egyszerre alkotni és befogadni, írni és olvasni (1997). Kulcsár Szabó a szubjektivista irány végletessé hajtásaként pedig odáig jut el, hogy megállapítsa: nem lehet tudni, hogy a „szöveg és én interakciójában mi történik az én-nel, ő olvas-e tényleg, vagy őt olvassa a szöveg” (1997).

Mindezek a gondolatok – a pluralizmus jegyében – szabadon szárnyalhatnak akkor, ha megfogalmazzuk nem akarja rákényszeríteni őket másokra, kiiktatva ezzel a pluralizmust és leszűkítve ezzel a gondolkodás terét és lehetőségét. Márpedig ez az iránydiktatúra hathatósan működik nálunk, elsősorban az elméletírásban. A költők nem szeretik, ha előírják nekik, milyen verseket írjanak. A tiltakozásban Orbán Ottó mellé felsorakozik, többek között, az elméletben-filozófiában felsőfokon művelt, magas szintű teoretikus képességekkel bíró Petri György, aki a posztmodern diktátum által kijelölt utat „minimal art”-ként fogja fel, és emígyen vélekedik róla:

Valaha történeteket írtunk,
aztán a nemrég múltban „szövegeket”,
de ezek sem bizonyultak elég tisztáknak,
túláságosan emlékeztettek a *valóságra*
(elnézést az obszcén kifejezésért),
redukálódtunk hát a mondatokra,
de ez sem megoldás: értelmük van.
Elszigetelt szavak? Ez sem jó.
Lehetséges kontextusokat implikálnak.
Főcspásirány: betűk, végül az
üres papír.

Amivel kitörölhetjük a seggünk.

**(A minimum művészetétől
a művészet minimumáig.
A posztmodernről.)**

Nem állnak azért elméleti támasz nélkül a posztmodern teóriáktól idegenkedők. Már E. Panofsky is meghatározta a befogadásnak a befogadó műveltségétől függő három szintjét (csak egy *szép női testet* látunk Botticelli születő Venusának – első szint –, ha nem tudjuk: nemcsak, hogy a firenzei *humanizmus* szellemében fogat – második szint –, hanem *mitikus formát* öltve ugyan, de egye-

nesen egy *neoplatonista filozófiai tétel* érzéki formában megjelenített illusztrációja: az *anya és ezért anyag* nélkül megszülető *anyagtalan szerelem, tehát az istenhez fűződő legfelsőbbrendű szerelem megtestesítése* – harmadik, legfelsőbb szint (1967).

Hasonlóan különféle szinteket tételez fel a befogadásban P. Ricoeur is, amelyek szerinte sem a mű jelentését változtatják meg, csak a befogadás mélységét. Gondolatmenete szerint különféle olvasók különféle jelentéseket olvashatnak ki egyazon szövegből, ezek az értelmezések azonban nem egyenértékűek. A naiv olvasás első fokozata után a szöveg megértését célzó, elemző magyarázat a következő fokozat, amelyben feltevéseket állíthatunk fel a szöveg jelentésére vonatkozóan, s feltevéseinket – a legmagasabb szinten – a szöveg által kínált szemantikai fogódzók segítségével igazolhatjuk. Az értelmezés érvényessége tehát megállapítható tény, *a szöveg objektivitásként áll szemben az értelmezés szubjektivitásával* (1976).

R. Ingarden késő korokban létező „naiv olvasója” is csak félreértheti a művet, ha azt nem a mű keletkezésekor érvényes kódnak (íme az elváráshorizont kommunikáció- és információelméleti alapon megfogalmazott szinonimája!) megfelelően értelmezi a művet, s ezzel nem annak „új értelmét fogadja be, hanem félreérti a művet”, „erőszakot tesz rajta és megváltoztatja” (1977, 1988). Így a befogadás történeti és egyéni különbségei szerinte is a befogadói kompetencia különbségeire vezethető vissza. Gondolatmenetére visszhangzik R. Weimanné, aki azt vallja, hogy a kompetencia mértékét befolyásolja a történelmi helyzet (1972). Ezt a nézetet rögzítik irodalomelméletükben R. Wellek és A. Warren: a mű igazi értelmét feltáró értelmezés az, amelyik a kor adott művészeti ágának teljes formanyelvét és a műértés többi elemét szakértői szinten bírja, és a művet az összembeni fejlődés szempontjából értékeli (1972). Ugyancsak ők teszik hozzá, hogy ez az olvasat *csak megközelíthető, de soha el nem érhető*, amivel Montaigne egyre igazabbnak bizonyuló, bár korántsem mai keletű nézetét igazolják: *az irodalmi művet senki sem képes olyan tökéletesen megismerni, hogy műértelmezéséhez többé senki ne tudjon semmi újat hozzátenni* (1962).

Tovább gondolva és pontosítva mindezt, elmondható még az is: ha valakit igazán foglalkoztat egy műalkotás, gyakran előfordul, hogy annak értelmezését a maga számára sem tudja véglegesen lezárni. Újra meg újra átgondolja, újra írja, tökéletesítgeti. Sosem lesz tökéletes, csak jobb és teljesebb az előzőnél.

Ennek tudatában kell szembeszállni J. N. Riddel agnosztikus tételével: meg kell döntenie azt az illúziót, hogy az irodalomban lehet valamilyen igazság vagy egy elképzelt világ „valósága” (1979), hiszen ebből, és a recepcióesztétika által tételezett végtelen számú olvasatból az következne, amit ezek a teoretikusok maguk sem valószínűsítettek meg, hogy az *irodalomtudomány és minden más művészetelmélet, esztétika fölösleges, tehát nem érdemes*

művelni. Erre már A.-J. Greimas is figyelmeztetett: ha a lehetséges olvasatok száma végtelen, akkor az irodalomtudomány értelmetlen, mert nincs összehasonlítási alapja a művek vizsgálatához (1972).

Nem arról van szó tehát, hogy tagadnánk a mű különféle olvasókra tett hatásainak különbségét. Csak azt állítjuk – a többes szám jelzi, hogy csatlakozom a fent idézett szerzők álláspontjához –, hogy *ugyanaz a mű, ugyanaz a jelentés másképpen hat különféle személyiségekre*. A véleményemet erősítő szerzők érveire had tegyek hozzá – no nem még egy sajátot –, hanem egy igen régit, mert „már a görögök is...”. Igen, már a görögök is tudták, és főként a tételt megfogalmazó Prótagorasz (a neki tulajdonított tételt Platón idézi a *Theaitétosz*-ban, Szókratész szájába adva, amely a tömörített latin változatban híresült el: *homo mensura* tétel, vagy görög eredetiben: *Pantón khrématón metron esztin anthróposz*, azaz: *Minden dolognak mértéke az ember*, Platón *Theaitétosz* 151 E), hogy – a kifejtéssel együtt – „Minden dolognak mértéke az ember...De nemde néha amikor ugyanaz a szél fúj, egyikünk fázik, a másik meg nem, az egyik alig észrevehetően, a másik meg jobban.” A szél erőssége, iránya, hőmérséklete azonos, a hatását érző emberek testi-lelki állapotuknak megfelelően érzik melegnek, kevésbé vagy nagyon hidegnek. Az ókori görög bölcs tétele – a szél tekintetében – ma is áll, természettudományosan még nem minősítették elavultnak. Ámde nála is csak megvilágító hasonlata volt egy elvont tételnek, és – véleményem szerint – igaz a műalkotás tekintetében ma is, mert az ugyanolyan kívülről jövő, objektív létezőként, a ma már ritkán idézett Lukács György szavával „megszüntethetetlen magánvalóként” hat az emberre, különböző emberekre különféleképpen, mint ugyanaz a szél.

(folytatjuk)

Kovács Géza: Rossz álom

Pomogáts Béla

Az élet teljessége

Kabdebó Tamás elbeszéléseiről

Valamikor, még a kilencvenes évek elején, az akkor szerveződött Csokonai Társaság (amelynek a Hévízen megtelepedett svájci magyar költő: Major-Zala Lajos volt az organizátora) rendezett egy irodalmi találkozót. Az első alkalom egyike volt ez, amelyre nyugati magyar írók is meghívást kaptak, és bemutathatták munkásságukat. Egy ilyen találkozót általában egyszerre jellemzi az érdekesség és az unalom, hiszen az akkoriban hazai pályára lépő írók közül nem mindenki mutatott igazi tehetséget, legfeljebb ambíciót, a közönség mindazonáltal rokonszenvező figyelemmel vagy legalább bölcs türelemmel hallgatta a felolvasásokat. Mindenki „prófétának” számított, aki a nyugati világból érkezett. Bevallom, az én emlékezetemben egyetlen írásmű maradt fenn a hévízi találkozón hallottak közül: Kabdebó Tamás *Kompozit Károly élete és költészete* című elbeszélése, amely szelletes íróniával, mondhatnám, Karinthy Frigyes irodalmi karikatúráira emlékeztető szellemességgel rajzolt torzképeket az emigráns irodalom műhelyeiről. Ez a felolvasás némi bátorságról tett tanúságot, minthogy az akkoriban széles körben ünnepi gesztusokkal fogadott emigráns irodalom műhelyeinek gyenge pontjait mutatta fel, és ez természetesen nem tetszett mindenkinek, ámbár az ironia elfogadhatóbb volt, mint a szókimondó kritika. Kabdebó Tamás neve akkor már jól csengett a hazai füleken, hozzám is eljutott 1974-ben megjelentetett *Magyar Odüsszeuszok* című novelláskötete, 1978-as *Minden idők* című regénye, amelyet ma is az ötvenhatos forradalom szépirodalmi ábrázolásának javához sorolhatok, majd 1980-ban válogatott elbeszéléseinek *Évelő* című kötete és 1983-ban *Az istenek* című regénye. Az emigráns irodalom művei akkor bizony meglehetősen nehezen kerülhettek a budapesti olvasó kezébe: a postai küldemények általában az éber ellenőrök áldozatai lettek (emlékszem, ilyenkor nagy néha a címzett kapott egy postai értesítést arról, hogy a kis csomag a nemzetközi postaszabályzat valamiféle artikulusa értelmében nem kézbesíthető, egyszer utánajártunk, a hivatkozott jogszabály a pornográfia postai terjesztésének tilalmát tartalmazta), és ha a nyugati világba nagy nehezen és háromévente kiengedett turista hozott magával néhány könyvet, számíthatott arra, hogy Hegyeshalomnál az irodalmi szerzemény a vámtisztviselők martaléka lesz (magam is jártam így annak idején). Mégis, Kabdebó Tamásról lehetett hallani, egy-egy írását meg lehetett szerezni, aztán találkozni is lehetett vele, személyes kapcsolatfelvételünk alkalmával derült ki, hogy egy időben felettem járt a budapesti bölcsészkaron.

A tőle olvasott könyvekből, a vele folytatott beszélgetésekből az is hamarosan kitetszett, hogy igen sok közös emlékünk van, nem csak az egyetemi évekből vagy az ötvenhatos forradalom napjaiból, ezeknek életre kelése rendre visszatért az akkor már Írországban élő író műveiben, hanem például Bajáról is, amely Kabdebó Tamás gyermekkorának otthona volt, és ahol magam is emlékezetes nyarakat töltöttem még az ötvenes évek közepén. Az akkor és azóta olvasott elbeszélésekből (és persze az író nagyszerű *Danubius*, *Danubia* című háromkötetes „Dunaregényéből”) pontosan nyomon lehet követni Kabdebó Tamás személyes élettörténetét. Írói munkássága (akárcsak nemzedéktársainak, a hazai Sánta Ferencnek, Moldova Györgynek, Csurka Istvánnak, Galgóczi Erzsébetnek, az erdélyi Szilágyi Istvánnak, a vajdasági Gion Nándornak és természetesen a nyugati világban élő Karátson Endrének, Ferdinandy Györgynek, Sárközi Mátyásnak a munkássága) erősen személyes jellegű volt, saját tapasztalatai mindig nyomot hagytak írásaiban, és Kabdebó Tamás a bajai ifjúságtól és a budapesti egyetemi élettől az Angliában, Itáliában, a dél-amerikai Guyanában, majd Írországban töltött esztendőig igen gazdag és változatos tapasztalatot halmozott fel.

Mindez egyrészt fenntartotta, másrészt kiegészítette azt az igen régi magyar elbeszélő hagyományt, amely mindenekelőtt magának a narrátornak az élményeit, életútját, gondolati és érzelmi történetét örökítette meg. Fenntartotta ezt a hagyományt, egyszersmind egészen új tapasztalatok bemutatásával egészítette ki, midőn a korábban legfeljebb párizsi, itáliai, németországi és csak igen ritkán „egzotikus” (mint Remenyik Zsigmond esetében latin-amerikai) élményekből táplálkozó magyar elbeszélő irodalomban új tájakat és kultúrákat (például a dél-amerikai Guyanát) ismertetett meg olvasóival. (Ebben a tekintetben csak a közép-amerikai szigetvilágban otthonos Ferdinandy György állítható Kabdebó Tamás mellé.) Az új tapasztalatnak természetesen nem csupán geográfiai és kulturális jellege volt, az idegen, az európai mintáktól is elütő tradíciók és kultúrák „felfedezése” nem csak az epikai anyag színvilágát gazdagította, hanem az író eszmei és érzelmi, mondhatnám így: „lelki” horizontját is.

Kabdebó Tamás munkásságának szemrevétele során nem lehet megkerülni ennek a gazdagodásnak az (írói mentalitásra is kiható) következményeit. Vannak írók, akik elhagyván szülőföldjüket, nem csak otthonukat cserélik fel másikra, hanem mintegy világképüket, érzelmi kultúrájukat, az írói személyiségüket meghatározó emlékeiket is. A leginkább ismert és világhírű példa talán a lengyel Joseph Conradé, aki az ukrainai Berdicsevből József Teodor Natecz Korzeniowski néven született, Krakóban nevelkedett, tizenkét éves korában került Franciaországba, huszonegy éves volt, amikor Angliában telepedett le, huszonkilenc éves korában szerezte meg az angol állampolgárságot és harmincnégy évesen jelentette meg első

regényét – angolul, mára pedig a huszadik századi angol-szász irodalom klasszikusaként tartjuk számon. Vannak magyar példák, még az ötvenhatos emigráció köréből is, igaz, egyikből sem lett jelentékeny író. Kabdebó Tamás (Angliában, Itáliában, Dél-Amerikában, Írországbán) más úton haladt: „világpolgár” lett a szónak abban az értelmében, hogy megismerte a nagyvilágot és otthonosságot tudott teremteni magának nem csak Európában, hanem egy távoli és korábban teljességgel ismeretlen kontinensen is, ugyanakkor mindig megmaradt magyar írónak, magyar hazafinak, aki „otthon” van Írországbán, „itthon” mégis Baján vagy Budapesten érzi magát. Ez valójában nem a sokat emlegetett „kettős identitás” (amely természetesen nem kárhözható), hanem határozott és lényegi magyar identitás, amely ugyanakkor kiegészül a nagyvilágban szerzett tapasztalatokkal, és éppen igen erős magyar identitása következtében képes eredeti személyiségében integrálni ezeket a tapasztalatokat.

A „világpolgár” tapasztalata és a „magyar hazafi” identitása egy másik, mondjuk így, lelki „dichotómiára” is rávilágít, és ez a „kettősség” valójában az írói egyéniség jellegzetességeit alapozza meg. Kabdebó Tamás a „kaland” és a „nosztalgia” írója, és ez a kettős ihletforrás, amely egyszerre mind regényeinek és elbeszéléseinek epikai struktúráját, narrációjának karakterét is meghatározza, korántsem ellentétes egymással. Mindkettő a klasszikus európai irodalom igen régi forrásai között található, hiszen már Cervantes és Fielding, vagy hogy hazai tájon maradjak, Jókai és Krúdy epikájában is együttesen, egymást átszöve volt jelen az a szemléletmód, amelynek tükrében az emberi élet változatos és időnként drámai kalandok sorozatának tetszik, és az a meggyőződés, miszerint az elvesztett ifjúság, az elhagyott szülőföld olyan „tündérbirodalom”, amelyet a mese hatalmával kell (lehet) szüntelenül újjáteremteni. Kabdebó Tamás elbeszéléseit is a kalandosság és a nosztalgikus érzés szövi át: az ötvenhatos forradalom leverése után a nyugati világban szétszóródó és otthonra találó vagy ellenkezőleg: sodródó magyar fiatalok regényes kalandjai Angliában, Itáliában, Dél-Amerikában és az itthon hagyott ifjúság feledhetetlen emlékei, amelyek magának a személyiségnek a természetét alakították ki. A *Magyar Odisszeuszok*, az *Évelő*, *Az istenek*, az *Amonnan...*, a *Danubius*, *Danubia* és most a 75 epikája, miközben beszámol az író világjáró kalandjairól, szüntelenül a bajai és a budapesti ifjúság emlékeit idézi fel.

Emlékeket, amelyek nem egyszer fájdalmasak, mint-hogy elvesztett családtagokat és barátokat, messzire sodródott szerelmeket, elhagyott otthonokat keltenek életre, mindezt természetesen elégikus érzések szövik át, mégis megejtőek, mondhatni jó visszagondolni rájuk és felidézni őket, mivel magát az ifjúságot őrzik, amelynek emlékvilágát, legendáit és mítoszait a távoli országokba és kontinensekre került egykori dunai horgász és pesti bölcsészhanglító mindig és mindenüvé magával viszi, és ahogy ruháit az utazóbőröndökben, ezeket az emlékeket

és mítoszokat írásaiban raktározza el. Igen jellemző, hogy a legtöbb elbeszélésben a személyes emlékeknek ez a tárháza nyílik meg, és nem egyszer éppen egy régi esemény, egy régi találkozás, egy régi barát vagy ismerős alakjának felidézése vagy feltűnése nyitja meg a történetet, indítja el az események és a reflexiók sorát. Csak egyetlen példát említek, *A sárkány nyelve* című elbeszélést, amely ifjúkori (még az emigrációs élet korai szakaszából való) emlékek felidézésével és életre keltésével indítja a narrációt. Az író Rómában egy számára akkor még ismeretlennek tetsző amerikai házaspárba botlik a Palazzo Venezia kapujában, ennek könyvtárában folytat művészettörténeti kutatásokat. De adjam át a szót magának az elbeszélőnek:

„Már-már búcsúzóban, tehát augusztus utolsó előtti napján történt. Értesítettek, hogy nemcsak a könyvtárterem léghűtője, hanem a második emeleti múzeumba is beszerelték a légkondicionáló berendezést. A múzeumi terem viszont csak négykor nyitott. Battyogtam tehát kifelé, kinyitván a veretes, vasalt tölgyfakaput, mintegy átadván a kilincset egy magam korabeli, fehér halántékú úrnak, kiből lerítt, hogy amerikai. Már be is tessékelt volna javakorabeli, de karcsú, nagy szőkekontyos nejét – a nőnek égszínké szeme volt –, amikor gyakorlatlan angol-sággal elmondtam neki, hogy a múzeum már zárva legyen, jöjjenek vissza délután négy után.

Az amerikai gentleman, nálam fél fejjel magasabb, megfogta kigombolt türkizkék ingkabátom legfelsőbb gombját.

– Tom, nemde te vagy az?

– Hát, hát... – csak hebegni tudtam és ránéztem a mosolygó asszonyra.

– Három gyerekünk van, és hat unokánk – mondta.

– Csak nem ti vagytok, Bea és Bob negyven év távolából?

– De bizony, mi vagyunk – szólt Bob és belém karolt.

Átsétáltunk a tér szögletén, a Via Nazionale sarkán leledző rosticceria-bárba. Ott, néhány osztriga, olasz pezsgő és polipcsáp elfogyasztása közben elmesélték, hogy negyvenéves házassági évfordulójukat jöttek ünnepelni Rómába.

Leesett a tantusz, ki is fényesedett. Föltoltak bennem az emlékek.”

Igen, az emlékek mindig föltolulnak, és a szorgalmasan gyűjtögetett tárgyi relikviák is a múlt megőrzését és folyamatos életben tartását szolgálják. „Kincses dobozomban – indul az imént idézett elbeszélés – a következő értéktárgyak rejlenek: egy kis agyorall a Karib-tengerből (tíz méter mélyről kaparásztam ki, töröm hegyével), egy vulkanikus fekete ceruzaforma, a Vezúv lábából; mozaikkocka Pompej egyik villájának udvarából (tudom, ha mindenki...); egy malter- és tégladarabka a berlini falból; a Sztálin-szobor bronz nyakcsigolyájának egy öklömnyi szilánkja és a római Palazzo Venezia sárkányának nyelve.” Természetesen nem a filológusi, bibliotekáriusi, muzeológusi gyűjtőszemrevételek itt a fontos (ámbar ez is nélkülözhetetlen életrajzi és irodalomtörténeti adalék!), hanem a

személyiség „lelki” összetétele. Kabdebó Tamás emlékeiből, személyes legendáiból és mítoszaiból valójában egy életforma és egy lélekállapot rekonstruálható: az egykori jómódú, a „középosztályból” (szélesebb értelemben egy azóta véglegesen elmerült, és minden politikai érveléssel ellentétben ma már nem újjáéleszthető polgári világból) származó fiataloké, diákoké, egyetemi hallgatóké, akik az 1956-os forradalom előtti Magyarországon próbáltak valamiféle emberhez méltó életet teremteni, szemben azzal az általános nivellálódással és proletarizálódással, amelyet a zsarnoki rendszer rájuk kényszerített. Ennek az életnek, egyáltalán a szabadságnak valamiféle (csekély) lehetőségét a szerelemben, a könyvtárban, a sportpályán vagy éppen azokban a védelmező kis baráti közösségekben találták meg, amelyeket Bibó István annak idején a „szabadság kis köreinek” nevezett. Kabdebó Tamás 1956 előtt, magyarországi színhelyeken játszódo elbeszélései ennek a kevéske szabadságnak, ezeknek a „kis köröknek” is emléket állítanak.

A hetvenöt novellából egybeszerkesztett személyes világban ez a magyarországi hányada természetesen csak kisebb része a teljes (az elbeszélések mozaikjából virtuálisan kialakuló) élettörténetnek. Magának a történetnek vannak epikai csomópontjai, mondhatnám így is: az emlékezetnek vannak igen karakteres fókuszai. Ilyen mindenekelőtt a bajai gyermekkor és ifjúság, egyáltalán az a bajai kisvilág, amely valamikor (még az 1945-ös történelmi fordulat, a valamikor tehetős polgárcsalád kifosztása, a Rákosi-korszak rettenetei, például az író édesapjának bebörtönzése ellenére is) tündéreknek számított, pontosabban, az emlékezet szűrőjén keresztül mindinkább tündéreknek látszik. Ismét csupán egyetlen elbeszélésre hivatkozom: a „krúdys” hangvétélű (nem véletlenül a nagy példakép lányának ajánlott) *Nagyika főztje* címűre, amely az *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* vagy a *Boldogult úrfikoromban* (és még annyi „gasztro-nómiai” ihletésű Krúdy-írás) szellemi éghajlata alatt idézi fel a gyermekkor kulináris élményeit.

Talán érdemes ismét hosszabban idézni az elbeszélés egyik „krúdysan” hangzó szövegrészletét: „A spájzban most mindent egyszerre látok, lehet, hogy az emlékek nagyítóüvegén keresztül, de így nagyobbnak és tömöttebbnek hat, mint egy mai discotheque, benne rudakon nem színes lámpácskák, hanem rófnyi kolbászok, svartlik, hurkák, sonkák, szalonnák, sódarok rendezett hadserege lóg. Nagyika évente két nagy disznót vágatott (a családban disznóhizlalda is megfért), az egyik zsír-, a másik húsdisznó vala, legjobban a füstölt májas ízére szalad össze a nyál a számban. A zsírbödönök között volt egy olyan is, amibe lesütött libamellet és combot rétegeltek, a káposzta hordóban savanyodott, egyebek üvegben, nemcsak paprikafélék, hanem néha tojás is, a disznóságok fölött, egészen a plafonra aggatva töppedt szőlőfürtök lógtak, a befőtteket csipetnyi fűszer bolondította meg, a meggyet a rum, ha beteg voltam, cseresznyekompótot kértem, a

lekvárok közül az almaparadicsom lekvárt, az ízek közül az áfonyát szerettem leginkább. A vadhúshoz mindig ezek a lágyító vagy éppenséggel kiegészítő, nyáldúsító gyümölcsstermékek járultak, áfonya az őzhoz, ősszel; ringló a vadkacsához, körtekompót a fácánsült mellé, télidőben; cseresznye (így mondta Nagyika, bajaiasan) a snepfhez, melynek belét, bár ínycsafatnak számított, sohasem kóstoltam meg. (Külföldön sem eszem meg a fecskefészket, az ürüszemet és az osztrigát is csak főve, levesben.) A nyulat háromféleképpen készítették el, vadasan, melyhez a legendás zsemlegombóc mellé még a lepkekönnyű krokett is járult. (Ebből a legfinomabbat Baba néniéknél ettem Budán, böftököt is ott a legjobbat, ő volt a legidősebb nagynéném, receptjei hol megőrizték, hol továbbfejlesztették az anyai ház ízeit.) A nyúl második rendje a pecsenye volt, mármint a nyúlgerincé, füstölt szalonnával spékelve, s – egy-egy körvadászat után Dunát lehetett volna velük rekeszteni – a nyúlból paprikás is készült. (Ami aztán a nyúlétel utóéletét illeti, Illus néniéknél, ki Nagyika második lánya volt, lehetett a legjobb pástétomokat enni.) Birkapaprikást csak szüretkor ettünk a családban, bárányt is ritkán, s ha igen, rántva, húsvétkor.”

Kabdebó Tamás elbeszélései részletes életrajzi képet rajzolnak az ifjúság környezetéről, élményeiről és érzelmi világáról. Így igen találó képet adnak az 1945-ös történelmi fordulatról (*Céllövágás*), az úgynevezett „ötvenes évekről”, vagyis a Rákosi-féle önkényuralomról (*A vödör*), az iskolai élményekről (*Babics Csével*) című írásában, amely egy igen rokonszenves tanár alakját örökíti meg), a sportuszodában, úszóversenyeken és vízilabda-mérkőzéseken szerzett tapasztalatokról (*Lajtorja*) vagy éppen az ötvenhatos forradalom napjairól, például a *Bujtatás* című novellában, amely különben a család, a szülőváros és az ország 1945 után elkövetkezett kálváriájának jellegzetes epizódjait is felidézi, és végül a nyugati emigráció (ahogy akkoriban mondták volt: a „disszidálás”) szándékát is bejelenti. Egyszersmind a szándék úti céljára is magyarázatot ad, apjának arra a kérdésére, vajon hová készül, talán Németországba, ahol régi bajai ismerősöket (kitelepített svábokat) találhat, az ifjú emigránsjelölt így válaszol: „Nem oda készülök, ha kijutok... Angolul jobban tudok, mint németül. Angliában Cromwell óta nem bujtattak senkit.” A későbbiek azt igazolják, hogy ez a terv kiválóan bevált.

Kabdebó Tamás írói munkássága erősen személyes jellegű, általában saját tapasztalatainak a tükrében mutatja be azt a bizonyos kalandos utat, amelyet nemzedékének: az „ötvenhatos” generációnak egy része – a történelemben és az eszmék terepén – bejárt. Ebben a tekintetben a magyar forradalom veresége után a nagyvilágban szét-szóródott diákok és fiatal értelmiségiek életének hiteles krónikáisi közé tartozik, akárcsak Karátsón Endre (különösen nemrégiben Pécssett közreadott önéletírásában), Ferdinandy György és Sárközi Máttyás. Ennek a személyes,

egyszersmind nemzedéki krónikának a keretei között adott számot római, angliai és dél-amerikai tapasztalatairól, ezek, miként már mondtam az imént, igen színesen, nagyon is eleven beszámolókkal gazdagítják azt a képet, amelyet irodalmunk a nagyvilágban kalandozó, idegen országokkal ismerkedő és ott (kényszerű módon) letelepedő magyarokról festett. Ennek a kalandos élménykörnek jellegzetes és rokonszenves színhelye például Róma, amely mindig is vonzotta a nagyvilágban tájékozódó magyar írókat, mondjuk Pázmány Pétertől és Faludi Ferenctől Márai Sándorig, Szerb Antalig, Cs. Szabó Lászlóig és Lénárd Sándorig. Kabdebó Tamás Rómája és Itáliája nemcsak a „kalandok”, hanem mondjuk így: az „érzelmeik iskolájának” a színhelye is volt: miután az író arra kényszerült, hogy meneküljön szülőhazájából, ott találkozott igazán az európai kultúra és történelem személyiségformáló élményeivel.

Az ifjú emigráns néhány napos ausztriai tartózkodás után Angliába került, ott telepedett le (ott végezte egyetemi tanulmányait, ott alapított családot, ott kezdte meg könyvtárosi munkáját), a nyugat-európai peregrináció első nagy élményei mindazonáltal Itáliához, mindenekelőtt Rómához fűződtek. *Életút* című, a múlt esztendőben Budapesten megjelent önéletírásában beszéli el, miként látogatott egy ugyancsak ötvenhatos menekült barátjával első alkalommal Itáliába: „Nyelvizsgánk után Zádor és jómagam 1957 júliusában elindultunk fölfedezni Itáliát. Hátizsákunk volt, pokrócágyunk, úti igazolványunk és kevés pénzünk. Autóstoppal mentünk Rómába. (...) Rómában látni tanul meg az ember, és úgy mellékesen élvezi a fagyaltot, a zabaglionét, a virágokat, a libegősen járó lányokat. Ami a természeti adottságokat illeti, még Róma sem verheti Riót – persze Budapest legközelebb állt a szívemhez –, ám a történelmet illetően Róma, öt periódus rétegeivel, verhetetlen. A paloták sokasága, a műemlékek sorjázása, a galériák kincse elfeledtetik az emberrel az afrafát, az Afrikából érkező kánikulát.”

A jóformán minden esztendőben megismételt olaszországi vakációk és felfedező utak élményeiről több elbeszélés tanúskodik, az imént idézett *A sárkány nyelve* címűn kívül például *A csodálatos finis*, *Az utolsó vezetés*, a *Romamor* vagy éppen a *Tanulóévek*. Ez utóbbi egész kis római turistakalauzt foglal magába: „Hlaváts Géza is, mint mindannyian, Rómában tanult meg látni igazán. Ő is élvezte, távolról – és közelről – Marcus Aurelius lovas szobrát, Marcellus színházát, ám valójában és bensőségebben a részletek érdekelték. Amikor Bernini csavart oszlopait a látogató a jeruzsálemi templom tartóoszlopával vetette össze, ő a bronzhullámok mentén a szabályos alakzatba rendezett méhekre lett figyelmes. Bár Gusztáv látta és Gyuri felvázolta ugyane vizit után, amint a Barberiniek barbár kőművesei a Pantheon kupolájáról feszegetik le a bronzlemezeket, hogy azokból oszlop formálódjék a két ikerzseni műhelyudvarán; Hlaváts Géza a Barberiniméheket vetette papírra úgy, hogy szárnyukon tükröző-

dött a kolonnád. E rajzsorozat láttán fogadta műhelyébe Gézát, mint késő tanítványt az öreg Alessio Lanza, a Babuino 34-ben. Az öreg stimulálta és feladatokkal látta el a szunnyadó miniatúrafestőt. A Sistina oltárképén a füléket kellett tanulmányoznia, a Vincoli templom Mózes-szobrán a szakáll elrendezését, és azt, hogyan formál az alsó ajak alatt – közelebről nézve – kecses tomport a márványszörzet.” Kabdebó Tamás módszeresen tanulmányozta és alaposan megismerte Róma „titkait”, ebben a tekintetben talán csak a *Római muzsika* írója: Cs. Szabó László múlta őt felül.

Magától értetődik, hogy Itáliához hasonlóan megismerte Angliát, és később Írországot, nem csak a városokat, az egyetemeket és a könyvtárakat, hanem a köznapi életet is – eljutott tudományos tanácskozásokra, sportpályákra (mint vízilabda-játékos is megmutathatta képességeit), patinás angol vendéglőkbe és kocsmákba, mi több, főúri kastélyokba, minderről igen érzékletes és olykor anekdotikusan gazdag képet festenek elbeszélései. Ezúttal mindössze két elbeszélésére utalok, az egyik: a *Magyar vendéglő* a manchesteri diáknegyedben található „Gulash-hungarian restaurant – Balint’s fish and chips” hangzatos nevű vendéglőt és ennek törzsközönségét örökíti meg. „A Gulash-t – olvasom az ezúttal is „krúdys” reminiscenciákat keltő elbeszélésben – felkapták a diákszálló lakói. Részben, mert egy tányér gulyást és egy palacsintát megkaptak hetven pennyért, részben, mert az európai ízlés rést ütött a brit főzőolaj és marhafaggyú monopóliumokon. Bálint olcsó vörös bort szerzett a Kerimpextől, maga üvegelte, s minden flaska tetejére egy színes karácsonyfa gyertyát ragasztott. A vendégek maguk gyújthatták a gyertyát (a nők szeretnek a tűzzel játszani) és bonthatták fel az üvegeket (férfias tennivaló. Egyben pincért is spórol.) A csúsztatott palacsinta (barackpálinkával megbolondított csokoládészósszal leöntve) fenomenális karriert futott be.”

A másik elbeszélés, amelyre emlékeztetni szeretnék, a (nem véletlenül „Szerb Klári néni emlékének” ajánlott) *Pendragónia*, ez egy 1957-es vidéki látogatás emlékét eleveníti fel, amelyet az író egy angol arisztokrata család kastélyában tett. Az igen előkelő, mégis meglehetősen kopott kastély, a szertartásos viselkedési szabályokkal küszködő, jobb sorsra érdemes angol fiatalok és főként az ünnepélyes vacsora felidézése ismerős a magyar olvasó számára, természetesen Szerb Antal műveiből: a *Pendragon legenda* című regényből vagy a *Madelon*, az *eb* című kötet elbeszéléseiből. Az ironikus előadásmód is tökéletesen „szerbantalos”, például a vacsorának keresztelt, bizonyára sok évszázados szertartás leírásában (az író általában szeretettel örökít meg étkezési szertartásokat): „A szobalány kivitte a levesestálat, a maradék sűrű levesel, Valerie, a lakáj, egy kiskocsin betolta a báránysültet. A bárány (virágvasárnap előtti hétfégén vagyunk) félbevágva gőzölgött egy nagy ezüsttálon, mihelyst levették annak ezüstkupola-kalapját. ‘Are you good carver?’ (Jól tudja ön szeletelni a húst?), szögezte nekem az öreglány

a kérdést. Polly hozzátette: 'Rendszerint Uncle Herbert szeleteli föl a húst, de ő csak estére lesz itthon.' Kezembe vettem tehát az alabárdnak beillő nagykést (Isten bizony, ennél kisebbel szűrtük le otthon a disznót), a hozzáillő vasvillát, és derekasan nyesegettem a sült bárány illatozó combját, oldalát. Az asztalnál ülők egymás után hozták tányérjukat, a két fiú is, köszönték tevékenységem, bólintottak, elfogyasztották az adagokat. (Este marhahús volt, egybesütve, Herbert már helyben, s pironkodva tapasztaltam, hogy ceruzavékonyágúra szeleteli a húst.) Aztán a countess megkérdezte: 'Van Magyarországon filozófia?' Egy pillanatig töprengtem, mert nem értettem, hogy kerül a filozófia az asztalra. Aztán – akkor még hibás angolsággal – hosszú előadásba kezdtem Lukács Gyuri bácsiról, aki maga volt a megtestesült filozófia. Majd, egy lélegzetvételnyi szünetben az ifjú Sir Colin, a két lakliból a kedvesebbik, halkan megjegyezte, hogy az öreg Lady a szőlőbetegség, a filoxera után érdeklődött. Bár két jó szőlősgazda dédunokája vagyok, ezt a témát röviden elintéztém."

Itália és Anglia: egy bajai fiatalember számára, aki nemrégiben érkezett a vasfüggöny mögül, maga volt a kaland. Ez a kaland teljesedett ki azután Kabdebó Tamás dél-amerikai élményeivel. Az egykori angol gyarmaton: Guyanán írott elbeszélések (amelyek annak idején a *Magyar Odisszeuszok* című kötetben kerültek az olvasó elé) ezt a kalandosságot tették még izgalmasabbá. A *Kaland*, a *Paramaribo* és a többi dél-amerikai elbeszélés (miként már említettem: Remenyik Zsigmond vagy később Ferdinandy György műveivel együtt) egészen különleges, valóban egzotikus világba kalauzolja az olvasót. Ezeknek az elbeszéléseknek a narrációját eredendően az egzotikum, a regényesség szabja meg. A többnyire korrupcióba süllyedt „gyarmati” élet, a különleges táj (amelyben a bajai horgász természetesen otthon érezte magát), a félig-meddig kalandor figurák – mindezek színes és gazdag írói világot segítenek kialakítani, s ennek a világnak a narrátora és rezonőre a minden érdekesség iránt fogékonyságot mutató, mégis mindig az európai racionalizmus eszményeit képviselő és alkalmazó vilájáró magyar, aki természetesen feledkezik meg arról, hogy mint egykori bajai és budapesti polgár ítélje meg nem egyszer abszurdnak tetsző tapasztalatait.

Kabdebó Tamás itáliai, angliai és dél-amerikai elbeszéléseinek mindig érdekfeszítő a cselekménye, a környezetrajza vagy az emberábrázolása, a novellisztika mindazonáltal erősen személyes jellegű, mindig a szerző tapasztalatai és felismerései tükrében mutatja be azt az utat, amelyet nemzedékének egy része – a történelemben és az eszmék terepén – bejárt. Kabdebó Tamás guyanai kalandjainak elbeszélése során is képet ad a diaszpóra körülményei között élő nyugati magyar értelmiség helyzetéről és környezetéről. *Magyar Odisszeuszok* című elbeszélésfüzérének hősei a nagyvilágban, leginkább Amerikában szétszóródott fiatal magyar tudósok és egyetemi oktatók:

„Ott volt közöttük a sötét vitéz, a székelység bajnoka, a nagy viking szakértő, kinek donquijotes külseje kiváló szervezőkészségről tanúskodó belsőt takart. Ott volt a dél-amerikai reference specialista, aki a Balaton partján született (...), ott volt az újvilági nemzeti bibliográfia munkatársa, aki Pesten volt kislány, ott volt a katalogizálás tudósa, a beszerzés jeles mestere, és ott volt az automatizálás programvezetője.”

Ezek a most említett „magyar Odisszeuszok” otthon vannak az egész nyugati féltekén, derűs természetességgel viselkednek a nemzetközi konferenciákon, a követségi fogadásokon és a távoli légijáratokon. Kabdebó Tamás mégis enyhe iróniával mutatja be őket, csakúgy, mint önmagát. Ebben Kosztolányi Dezső a mestere, miként könyvének epizodikus szerkesztése is az *Esí Kornél* lírai szemléletét és epikus kompozícióját követi. Jól tudja, hogy „minden utazás annyit ér, amennyit azonközben önmagunkból beutazunk”. Mulatságos és kalandos beszámolóit nem pusztán a nagyvilágban bolyongó magyarok egzotikus élményeiről akarnak számot adni, inkább a személyiség alakulásáról: a lélek belső kalandjairól. Ő maga e szavakkal jellemzi munkáját: „ezt a történetfűzért (...) egy külső és egy belső földrajz kapcsolja a valósághoz. A külső földrajz hősei, az esetenkénti Uliaszszek, a valóságos figurák (...) A belső földrajz egyetlen protagonistája, aki saját lelkének tájait járja be, csak félig Odisszeusz, félig simplicissimus – de egészen magyar. Ez köti őt, a szerzőt, ki hol tanú, hol alany, hol mind a kettő, a történet főbb szereplőjéhez.”

Az elbeszélések mindig személyesek, ugyanakkor igen gazdag és tárgyyszerű képet adnak a nyugati magyar emigráció életéről, mozgalmairól, törekvéseiről. Ez a kép jóformán enciklopédikus, nem csak a jellegzetes élethelyzeteket, magatartásokat és embertípusokat mutatja be, hanem szinte dokumentarista hűséggel az emigráció nevezetesebb mozgalmait, tanácskozásait és képviselőit is. Arról már ejtettem szót, hogy milyen találó iróniával jellemzi a nyugati magyar irodalom műhelyeit, nos, ugyancsak hitelesen (de őket inkább tisztelettel és szeretettel, mintsem iróniával) mutatja be az emigráns közösségek szellemi vezetőit, így Cs. Szabó Lászlót, akihez mindig a tanítványi, sőt fiúi hűség fűzte, vagy Király Bélát, az ötvenhatos forradalom legendás tábornokát. Ugyancsak baráti szeretettel, epikai hitelességgel és alkalmanként némi iróniával idézi az olvasó elé az emigráció kevésbé ismert alakjait, például *Legendák Miklósa* című elbeszéléseiben a viszonylag fiatalon, tragikus körülmények között meghalt, mindenki által zseniálisnak tekintett Krassó Miklóst, akinek Budapesten és Londonban legendája volt. Különben magam is ismertem, még az egyetemről, az ötvenhatos idők előtt, midőn mindenki benne látta a filozófus Lukács György leginkább tehetséges tanítványát. Kabdebó más angliai magyar hősei is személyes ismerőseim közé tartoztak: egykori budapesti bölcsészhallgatók, akiket 1956 novembere-decembere

sodort az angol egyetemi városokba, akárcsak az író magát.

A 75 elbeszéléseit számtalan életrajzi, történelmi, művelődéstörténeti adalék teszi tanulságos olvasmányá, utaltam már arra, hogy az itáliai novellák akár személyes „baedekkerékként” is olvashatók, és az angliai vagy dél-amerikai elbeszéléseknek vagy éppen a régi bajai és budapesti emlékeket megőrkítő írásoknak is számtalan dokumentum-jellegű és -értékű mozzanata van. Hadd utaljak ezúttal az 1984-ből származó *Vagy csak az öccse* című elbeszélésre, amely egy New Yorkban rendezett történész-kongresszus emlékét örökíti meg, az író alkalmilag ott ismerkedett meg a bukaresti delegációt vezető Ceausescu tábornokkal, a rettegett romániai diktátor testvérével, akiről azután igen szarkasztikus képet adott, leleplezte a hatalmi pöffeszkedés mögött található emberi ürességet. (Ugyanerről az eseményről és az egykor nevezetes „tábornok-történészről” magam Kosáry Domokos anekdotái nyomán szerezhettem hasonlóképpen mulatságos, egyszersmind ijesztő képet.)

Az elbeszélések, ahogy már volt erről szó, személyesebbek (főként a bajai és budapesti környezetben játszódók), nosztalgikusak, (a dél-amerikaiak) kalandosak, (az angliai élmények feldolgozásában) olykor „szerbantalosan” ironikusak. Kabdebó Tamás prózapoétikája természetesen ennél is gazdagabb. Novellisztikájában megtalálható az anekdotikus humor (például az *Ír-lak-zi* című, amely egy komikus véget ért írországi lakodalom lefolyását beszéli el), a szatíra (az írásom elején felidézett *Kompozit Károly élete és költészete*), a Déry Tibor nevezetes *G. A. úr X-ben* című „ellen-utópiájára” emlékeztető abszurd történet (*A tökéletes város*), a romantikus előadásmód (*Nagybritánia*), de megtalálható a történelmi anekdota (*Hasszán bég levele a szultánhoz*) vagy például a Mikes Kelemen leveleit idéző, egyszersmind személyes jellegű történet (*Holdországi levelek*). Mindenképpen elmondhatjuk, hogy

a hetvenöt elbeszélés teljes képet ad Kabdebó Tamás írói érdeklődéséről, szerzteágazó tájékozódásáról és sokoldalú tapasztalatáról.

A mögöttünk maradt esztendőök magyar irodalma kétségtelenül sokat nyert azzal, hogy a nyugati világban gazdag és változatos magyar elbeszélő kultúra született: olyan művekre gondolok, mint Márai Sándor naplói, Cs. Szabó László útirajzai, Faludy György önéletrajzi művei, Határ Győző és Domahidy András regényei, Karátson Endre, Ferdinandy György, Sárközi Máttyás és nem utolsósorban Kabdebó Tamás elbeszélései. Ezek az írói művek azt a magyar irodalmat gazdagították, amelynek természetesen nem a térképre rajzolt határok, hanem az anyanyelvi kultúra, az irodalom nemzeti és európai felelősségtudata és az irodalmi folytonosságba illeszkedő szellemisége szabják meg identitását és lelki természetét. Ezekben a művekben is ott van az „élet teljessége”, tehát nem csupán az emigrációs tapasztalatokról és a nagyvilágban szerzett élményekről adnak számot, hanem a magyar történelemről is, illetve arról a mitikus kapcsolatról, amely az írókat az elhagyott, de el nem vesztett szülőhazához fűzi.

Végezetül, mintegy összefoglaló írói vallomásként, Kabdebó Tamás (egyszer már idézett) *Életút* című önéletrajzából másolok ide néhány mondatot, ezek egy Argentína magyarjai körében elhangzott március 15-i ünnepi beszédből valók: „az ember magyarsága nem függ hollététől, de származásától sem. Magyarország kétharmadát elszármaztatták az anyaországtól Trianonnal, és a csehszlovák, román és jugoszláv utódállamoknak adták. Magyarország ugyanakkor bekebelezett némi zsidó és örmény lakosságot. Magyarok azok, akik annak vallják magukat és elfogadják a történelmi Magyarország érdekeit.” Ezt az írói „ars moraliát” képviselik a 75 című kötet elbeszélései.

Leonardo Calvo: Epistemologia de paisaje

Kaló Béla

„Atyák teremtette mitikus keret”

(Szepes Erika:

Az ördöggolyó fogságában)

Thomas Mann eredeti gondolatai köszönnek vissza Szepes Erikának az előző kötethez (Ördöggolyó) képest bővített novellaciklus-könyvében, vagyis hogy az ősrégi szokások, archetípusok mintegy mítoszokká válva az egyik nemzedékről a másikra hagyományozódnak. Azaz létrejön egy mitikus keret, melyet kinek-kinek „atyái teremtettek meg, s töltöttek meg jelennel.”

Nos, az író (aki eredetileg filosz, elsősorban „verstanász”, de nagyszerű szépprózát ír, rejtély, hogy korábban miért nem tette) új novellafüzére, Az ördöggolyó fogságában olyan tagolt, de egységes kompozíciót eredményez (a szereplők és a témák variálhatók, de a családi háttér adott, állandó), ahol a gondolati ívre épített emléktöredékek és az éles, plasztikus képek ereje, a történések feszültsége sohasem csökken.

Az ötvenes, hatvanas évek világa történelmi tükörben. Egy rendkívüli apa alakja, s a szerző gyermekkori, majd fiatalkori sziluettje a centruma ezeknek a történeteknek. Minduntalan ott a múlt (olykor csak jelzésszerűen) a véres történelmi szöveggel, egy polgárcsalád életén mint szűrőn át láttatva a kort, a világot.

Néhány oldalas remekművet írni a legnehezebb, de ilyet is találhat a figyelmes olvasó, a tanár és az apa – a sötét múltat, a huszadik század traumáját csak néhány mondatban megvillantó – kimondott-elhallgatott párbeszédében, a Theomakhia című darabban. Ez a novellabetét az érzelm-érzelgősség határmezsgyéjén egyensúlyozik olyan biztonsággal és ízléssel, ami csak a legnagyobbak sajátja.

Tejgrafit keretben, vagy csak barnás árnyalatú szűrőn keresztül pereghetne az ördöggolyó-film (akárha Koltai Lajos kameráját képzelnék a színhelyek megörökítésére), nem hagyva egyéb emléket, mint a pillanat széttroncsolt emlékműveit.

A kötet legszebb írása – a recenzens szerint – talán a Pofon, egy short story, vignetta (ahogyan Hemingway

mondaná), amelyben ott lappang a kegyetlen elmúlt évszázad. A kilenckarú gyertyatartóval, a terített finomságokkal, a „hirsmannnéni gyermeknapi zsúrjaival”, hiszen „hirsmannnéni is valamiféle rokon”, de hát rokonok vagyunk mi túlélők mindannyian, megkeseredetten-keserédesen ebben a könnyen felejtő világban.

Szepes Erika írásainak egészséges levegője van, az ember leteszi, becsukja a könyvet, majd újra fellapozza, belekóstol újra... Az emlékek, az emlékezés hosszú lélegzete e novellaciklus, a múlt szövetének felfejtése, nem csak a nagy kataklizmákon, de a mindennapok apró rebbenésein keresztül is.

Minden generáció saját tapasztalattal és emlékekkel rendelkezik, amit aztán továbbadhat, de mindez nem jelenti azt, hogy az utána következőnek válogatás nélkül át kell vennie a te nézeteidet. Sőt az új generáció maga választja meg kiindulási pontját is, melyből megkezd *saját történelmének* megteremtését.

De: a lényeg, hogy hajolj oda a másik kútja fölé. Tisztességben keresd az élet örömét. Az emberi méltóság, a méltóság, a szellem, a lelkiertő megtartása (sajátos polgári mentalitásként) nem fantáziátlan, hanem az élet törvényének a tiszteletben tartása.

Az ördöggolyó fogsága: vonzás-taszítás. Egymás kölcsönös lelkiismeretének lenni.

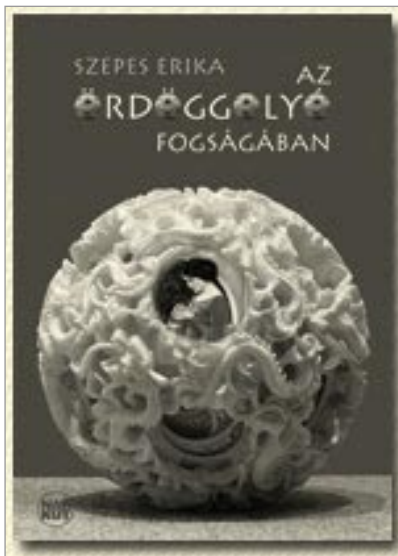
Az istenek titka, mit akarhattak azokkal a könnyű, kusza háborúkkal, amelyek színeztek-feketítették egy család éveit-napjait. A sírok ma már diszkrétan meghúzódnak az élő sövény mögött. S a világ nagy gépezete egykedvűen dolgozik tovább úgy, hogy hallani az érzékeny szerkezet moráját.

Tiszta, világos stílus, „Kosztolányi-retro”, a mai, szövegelő-nyelvelő világban egy nőpolgár, egy polgárnő vallomásai, bizonyítva, hogy mégsem romlékony alapanyag a nyelv.

Az ördöggolyó fogságában tulajdonképpen regényként is olvasható, ha még komolyan vehetjük a műfaji megjelöléseket. Ahogyan Lászlóffy Csaba írja a könyv fülszövegében: „Megrendítő, elévülhetetlen, és észrevétlen bravúrral hat az olvasóra.”

Ars és metis sorában alighanem az irodalomban a legrovidebb a halhatatlanság. Szepes Erika könyve talán bizonyítja: a valamelyes fennmaradás-maradandóság nem pusztá vágy, hanem realitás.

(Napkút Kiadó, Bp., 2007)

Csepregi János

Egy feledésbe száműzött életmű

Bakonyi István: Takács Imre

Az irodalomtörténész szerző több tekintetben is nagy feladatra vállalkozott az ezredfordulón elhunyt, József Attila-díjas Takács Imre monográfiájának elkészítésével, az egykori, élete jelentős részét tekintve székesfehérvári költő lezárult pályafutását a kezdetektől részletező, elemző, szakszerű munkánál, új ismereteknél, vagy ismereteink új megvilágításba helyezésénél jóval többet nyújtva az olvasónak.

Hisz nem egyszerűen irodalomtörténeti alkotásról, hiánypótlásról kell beszélnünk e könyv esetében. S ez érthető is, mivel egy mű csak akkor lehetne hiánypótló, ha közép-pontjában nem egy elfeledettségbe száműzött szerző állna, s legalább az űrt érezhetnénk, ami utána maradt, de ehhez mi, az utókor, úgy tűnik, eddig nem bizonyultunk eléggé hálásnak. Persze nem új dolog hazánkban (sem) az a sajtósági szelektálás, ami az alkotókat életük során a reflektorfénybe kerülésre, halálukat követően pedig az emlékezetben történő megőrzésre érdemesnek nyilvánítja, ítéletet mondván felette, hogy „értékének megfelelő” helyet biztosítson számára. Vélhetően többek közt ezek ellen az igazságosnak (persze jól tudom, hogy hibának, ostobaságnak tűnhet részemről morális, erkölcsi értékekre hivatkozni e téren) kevésbé nevezhető, bizonyos politikai, történelmi helyzetekben kifejezetten tudatos, máskor egyszerűen gondatlan állásfoglalásoknak üzen hadat Bakonyi István. A szerző új kötetében is megfigyelhető, hogy a rendszerező, elemző munka lelkiismeretes megvalósítása mellett érezhető a korántsem elhanyagolható személyes indíttatás is. Takács Imre személyén, költészetén (és prózáján), életútján (oszthatatlan hármasság), a világgal és önmagával való harcban állásán keresztül tárja elénk, pontosabban engedni elénk tárulni a múlt pusztulásának kibeszélhetetlenségét, a hinni akart szavak, eszmék áruulásának emészthetlenségét, a XX. század számtalan anomáliáját, a magára hagyott ember eszmélésének fájdalmát. Evidens dolog, hogy egyetlen monográfia sem létezhet minden elfogultságtól mentesen, hiszen maga a létezés, a tér és az idő szubjektív léte találkozik az ideával, a jó és a tökéletes akarásával a művészetben, s ennek a kettősségnek, folyamatos kölcsönhatásuknak, viszonyrendszerüknek szavakká lényegülése maga a költői út, a lélek viszonyulása a különböző minőségű valóságokhoz. Ez a könyv bár kétségtelenül Takács Imre útját dolgozza

fel, mégis jóval több annál. Nem csak azért, mert olvasmányként is élvezetes, mert nem csak egy jól megszerkesztett, jól felépített mű, ami mégis csak sarx, hanem azért, mert lelke is van.

A Takács Imréről készített első monográfiából nem csak az irodalmárt és művészetét ismerhetjük meg, de az embert is (itt nyilvánvalóan igen jelentős, értéknövelő tényező a korábbi személyes kapcsolat Bakonyi István és az elhunyt költő között, ami az irodalmi elemzések szakszerűségével remek párost alkot), a gyökereitől megfosztott parasztság tragédiáját, a haladó eszmékbe vetett hit később hazugnak bizonyuló álmaiból riadtan ébredő idealistát, a kívülről egyre inkább befelé forduló, elhalkuló, elmagányosodó kívülállót, s az őt körülvevő világ sok évtizedre rúgó kálváriáját is.

Mérlegre helyezés ez a könyv, de nem csak Takács objektív megmértetésére kerül sor. Akarva-akaratlanul merülnek fel a kérdések, amik választ követelnek. A könyv számos szakmai erénye mellett ott áll elválaszthatatlanul, s legfőbb értéként az a közvetlenség és őszinteség, mely minden mesterkéeltség nélkül, szelíden fosztja meg az olvasót a kívülállónak kijáró biztonságos és kényelmes távolba helyezhető státuszától. Hogy ne csak elemzések tárgyaként, ízekre szedve, hanem a maga eredetijében olvassa Takács műveit, s minden sallangtól mentesen maga helyezze el, gondolja át, tegye magáévá az érdemtelenül elfeledett alkotó érdemtelenül elfeledett világát, s hogy egy emberi sorsot, vagy a sorsok szövedékét figyelve keresse saját helyét és feladatát olvasóként, alkotóként s mindenekelőtt emberként, sohasem megfedkezve az ezzel járó felelősségről.

Álljon itt végezetül néhány sor egy régi, a költővel készített interjúból, amit Móser Zoltán idézett meg abban a Kortársban megjelent írásában, aminek egy ideig Takács Imre is szerkesztője volt:

– *Elvesztettük egymást. Lehet, hogy igazságtalanul szakad el az ember a saját korosztályától. Ez az egész társadalom legfőbb átkja. Talán lehetne kapcsolatom olyan megpocakosodott és -kopaszodott negyvenöt évesekkel, akikkel ha kapcsolatom lenne valóban, nem kellene a hosszú hajú fiatalokhoz vonzódnom. Lehet, hogy rosszhiszemű az ember, ha úgy véli, a vele egykorú gyár- és iskolaigazgatók feladtak mindent. Az biztos, hogy nem tudják egymásról, ki mit adott fel. Nincs meg a társadalmi érintkezés, ami tisztánlátást adna az embernek. Könnyű azt mondani: ifjú szívekben élek... Talán élhetnék negyvenöt éves szívekben is, csak nem találja meg az ember a negyvenöt éves szíveket.*

(Balassi Kiadó, 2006)

Lehota M. János

Szétkarcolt idő

Szoliva János:

Szétkarcolt szavak /verses napló/

„Gyűrötten a nadrág, a kabát,
őrzi az éjszakát.
Bőrdömből kitüremkedések,
ahogy bennem él a másik –
S ami csak gondolat, titok:
indulással teli vonatok.”

„s ahogy csendet teremt az idő / maga körül.” – és réseibe omlik az emlékezés: „ahol már visszasimult a föld”. Egy örök kérdés újra és újra felriadó vágya: a létezésen kívüli létvizsgálat lehetetlensége. A személyes modern líra e lehetetlenségnek a lehetőségéből születhet paradox módon, ennek kibontásában, a próbálkozásban, hogy az idő és emlékezés hullámmá olvadhat egy énbén, harmóniát és értelmet lelve. Hogy megalkotható e nyitottság zártága, azáltal, hogy kiléphetünk e nyitottságból, rátekintve egy ettől független archimédeszi pontból, mégis annak hitében, hogy e kívülállás is része a létünknek. Az egységbe kovácsolható különbözőség, az azonoság a különbségben, az állandósult szintézis vágya: Én-teremtés az időben, az idő által.

Szoliva János kötetének, a *Szétkarcolt szavak* címet viselő verses naplónak számos olyan rétege lehetséges, melyek feltárása elvezethet minket térben és időben is a történetiség és hagyomány eltérő vidékeire. Napló formában megírt, kézírásával személyessé tett albuma a naplóírás áthallásait, az önvallomás tradícióját idézik, így kapcsolatot teremthet korábbi alkotókkal és korszakokkal. Hiszen Ágostontól Rousseau-n át Gogolig és napjainkig meghatározó e forma, e diskurzus. Ám itt ezúttal kerüljük e tradíció kontextusait és a műfaji átfedések értelmezését, holott hasznunkra válhat ez a történetiség. Inkább a személyesség hangját hordozó alapot és horizontot próbáljuk felderíteni a sorok – a szétkarcolt szavak – között olvasva.

Szétkarcolt emlékek

Szoliva János költészetében ez a kötet egy újabb határhelyzet megteremtése az emlékezni képesség működésbe hozására. Az elmúlt két évtized, mióta tollat ragadott e feladat és gond legyűrésére, mind az emlékezés és az ebből épülő testesülés grádicsainak tekinthetők: Szavakkal tapogatózol (1995), Hallgatásod hallgatásom (1997), Vaktérkép (2000), Szélidő (2002), Vásott utakon (2003), Idő-repeszek (2004), Más időkből ami látszik (2006) és e legutóbbi, a Szétkarcolt szavak. Mind-mind azt sugallja, hogy az ötvenévesen alkotni kezdő költő a jelent, a jövő még-nincstét a múlt már-nincsenének újra-létrehozásával teremtené meg, mégis annak még-nem-létező horizontja felől. Ez maga a lehetetlenség, a modern költő elhivatása. A nosztalgiát nélkülöző kíméletlen feladat, a szembenézés általi megszületés. Telve élményekkel, érzésekkel, melyeket Szolivánál hetven év halmozott fel, sokszor reflektálatlanul, sokszor pedig másoktól, a kultúra mélyén felfedezhető elbeszélések hőseitől kölcsönzött azonosulások szemszögéből átélve és elrendezve. Ám a tollat ragadás gesztusa e reflektálatlanságokkal és kölcsönzött nézőpontokkal való kíméletlen szembenézés.

Olyan gond, mely abból meríti dinamikáját, hogy e szembenézés alanya valamiképp mégis ott rejlett a korábbi tapasztalatok és élmények titkos rejtekén, a létezés kifelé fordulásán, megmutatkozásán és történelmiségén túl. Hogy mindez valami módon mégis saját, az enyém, a maga elrejttségében is. Valahol ott lenni minden élményben sajátos módon, a benyomások vad különbözősége ellenére, de azok-

tól elválaszthatatlanul: „Mintha lennék valahol / benézek félhomány-kapukon. / Képzelt falakra firkálok neveket.” Szoliva János kérdésfeltevése az ön-újramegtesztelés irányába mozdul, mely folyamat a múltból táplálkozik, és az emlékek és élmények apró, szerteomló köveiből kíván felépülni. Azokból a kövekből, melyek kisebb-nagyobb hullámokat vetve alámerültek, és láthatatlan módon mégis megkarcolták a létezés felszínét. És már csak a szavak anyagtalannak hitt ereje emelheti ki őket a félhomály felszíne alól. Ezért van szüksége Szoliva Jánosnak a szavak erejére és lakonikusságára. Az élmények tovatűnésével, a benyomások konkrétságának elpárolgásával fennmaradó érzet, a bensővé vált múlt a szavakból felépülő metaforák erejével tud előállni, megjeleníthető. A szavak kínálják az

újrarendezés egyetlen módját. Ám ehhez az újrendezéshez le kell válni azokról a perspektívákról, melyek valamilyen módon mindig külsődlegesen, kölcsönbe kapottan szervezték meg a tapasztalás lehetőségét. Amik alapot kínáltak mindahhoz, hogy az élet élményei bensővé váljanak, tapasztalattá érjenek. Ám amíg e tapasztalást lehetővé tevő perspektívák kívülről adódnak, addig minden élmény és emlék idegen marad, más emléke bennem. Szoliva e mástól, kívülről plántálódó, a benyomásait egységgé szervező nézőpontot kívánja ledobni magáról, kidobni magából, hogy fellelje a mögötte titkon rejtekező sajátot, melyben mindig is hitt. A kibújás kíméletlen harca ez, kitörni a ránk és belénk tekeredő narrációk fogságából, és rátalálni a szavak ereje által, a metaforák segítségével a dolgok bennünk rejlő új elrendezésére. És ebben rábukanni a személyes és bensőséges élmények változatlan alanyára. Így érthető meg Szoliva János rendkívül tömör nyelvezete. Minden szó, sor és vers egy-egy alakzat, mely a fikció magja és csirája, amiből kibomlik egy élet elbeszélése. Én-teremtés. Az idő horizontján. Ezért is fontos észrevennünk, hogy nem történelmi távlatok bomlanak ki verseiben. Kizárólag megélt és átélt élmények emlékképei, melyek a történelmi távlat magyarázó és értelmező elbeszélései módjaitól próbálnak szabadulni. Kivonni magából az ideológia, a történelmi kontextus jelen aspektusait. Ami természetesen lehetetlenség, mert akkor feltételezni kellene az idő megállását, zárt dologiságát, melyből ki lehet lépni, hogy leválasszuk magunkat, a sajátot minden tőle idegentől. Így ezek az emlékek újraelmékezések. Egy alapzat folyamatos keresése az emlékek újraelbeszélése által. Ebben az ars poétikában az idő nem előre folyik a múlt felől a jövő irányába, hanem cirkulálva halad a keresendő, a még-meg-nem-talált irányából a múlt újra- és újraépítése révén. A jövőből tekint önmagába. Hogy fellelje a

múltat és e jövőt is egyszerre, hogy azonosságot teremtsen élményeivel, amelyek immár egy valóban személyes és teljességgel saját alapzaton álljanak össze elbeszéléssé. Én-elbeszéléssé. Ennek az mondhat csak ellent, hogy amíg e még-nincs jövő felbukkanhat, addig ez az azonosság elképzelhetetlen. Addig vágy marad, mivel a felbukkanó jövő mindig újraértelmezésre készíti a múlt emlékeit, módosítva azokat. Ezért maradhat dinamikus és nyitott, ezért lehetetlen a kilépés belőle. Ezért költészet!

Szoliva János e kötete ilyen én-elbeszélések egybefüggő, mégis variálható sorozata. Apró létélmények, gesztusok és pillantások szövik meg a textúrát, az érintések és az érintések révén bensővé váló reakciók viszonyai teremtenek metaforákat. Fontos kiemelni, hogy nem egy világtól leváló, attól függetlenedni akaró, önmagát magába záró szubjektum reprezentálja önmagát a szavak által, hanem sokkal inkább egy világot megélt, létviszonyaiban keletkező alakzat bontakozik ki a versekben. Akinek a kérdés az legfontosabb. A rácsodálkozás a fellelhetetlen apróságok hirtelen feltűnésére. És egyben elmúlásukra. A szavak jelentéseinek változásaira. Az árnyalatok lassú átmeneteire. Egy örök mozgásra, mely mégis rejteget valami tovasiklóan maradandót, annak lehetőségét, de ami nem tárulkozik fel teljességében soha sem, mert akkor kiszakadna a világból. Eltávozna. És csak a semmi maradna utána. Szoliva János költészetében a világ nem érhet véget. Nem zárulhat le, csak a személyesség egyedisége hagyhatja abba magát, megőrizve önmaga bensőségeségének külső vonásait a világban. A szavak által, hogy új értelmezésre bírja e közös világot: „Ha abbahagyom magam / ha könyvekbe zsugorodik múltam / szétkarcolt szavak / őrzik majd titkaim.”

(Canissa Kiadó, 2007)

Aranyi Sándor: Dombvidék

Karáth Anita

(Sz)árnyalatok egy verseskötet margóján

Bajnóczy Zoltán:

(Sz)árnyak a Léthe felett

Bajnóczy Zoltán, a Zalaegerszegen élő fiatal költő-tanár verseskötetét a FISZ kiadásában tarthatja kezében az olvasó. Elsőként érdemes a kötet borítójául szolgáló saját készítésű fotóról szólni, melyen a szerző belefényképezte magát a tájba, ugyanúgy elrejtözve egy árnykép mögé, ahogy a kötet jórészt álarcos-maskarás szerepet kölcsönöz a versebe burkolózott költői hangnak. A fénykép készítőjének épp csak a körvonalai látszanak, és a szebb napokat is látott kastélyablak üvegében visszatükrözi önmagát a szerző, az olvasó öröme, aki olykor a művek olvasásakor szintén csupán megtalálni véli a tiszta lírai ént, vagy akár a szerzőt magát. Ez az érzet tehát olykor naiv illúzió, megfeythetetlen átváltozások sorát írja meg Bajnóczy, a *költő*, ahogyan Kappanyos András, a kötet méltatója „bélyegzi” a szerzőt.

Visszatérve a borító képi üzenetére, a többszörösen tagolt egységre, a rejtőzködő lírai ő-re¹, a versek, azon belül is a különös gonddal szerkesztett képversek vizuális üzenetei adják a kötet egyik érdekességét. Bajnóczy meglátása szerint ma a vers egyfajta képernyő-funkciót betöltő jelenség is, ahogy ma már nem lúdtollal közvetíti a költő a gondolatait, hanem felveszi a versenyt a tömegkommunikáció eszközeivel és láttat, mint a *találkozás* című vers is csupa betűket nélkülöző jelrendszer képében

1 Kappanyos András irodalomtörténész, műfordító gondolata a kötet fülszövegében „*És mégis ott van valaki közöttük, mögöttük, mint egy pók a hálójában, naná, ott van a centrumban egy elme, lírai ő, aki beszél hozzánk az álarcokon és fintorokon át. Paradox mutatvány: a közelség teszi lírává, a távolság elviselhetővé. Akkor tehát: Hölgyeim és uraim, Bajnóczy Zoltán (hatásszünet) ... költő!*”

üzenni egy találkozás lehetséges fázisait, variációit.

E művekre is alapvetően jellemző a központozás elhagyása és a kisbetűk használata, mellyel mintegy megsokszorozódnak a vers értelmezési lehetőségei, a verstér kitágul és egy nullapontból kiterjedő önálló és végtelenül szabad konstrukcióvá növi ki magát Bajnóczy költészetében. A szöveg és a forma a mű születésének fázisában együttesen hozzák létre egymást, így olykor maga a szerző sem tudatos alkotója, sokkal inkább eszköze, médiuma egy misztikus, olykor már a spiritualitás határait feszegető

mű létrejöttének. Ezt a momentumot erősítheti a *Klasszikusok fordítva* című fejezetben található, a Pilinszky-életmű méltatásának is felfogható *Négy sors* című verse, illetve a Fodor Ákos előtt tisztelgő *paradigma* is. Szerzőnk tehát fontosnak tartja a nagy elődök előtti főhajtást, ezzel mintegy maskarában, formai és tartalmi bravúrokkal emeli át a múlt remekait a huszonegyedik századi költészet jelenébe. Olykor e versek a paródia, a szerző által rendkívüli tudatossággal és stílusérzékkel „írott” karikatúra formájában öltönek testet, ezzel mai nyelvezetre hangolja az ősök már-már porosodó bölcsességeit, felhívva így a figyelmet arra, hogy vannak gondolatok, melyek örökérvényűek, melyek nélkül a jelen költészete is csak üresség, csak illékony máz.

S ha már a paródiáknál tartunk, feltétlenül meg kell említenünk a Bajnóczy-versek már említett jellegzetességét: a művek több szinten való értelmezhetőségét. A paródián ugyanis csak akkor nevetünk, ha az eltúlzott ismertetőjegyek eredetijével is tisztában vagyunk. Így ezzel a befogadónak egy olyan előzetes tudására apellál a szerző, mely nélkül olykor a versek olvasásánál elmarad a várt hatás, és a katarzis csak egyfajta felszínes „ahá” lesz, mindez persze nem jelenti azt, hogy ez a jelenség széttörné a kötet koncepcióját, sőt: a sokszínű, sok álarcú lírai én szerepeihez is tökéletesen illeszkedik, hogy elvárja, de mindenképpen feltételezi az intellektuális olvasót, aki a kötetben található számos intertextust értelmezi, majd beilleszti a saját maga által létrehozott kontextusba. A vers értelmezése tehát létrejöhet több síkon, függően a befogadó meglévő attitűdjeitől.

Az olvasás aktusa² alatt, ahogy a kötet hátsó fülén olvasható, az olvasó és a szerző kvázi egyesülését vallja Bajnóczy, melynek során olyan testi átlényegülés is létrejöhet, hogy az olvasó már nem csupán passzív résztvevője az olvasásnak, hanem ahogy a mű reakciókat vált

2 Wolfgang Iser: *Az olvasás aktusa. Az esztétikai hatás elmélete*, ford. Hárs Endre = Kiss Attila Attila – Kovács Sándor s.k. – Odorics Ferenc, szerk.

belőle, aktív átélője lesz az általa olvasottaknak.

A kötet végén, a borító hátán olvasható Nagy László-vers mottója is lehet a kötetnek, érdekessége, hogy mintegy ez zárja a 133 oldalt. Ám a költő itt is játszik velünk: a szóhatárokat és a szokásos tipográfiát módosítva egy ősi, ál-keleti nyelven hangzó sámán dalt olvashatunk, amely *léthe* kifejezése többek között visszacsatol a címben nevezett, a görög mitológiából eredő alvilági folyóra, mi több, a görög szó jelentéséből³ a feledésbe *merüléstől* való félelmet, a jelenkor emberének nagy kérdéseit, zaklatottságát is érezhetjük a szavak közötti jelentőségteljes

szünetekben.

A bravúros nyelvi játék és a folyamatos átváltozás rítusa végig kíséri az olvasót Bajnóczy Zoltán *(S)zárnyak a Léthe felett* című kötetén. Az olvasóban maradhat ugyan az az érzet, hogy túl sok hang és túl sok stílus ötvöződött a 133 oldalban, ám jó tudomásul vennünk, hogy e művek külön-külön olyan egyedi diskurzusokat, kisebb univerzumokat hoznak létre az olvasóval közösen, amelyek az elkövetkezendőkben remélhetően méltó folytatásra találnak majd.

(Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2007)

3 *lethe* (λήθε) : feledés

Elisabeth Ledersberger-Lehoczky: Menekülés

Kostyál László

Aki Párizst hozta el Pestre

Vajda Lajos születésének centenáriumára

1908. augusztus 6-án világra jött az akkori zalaegerszegi járásbíró-sági írnok negyedik gyermeke. Dacára annak, hogy az apa sok mindennel próbálkozott, a család nehezen boldogult, és az Egerszegen töltött első évek után, a világháború kitörését követően a szülők a fiúval és testvéreivel együtt a jobb megélhetés reményében Belgrádba költöztek. A gyermek iskoláit már itt, majd Valjevóban végezte, részben német, részben szerb nyelven. Kétszer települtek vissza Magyarországra, majd újra Szerbiába, két idősebb bátyja végül a háborút követően már a szerb fővárosban alapított családot. Szülei a legidősebb (ő leány) és a legifjabb testvérrel Budapestre, utóbb 1923-ban Szentendrére költöztek, abba a jelentős részben szer-

bek által lakott kisvárosba, amelynek légköre talán a legközelebb állt az általuk az elmúlt években megszeretett közegehez. A szellemileg rendkívül fogékony, jól tanuló és remek rajzkészséggel bíró fiú megfordult még szülővárosában, néhány rajzot is készített a Zala-parton, de művészi eszmélésének élményanyagát már Szentendre adta.

Sokat rajzolt, portrékat készített. 1926-ban súlyos betegséget, csonttuberkulózist kapott, hétszer operálták, hosszúságú kórházi ápolás után, legyengülve került haza. Rövidesen édesanyját is elvesztette. Nehezen állt talpra, de az apai meg nem értést szívós konoksággal és nővére támogatásával ellensúlyozta. 1928-29-ben a Képzőművészeti Főiskolára járt, a párizsias szellemben oktató Csók István tanítványaként. Néhány hasonlóan újjító szellemben gondolkozó társával együtt megalapította a Munka-kört, amellyel egy-egy kiállításuk volt a Nemzeti Szalonban és a Tamás Galériában. A hivatalos művészeti élet képviselői nem nézték jó szemmel az általuk előtérbe helyezett konstruktív törekvéseket, s az őket támogató Csók mesternek is el kellett hagynia a főiskolát. Az ifjú 1930-ban Párizsba ment, ahol életre szóló hatások érték. Három és fél éves ottani tartózkodása alatt megismerte a kortárs művészet aktuális törekvéseit, bújta a múzeumokat, lelkesedett a modern orosz és francia filmművészet iránt, miközben méltatlan bérmunkából próbálta – váltakozó

sikerrel – előteremteni igencsak szűkös kenyerét. Mikor 1934-ben hazatért, kész művészként, a hazai művészeti élet megújításának vágyával látott munkához. Még nem sejtette, hogy erre csak igen rövid idő adatik számára. Budapesten ezt követően annak a Vaszary Jánosnak rajziskolájába járt, akit Csókkal együtt, mint az ifjúságot nem a kellő szellemben oktató, progresszív művészt távolítottak el a főiskoláról. A fiatal festő a párizsi fotómontázsokat követően új művészi kísérletekbe kezdett: barátjával, Korniss

Vajda Lajos: Kalapos önarckép 1921

Dezsóval járt Szentendre utcáit, és etnológiai jellegű motívumokat gyűjtöttek és rajzoltak: templomtornyot, ablakokat, kapukat, egyéb építészeti részleteket. Különösen kedvelte az ikonokat, mert a tiszta spiritualizmus szférájába nyitottak ablakot. Folyamatosan dolgozott, egy ideig csak grafikákat készített, később festményeket is. Kompozíciói egyszerre konstruktívák és szürrealisták, magukba olvasztják Picasso, Malevics, Klee és mások újításainak tanulságait. Az egyes képi elemeket kiragadta eredeti összefüggéseikből, és olyan új struktúrába állította őket, amelyben mögöttes tartalmat is hordozó vizuális jelként tűnnek fel előttünk. Így rendelt egymás mellé ház-sziluetet, ablakokat, fűzfát,

asztali csendélet-fragmentumot, oszlopot, ember-, illetve állatalakot, vagy éppen önarcképet. Motívumai sokszor átfedik egymást, hisz lemondott a hagyományos dimenziókról, elutasította a képi perspektívát és a plasztikus tömegek színárnyalatokkal történő érzékeltetését, s velük együtt mindazt, ami a görög-római művészetből származó klasszikus, látvány-alapú festészetet jellemezte. Képi építkezése rendkívüli következetességgel fejlődött és mindinkább letisztult. Egy egész sorozatán felhasználta az ikonokat, vizsgálva azok lényegre törő egyszerűsítését, formai összefogottságát és szellemi töltését. Képi elemeit mind jobban elvonatkoztatta a látványtól, számos alkalommal át is lépte a figuratív ábrázolás határait. Maszkokat, fiktív tájakat, kitalált, olykor félelmetes lényeket festett. Vízióiban különös nyugtalanság vibrál, mintha azok az őt körülvevő, mind vészterhesebb világ eseményeire való reflexiók kivetülései lennének.

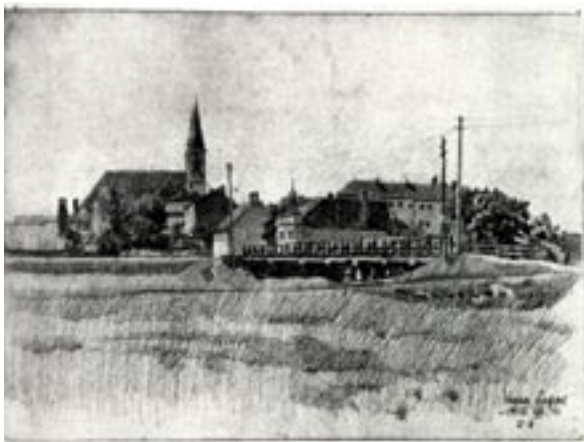
A festő elutasította a polgári létformát és a technikai civilizáció vívmányait, rendkívül egyszerűen élt, nem is kereste, csak egyszerű emberek társaságát. Igen sokat dolgozott, 1937-ben Ámos Imre és Anna Margit műtermében megrendezte első önálló kiállítását, amely avantgárd körökben nagy feltűnést keltett. Kmetty János mondta róla, hogy ez a tárlat nem Pestre, hanem Párizsba való, Kállai Ernő pedig a *Korunk Szavában* írt méltató kritikát az

anyagról. 1938-ban a művész feleségül vette a három évvel korábban megismert Richter Júliát, rövid életének ekkor már hűséges társát és támaszát. Anyagi körülményei nem javultak, a fiatal pár albérletről albérletre költözött, sokszor az asszony nehezen, varrás révén megkeresett pénzéből éltek. 1940 tavaszán Szántó Piroska és Seiden Gusztáv műtermében rendezte a második kiállítást, ahol számos nagyméretű tus-, ecset- és tollrajzot is bemutatott.

A nélkülözés és az önpusztító munka aláásta egészségét, kialakuló tüdőbaja egyre inkább elhatalmasodott. 1940 szeptemberében az első zsidó munkaszolgálatosok között őt is behívták, de néhány hét múlva rossz egészségi állapota, a fizikai munkára való teljes alkalmatlansága miatt le is szerelték. Élete utolsó évében mind anyagi helyzete, mind betegsége egyre rosszabbá vált. Nyolc hónapot töltött kórházban, végül a Budakeszi tüdőszanatóriumban halt meg 1941. szeptember 7-én. Halála előtt néhány nappal – felesége visszaemlékezése szerint – még hosszasan nézegette saját képeit, majd Picasso Kállai Ernőtől kapott monográfiáját, s megállapította, hogy az övéi is vannak olyan jók, mint a spanyol festőé. Lehet, hogy igaza volt... Vajda Lajosnak hívták...

Vajda a magyar avantgárd második generációjának legkiemelkedőbb, nemzetközi mércével tekintve is élvonalbeli alkotója. Művészetével a hazai festészet (vagy legalább annak egy kis hajtása) – hosszú ideig utoljára – az európai piktúrával teljes szinkronban fejlődött. Olyan művészeti szabadgondolkodó volt, aki saját korában nem is lehetett

elismert, hisz semmilyen sémába, uralkodó trendbe nem volt hajlandó belesimulni. Az általa feltárt összefüggések párhuzamba állíthatók Bartók zenei törekvéseivel is, aki a népzene és a kortárs zene közötti híd megalapozására törekedett. Vajda rátapintott a látvány mögötti valóságra, majd a színeknek és vonalaknak a konkrét formától független kifejező képességére. Festői világát kizárólag belső törvényszerűségekre építette fel, azokat viszont konok következetességgel alkalmazta. Egyéniségüket elvesztett emberalakjai, maszkjai kiüresedett, elidegenedett világban mozognak. Időtlenné válnak, magányos felkiáltójelekké, egy sötét és fenyegető árnyakkal teli korszak puszta lényükkel lázadó felkiáltójeleivé. Annak ellenére is így van ez, hogy a festő mindig nyugodt és csendes volt, inkább finoman és visszafogottan lírai, mint erőteljesen expresszív. Képei nagyon precízen szerkesztett kijelentések, szinte leírások, sem bizonytalanságra utaló kérdő hangsúly, sem harsány felkiáltás nincsen rajtuk. A művész alkotásain megjelenő milióban nincs helye az érzelmeknek, minden elemmel tudományos egzaktuságra törekszik. Hűvös, lényegre törő festői intellektusa vezeti a legnagyobbak közé, akik minimálisra redukált eszköztárral is képesek általános tartalmakat kifejezni. Saját fizikai fenyegetettségét sem elsősorban szubjektív módon élte meg, hanem a morális felelősségvállalás jegyében, a művész vizuális eszközeivel fogalmazta meg a verbálisan kimondhatatlant, utolsó éveiben így hozva létre sajátosan korspecifikus szürrealizmusát.

Vajda Lajos: Zalaegerszegi részlet 1923

Vajda Lajos: Háztetők toronnyal 1936

Kontha Sándor

Kondor-kép – háttérrel

(Kondor Béla: Dante és Vergilius, 1961, olaj, vászon, 70x70 cm, Petőfi Irodalmi Múzeum)

Ha előbb nem, a „második Bach-korszak” ötödik esztendejében, 1961 áprilisában, éppen Gagarin űrrepülésének napján, a Kondorhoz hasonlóan zseniális tehetségű, akkor negyven esztendőes Sarkadi Imre tragikus balesetének vagy öngyilkosságának (a festő hatodik emeleti műtermének ablakából zuhant ki!) közvetlen tapasztalása után Kondor Bélát kiheverhetetlenül megcsapta a halál szele. A közeli elmúlás gondolata, az élet végeségének tudta ettől kezdve elúzhatatlanul beköltözött az agyába, a szívébe, s ami ezzel együtt jár, a művészetbe is. Nagy valószínűséggel ezt követően, nem kis mértékben ennek hatására készítette a *Dante és Vergilius* címen ismert, jó érzékkel a közelmúltban megjelent kis formátumú album (Sinkovits Péter: *Kondor Béla*, Kossuth Kiadó, 2007) címlapjára tett, a festő életének, sorsának, minden addigi alkotói tapasztalatának összegezését magába sűrítő remekművét.

„Bevallhatom már magamnak is, hogy munkakedvemhez valami ’irodalmi’ indíték kell, és akkor megy a művel, ha már látom a tárgy lényegét és van bátorságom hozzá. Ez nem illusztrálás. Ábrázolás.” - Ezeket a sorokat olvashatjuk az ugyancsak mostanában megjelent másik kötet naplójegyzeteiben (Kondor Béla: *Küszködni lettél*. Összeállította: Győri János. Kortárs Kiadó, 2006, 307.o.). A *Dante és Vergilius* esetében az irodalmi indítékot természetesen Dante *Isteni színjáték*ának harmadik éneke szolgáltatta, amikor is Dante, túlvilági bolyongásának kalauzával, Vergiliusszal az Acheron partjára ér, és itt az alvilág részével, Charonnal találkoznak.

Kondor a dantei leírás számos részletét elhagyja, vagy saját mondanivalója érdekében megváltoztatja. Nem jeleníti meg, nem is jelzi az innenső parton tolongó lelkek sokaságát, jajveszékélését. Csupán ők ketten, a szellem óriásai állnak egy magaslaton, összekapaszkodva, talpig fehér lepelben. Erős kontúrokkal megrajzolt figuráik erőt sugároznak, szilárdak, mint lábuk alatt a talaj és a mögöttük látszó tömszerű építmény. Mindez együtt a képtér bal alsó sarkában látható, a képfelület legnagyobb részét, szinte egészét viszont egy szárnyas lány, egy nagyfejű, zsurgított testű szörnyalak tölti ki. Szemben a Dante

által leírt, a rémült lelkeket terelő és szidalmazó, fehér szőrzetű-szakállú, parázsszemű Charonnal, ez a lény csak nekik jelenik meg, csak őket próbálja megfélemlíteni. Messziről látva sötét felleg az ég és víz végtelenjében, közepén villódzó, lidérces fényekkel, kék, zöld, vörös villanásokkal. Közeli azután kivehetőek a rozsdás és alvadat vérszínű denevérszárnyak, a torz arányú test, az óriás törpe vörösen izzó koponyája, vakablakként néző szemei, félrecsúszott glóriája és a durván kifejező, „beintésre” álló kézmozdulat. Egészen közelről pedig leolvasható az

egész lény összebarkácsolt, szétesésre ítélt jellege is.

Ez a képletszerűen egyszerű, „a kétszer-kettő józanságával” megszerkesztett kép a korszak, voltaképpen persze minden időszak alkotóinak helyzetét, közérzetét, küzdelmét, igazságát a legmagasabb szinten, egyetemes érvénnyel fogalmazza meg. Charon itt igen összetett, sok, Kondor szemében gyűlöletessé vált, ma már név szerint ismert és megnevezett személy megjelenítője. Azé a minisztériumi osztályvezetője például, aki képes volt egyebek között „embertelen és torzító szemléletűnek”, ily módon „káros hatásúnak” nyilvánítani „a szocialista művészeti elvekkkel való tudatos szembehelyezkedéssel” is gyanúsított fiatal festő

első nagyobb megbízásának, a Pécs-uránvárosi óvodába szánt – újszerű, eredeti felfogású, megragadóan szép és szellemes – pannójának terveit, és magakadályozni annak elfogadását. Ugyanez a hivatalos személy volt az, aki három nap után bezáratta Kondor első önálló kiállítását az akkori Fényes Adolf tereben, mivel a művész nem volt hajlandó lekasztani a leginkább kifogásolt *A mennyország meghódítása* című, Hieronymus Bosch vízióira utaló, túlságosan talányosnak, vagy nagyon is egyértelműnek ítélt rézkarcát, s ugyanakkor, mint „bűnjel” elkobozta a kiállítás vendégkönyvét is. Charon, vagyis ez a képen látható torzalak képviseli még a „nem tart lépést korunkkal”-féle kritikák íróit, az ilyen-olyan magaságos intézmények hivatalának okos és éber kádereit, az alkotók életét, mindennapjait megkeserítő mindenféle alakokat. Kijelenthetjük: Ez a kép a korszak hazai kultúrpolitikájának, egyben persze minden erőszakos kultúra irányításának valóban egyetemes érvényű, nagy művészi erővel megfogalmazott szatírája.

Tény, hogy fenntartás nélkül bizalmat, elismerést az induló Kondor kevesektől kapott. A főiskolai évek alatt a legtöbbet Koffán Károlytól, később pedig többek között Pilinszky Jánostól. A sajtóban legelőször Dobai János állt ki a még főiskolás grafikus mellett 1956 januárjában, a VI. Magyar Képzőművészeti Kiállítás grafikai anyagát méltatva. Erőteljes tehetségnek ítélte, aki főlányes tudásal és vehemens kifejezési készséggel rendelkezik.

Bizonyos megjegyzésekből következtetve Kondor nem tudott maradéktalanul örülni a róla, ill. a rézkarcairól szóló első elemző írásnak sem. Ez az akkor meglehetősen befolyásos pozícióban szolgáló Németh Lajos tollából származott és az *Új Hang* című folyóirat közölte 1956 augusztusában. Sok egyéb (egyrészt..., másrészt...) megjegyzés mellett például ezeket olvashatjuk itt: „Nem mindegyik lapján sikerült még elérnie a művészeti önkény nélküli szervezést... - Az erények mellett... a diplomamunkák komoly veszély csiráit is magukban hordozzák... középkorias hangvétel... az emberi sors végzetzerű felfogása” stb. A cikk befejező mondata pedig így hangzik: „Szürrealizmus, pusztá archaizálás vagy realizmus: ez a választút áll Kondor Béla előtt, s a megoldás nem is annyira a művészi, hanem inkább a világnézeti kérdések tisztázásától függ.” Kondor valószínűleg ezekre a megállapításokra is emlékezett, amikor 1961 végén, az akkoriban zajló képzőművészeti vita kapcsán ezeket írta az *Élet és Irodalom*-nak: „...ha szemtől szembe találkozik valaki 'Legfőbb Műértőjével' és szerény szemrehányással néz rá, bizony a 'Tudod most ezt kell mondani, de az én véleményem más' kezdetű, hasonló színvonalú fejtegetést kell néha lenyelni és ilyenkor a megbocsátó vigyorgás szinte kötelező.”

Ami festőnk későbbi és mai értékelését, egyáltalán értését illeti, van min csodálkoznunk. Győri János a fentebb említett kötet mélylélegzetű utószavában, remek esszéjében idéz néhány újabb keletű eszmefuttatásból. Kiderül ezekből, hogy Charon kondori figurája ezeknek a szerzőit is méltán reprezentálhatja. A festő szinte váteszként fogalmazta meg naplótöredékeiben az alábbiakat: „Egyre

hosszabbodik az időtávolság a jövőben, melynek végére tiszta értékelés várható és így számomra elismerés. – Hiányoznak az értő és ugyanakkor rendszeres fejek.”

Kondor maga, persze korántsem könnyítette meg, a műveit elemzők dolgát. Ahogy diplomamunkájának védésekor nem (ezt Bernáth Aurél a szemére vetette), úgy később sem beszélt direkt módon azokról az érzésekről, gondolatokról, amelyek műveinek létrehozására serkentették. Tárgyunknál, a Giotto freskóinak letisztult egyszerűségét, Goya satirikus lapjainak drámai erejét és igazságát idéző képnél, a *Dante és Vergilius*-nál maradvá például, megtévesztő lehet maga a címadás is, hiszen a festmény nem két, hanem három szereplős. A kissé figyelmetlen szemlélőnek esetleg fel sem tűnik a sarokban látható két alak, így a szinte mindent betöltő Charont könnyen nézheti Vergiliusnak is. (Amint ez Sinkovits Péter említett könyvében, a harmincadik oldalon tényleg így olvasható. Immár harmincöt évvel a művész halála után!)

A példa mutatja, hogy milyenféle és mennyi alapos műelemzésre van még szükség ahhoz, hogy Kondor egészében és részleteiben is lenyűgöző életműve végre rangjához, jelentőségéhez méltó helyére kerüljön. Akkor fog cáfolhatatlanul kiderülni az is, hogy az ő világa korántsem a késő középkor, hanem nagyon is a saját korához kötött; ennek az életműnek csak akkor és csak ott volt lehetséges a létrejötte, ahol és amikor ténylegesen kibontakozott.

Általában pedig elmondhatjuk, hogy az álművészet és az áltudomány jegyében zajló, elvesztegetett évtizedek után ideje lenne elfogulatlanul, érdek és előítélet nélkül tekinteni a művészet (soha el nem hanyagolható nagy) kérdéseire.

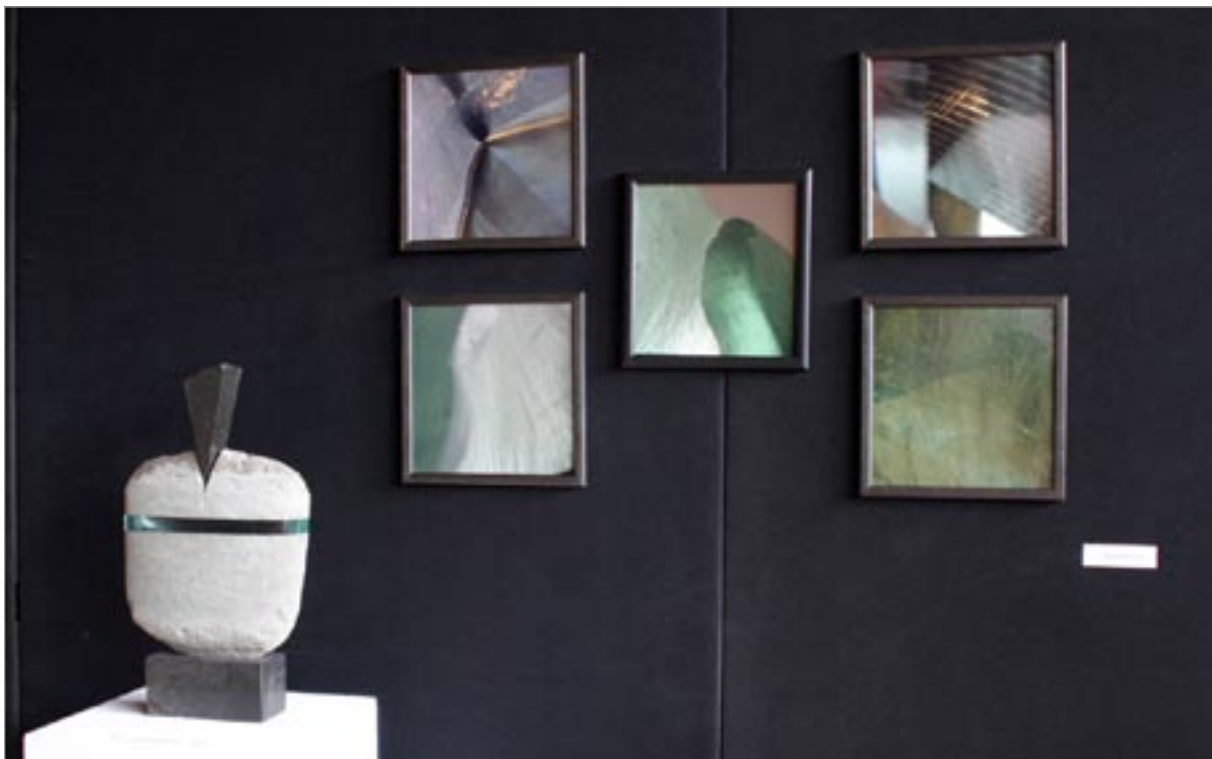
Kondor Béla munka közben

Sándor János

A mulandó lét - analizált formákban

Aranyi Sándor fényfestményei és Popovics Lőrinc plasztikái a Hevesi Sándor Színház galériájában

„Színház az egész világ,
És színész benne minden férfi és nő,
Fellép és lelép: mindenkit sok szerep vár Életében”

– mondja a méla Jacques, az Ahogy tetszikben, a halhatatlan komédiás: Shakespeare Vilmos színjátékában. És ez így igaz! Önként vállalva, vagy rákényszerítve: fő- vagy epizódszerepben, mindenki megmérettetik a világszínház deszkáin folyó emberi színjátékban. Mi is játszunk itt és most! Én a műértő szerepében tetszelgek, Önök pedig - mint empátiával rendelkező kitűnő partnerek - a figyelmes szemlélő bőrébe bújtak.

De mi is a színjáték feladata? Ismét az avoni hattyúhoz fordulok, s ő Hamlet szavával felel: a színjáték célja „most és eleitől fogva az volt és az marad, hogy tükröt tartson

mintegy a természetnek, hogy fölmutassa az erénynek önábrázatát, a gúnynak önnön képét és maga az idő, a század testének tulajdon alakját és lenyomatát.”

Lehet-e más törekvése a képirónak vagy a szobrásznak? Aligha! A különbség csupán annyi, hogy más-más anyag segítségével ábrázolják koruk torz vagy valós tükörképét. A színész kifejezési eszköze saját teste, a festőé a síkfelület és a színek kifogyhatatlan tárháza, a térbe álmódó szobrászé: a fa, a fém, a kő és minden háromdimenziójú anyag.

E három művészeti ág rokon vonása a tiszta, ártatlan, gyermeki kíváncsiság. Az alkotók a „fecsegő felszín” mélyén megbúvó titkok kutatói. Alászállnak oda, hol a romlandó anyagba rejtve a transzcendentális felé mutató

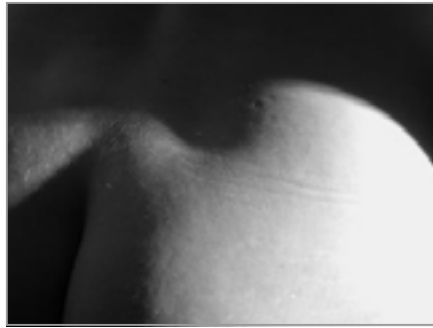
lélek lakozik. Alkotó módszerükben közös, hogy darabja-ira bontják a materiális lét mulandó formáit, és belőlük új világot teremtve, a dolgok szubsztanciáját tárják elének.

Aranyi Sándor sajátos világszemlélete fényfestményeken jelenik meg előttünk. Művészete szolgálatában a fény áll, alkotó eszköze ecset helyett az optika. Tiszta, romlatlan piktúra ez. Nem manipulál vegyszerekkel és számítógéppel sem. Világunk kiszakított szelete a maga drámai valójában jelenik meg festményein. Képei különös láttelek, ismeretlen világba vezető felfedező utak.

Témái szemünk előtt vannak. Mi is nézzük a penészes

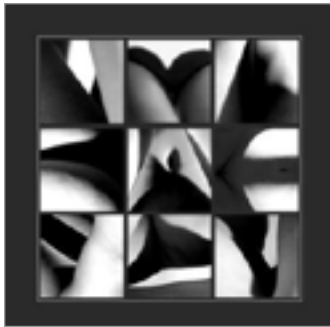
Popovics Lőrinc
Bálvány

Arany Sándor
Dűnék

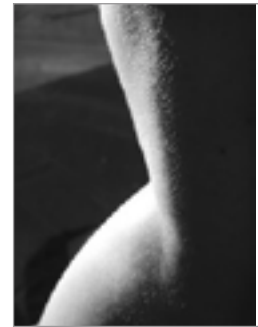
Popovics Lőrinc
Fényszurdok

Arany Sándor
Kaleidoszkóp

Popovics Lőrinc
Vázlatkönyvem

Arany Sándor
Pihék

falat, az emberi test fragmentjét, a rozsdamarta vasdarabot, a korhadó fakaput s a végtelen űr csodáját - ám ő látja is! Látja, mert lehajol hozzá és nagyon is szubjektív objektívjével, új szemszögből, újszerű látásmóddal, fénynyel írt képein rögzíti is. Olyan közlő, hogy ott már elenyészik az emberi nagyképűség, semmivé válik a „mindentudás”, elhalkul a „mai kocsmá” zaja - csak ember és ember, ember és mindenség drámai találkozása kerül az értelem s az érzelmek középpontjába. Ismeretlen világ tárul elénk, olyan, aminőt nem láttunk meg, vagy nem is akartunk meglátni. Üveg mögé zárt időtlen meditációk e fényfestmények. Keletkezésről és elmúlásról Ionesco-i pimaszságú, Beckett-i bölcsességű mini drámák.

Popovics Lőrinc plasztikái az őseréjű, tiszta formájú görög tragédiák megrendítő világát idézik fel. Ő a teremtés pillanatában rabul ejtett lelket keresi a legősibb anyagban, az ásványban. Abban a matériában, amelyben a keletkezés őseréje s az elmúlás gyötrelmes kínja egyként ott feszül. Popovics a világ átláthatatlan, halandó szemével be nem fogható titkaihoz nő fel, hogy azután megteremtse a kézbe fogható világmindenséget, a tenyérbe zárható, anyagba foglalt, tapintható gondolatot. Művészete szabadító és leigázó egyszerre. Gondolatébresztő és érzelmileg rabul ejtő. S miközben szobrai az Aischylos-i tirádák méltóságát árasztják, oly könnyedek, hogy kézbe kíván-

koznak. Nonfiguratívak és hagyományosak egyszerre. Tapintásra ingerelnek, mert valami különös tisztaság árad belőlük. Nyugalmat és magabiztosságot sugároznak, mint a hellén gondolkodók axiómái. És mégis, mindegyikben ott rejlik a deus ex machina, a váratlan fordulat lehetősége, hogy egyszer talán majd folytatódik a rögzült mozgás, és tovább gondolódik a kőbe zárt gondolat.

Színházat játszottunk ma itt Hölgyeim és Uraim! Kollektív előadás részesei és alkotói voltunk egy személyben, e kiállítás-megnyitót interpretáló életjátékban. S mivel színház az egész világ, így Arany és Popovics itt kiállított alkotásai is az egyetemes világszínház sajátos szereplői, a verbális teátrum édestestvérei. Mert a színház élő plasztika, képekbe komponált gondolat.

S miben egy e nagyon is öntörvényű, egyéni világlátás két alkotó művészete? Alkotásaik katartikus erejében. E fényfestmények és e szobrok a megtisztulás kegyelmét hordozzák magukban. S annak, aki megfejti titkukat, egy új eddig nem ismert világra nyitnak kaput. Egy olyan világra, ahol a rút fölött diadalt arat a szépség, a csend elnémítja a hangzavart, s az elmúlást legyőzi a mindig megújuló ÉLET!

(Elhangzott a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház galériájában, március 12-én.)

Péntek Imre

Átírások, áthatások – érzéki határhelyzetek

Kotnyek István festményeiről és plasztikáiról

A vidéken kiteljesedő művészpályák korántsem kapják meg azt a figyelmet és elismerést, ami kijárna nekik. Távoll az Új Művészet és Balkon „horizontjától”, a „kánontól” és megannyi más lehetőségtől mégis jelentős életművek jönnek létre. Felfedezésre várva. Azt hiszem, ezek közé tartozik Kotnyek Istváné is, aki autodidaktaként kezdte – mint a ma már sikeresebb, generációjához tartozó pályatársak: Samu Géza, Bukta Imre, Hegedűs 2 László, Lois Viktor, fe Lugossy László, ef Zámbo István -, s hozzájuk hasonlóan valódi profivá képezte magát. Több műfajban is. Filmsékként és fotósként sokkal inkább számon tartja a szakma, mint képzőművészként. Pedig festőként is kialakította a maga öntörvényű formarendjét és színvilágát. S talán ami festészetében „elvész”, stilizálódik, légiesül, az újabban objektművészetében ölt alakot. S ebben a sajátos plasztikai világában, különös hatásokkal, ízekkel a colour locale, helyi szín is erőteljesen képviselteti magát. Másként, még a nyolcvanas évek elején született kategória szerint: a rurális avantgard körébe tartozik eljárása, mely

az idejét múlt mezőgazdasági eszközök, szerszámok, szerkezetek „átlényegítésében” leli örömét. Hatvanadik születésnapja alkalmából ő is meglepte magát két tárlattal. A nagykanizsai Hevesi Sándor Múvelődési Központ felújított galériájában az újabb évek festői terméséből láthatunk válogatást (*Áthozat a múlt századból*), míg a zalaegerszegi Gönczi Galériában *Mentés másként* címmel plasztikáit, tárgykollázsait állította ki. Mindkét kiállítás arról tanúskodik, hogy Kotnyek István festőként és szobrászként is képes a kor progresszív művészetének nyelvén fogalmazni, az elzárkózás, a visszahúzódnak nem jelent elszigeteltséget, provincializmust. A spontán alkotókedv és minőségelv megnyilatkozásait tükrözik művei. Erdély Miklós soraival jellemezhetjük a folyamatot, amivel Kotnyek István dolgozik: „A szándéktalan és könnyűkezdő eredmény a szépség egyik színönimájaként él az emberben.” Mert nem csak a folyamat a lényeges, hanem a „könnyűkezdő” eredmény, „a szépség egyik színönimája”.

Pedig a „képalkotó” nincs könnyű helyzetben.

A posztmodern utáni festészet szemmel láthatóan, zavarban van. Szívesen visszafordulna a cserbenhagyott művészi eszközökhöz, de a többség nem hajlandó letérni a választott útról.

Az aszketikus, dekonstruktív irányzatok mintha kifulladtak volna, a magánmitológiák kiüresedtek, az új, színre lépő művészgenerációk alapélménye az alternatíva nélkülség. Az elhúzódnak válság arra ösztönzi a résztvevőket, hogy „mentsük, ami menthető”. Bár egyesek nyíltan szakítanak a nonfiguratív ábrázolásmóddal, a művészeti problémák belterjes boncolgatásával, és harsányan belevetik magukat az újfigurativitás csábító karjaiba, mert a „képéhség” már a piacot és a műkereskedőket is megfertőzte. Ám a zöm, a hűségesekek, a kitartóak, akik nem adják fel, makacsul keresik azt a minimumot, határhelyzetet, keskeny sávot, amely a modellítés és valóság, az elméleti konstrukciók és az érzéki megjelenítés között húzódik. Nevezhetjük ezt „illuzionizmusnak” is, mely mindenképpen tárgyias alapokra vezethető vissza, ugyanakkor azonban a tárgy látványát felbontja, elbizonytalanítja a körvonalakat, síkban, torzító perspektívában jelenít meg (nem mimetikus), mintegy összelapítja, kivasalja a három dimenziót. Az illuzionisták erőteljes ecsetvonásokkal dolgoznak, olykor fakturálisan hordják fel a vászonra a festéket – mintha így akarnák pótolni az elveszett dimenziót, vagy így lázadnak az önként vállalt korlátok ellen -, színek és formációk sejtelmes kavalkádja tárul elénk, mintha egy rejtvényt, rébuszt kellene megfejtenünk. A kép ugyan önmagában áll, felszippanntja a valóságot, mégis folyton visszautal a maga „életszerűségére”, spirituális tartalmakkal telítődik, de a színésségről, a színek autonóm jelentéseiről nem mond le. Felkínálja a maga poétikus kiismerhetetlenségét, de a töredékesség, a többértelműség, a véletlen elemek vitustánca feltartóztatja a zavartalan befogadást, s és akadályok egész sora nehezíti meg azt a fajta vizu-

Megnyitó a Zalaegerszegi Keresztury ÁMK Gönczi Galériájában

ális megnyugvást, amit a néző óhatatlan elvár. Mégis: a szerkesztés dekorativitása, a szinte lélegző kolorizmus, az ironikus beállítások, foszlányok, romok, álomcafatok vibrálása magnetikusan vonzza a tekintetet. S szerez híveket ennek az alkotói felfogásnak.

Nos, valamiképpen Kotnyek István festészetét is a fentebb vázolt „illuzionizmus” körében értelmezhetjük leg-gazdagabban. Festőnk jeleket, jelzéseket és dinamikus színimpresziókat von ki a fölkínálkozó látványból, hogy létrehozza a maga egyszeri, megismételhetetlen tárgyias képi vízióját. Ellentmondás ez? Az, feltétlenül. Mégis ez a termékeny ellentmondás teszi izgalmassá ábrázolásmódját. Ez a párás, sejtelmes, derengő légkör, a bizonytalan körvonalak, elmosódó kontúrok tekinthetők alaphelyzetnek, a létezés szinkronjának. Felfogásával nincs egyedül. Itt, Nyugat-Dunántúlon, a tágan értelmezett Pannóniában, szlovén, osztrák és magyar művészek természetes, kiforrott „anyanyelve” e kifejezőmód. Ludvig Zoltán és Dániel, Balogh István Péter, Nagy Kálmán, Ágh Edit nevét említhetném hirtelenjében, s bővíthetném a névsort az EU-régiós tárlatok számos résztvevőjével.

De ennyi elég az elméleties ráközelítésből. Talán sok is. Hisz elsősorban a kiállított képek az érdekesek, hiszen a művész valamiféle összegzés igényével válogatta össze az itt látható kollektiót. Ami teljesen nyilvánvaló: Kotnyek István, rátalálva erre a sajátos, több módon körülírt festői nyelvre, rendkívül konzekvens. A variációk számosak, hol feszesebbek, hol oldottabbak, de az illuzionizmus marad. A határhelyzet marad. Ha tájképeket fest, s e mostani válogatás bőven merít e témából, akkor is elszakad a naturától, a fotografikus látványtól – ő csak tudja, mitől kell eloldozódnia –, színekkel felidézett emóciókat jelenít meg. A *Tűzpiros kép* akár banális téma is lehetne, de a

vörös színárnyalatok viharzása, ereje, szuggesztivitása miatt nem az. A *Holdfényben* finom árnyalatokból szőtt poétikus vallomás a táj titokzatos hangulatáról. Már-már mélysége van a képnek, a barna színek tónusai a szelídség és harmónia lélekállapotát sugallják a nézőnek. Az *Olajfák hegye* lépi át a tájképi konvenciók határát, amikor a táj motívumaival akarja felidézni a bibliai élményt, a Megváltó szenvedéstörténetének mitikus helyszínét.

Nagy élmény volt találkozni Kotnyek István csendéleteivel. A csendélet bensőséges műfaj, az intimitás közvetítője. S szinte már kiment a divatból. Ám a kánizsai művész kedvét leli e bizarr tárgyegyüttesek megfestésében. S itt lehetünk rá arra a motívum-

ra, amely delejező pontja, állandó visszatérője ennek a piktúrának. A gömbről van szó – egyik kisfilmje is ezt a formát „boncolja”, gyötri, teszi ki mindenféle hatásnak -; ez a mágikus, önmagába záródó forma egyfelől a maga geometriai tökéletességével, másfelől körték, almák, hagymák(!) érzéki köntösében megjelenve adja az elveszett életérzés/Éden illúzióját. Számomra egyik leghatásosabb műve a *Csendélet-töredék*. Szinte megbűvöli a nézőt. A derengő gyümölcsformák, a szőlő nyers zöldje, a körte barnássárgája, a véletlenszerű és tudatos elrendezés bája, a felbomló és mégis összeálló keret/fal, az elbillenő, átlós perspektíva - hiányokkal, résekkel „tűzdelve” - mégis képes a teljesség (szépség) illúzióját felkelteni. Kedvelt megtévesztése a szalvétával való játék. A mintázat és valós tárgy „összemosása”, egymásba tűnése.

Az ember nélküli tájak, az elrendezőt sejtető csendéletek

Kanálisfa liget

Kílcencs

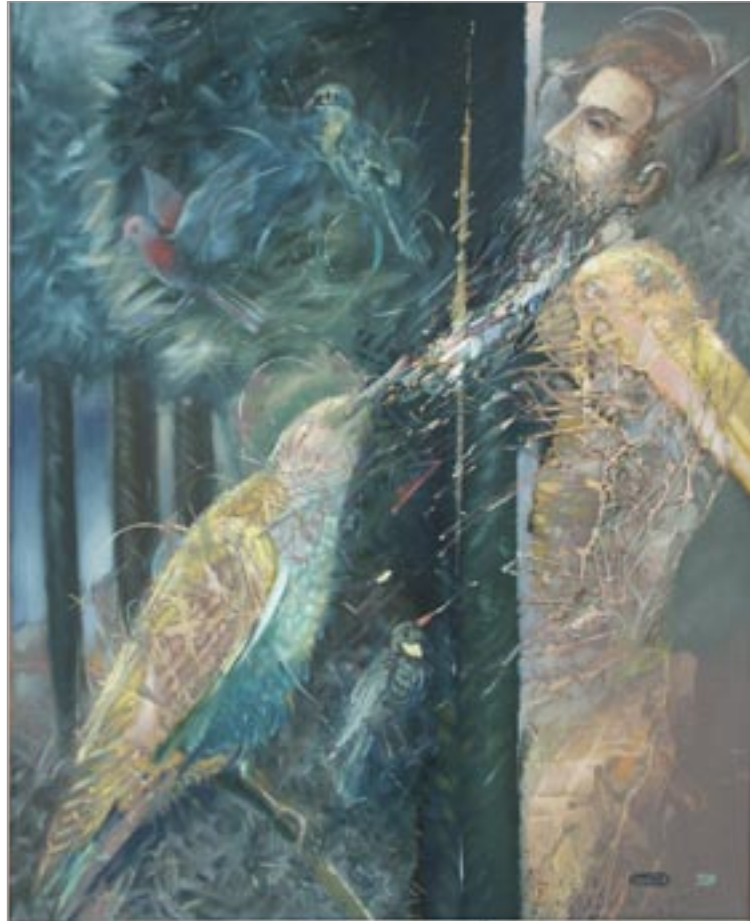

Finom mechanika

Bölcsek köve

Szent Ferenc

Rokokó csalitos

mellett találkozunk figuratív ábrázolással is, ugyanennek az illuzionizmusnak a jegyében. De nem zsánerképekről van szó, karakterekről, mitikus archetipusokról. Megjelenik a Tudós (Csillagász, Matematikus), a Költő és a Szent. S mindegyik figura egyé válik a maga önlényegűségével, a Matematikus négyzetek hálójával bűvészkedik, a Csillagász az univerzum eljegyzettjeként kissé lenézően fordítja tekintetét a méltatlanokra, a Költő (éjjeli) tudata meghasadt, a prédikáló Szent egyé olvad az őt hallgató madarakkal. S még egy kép: *Vincent kertje*. Az hommage-jelleg nyilvánvaló. Kotnyek István kékjei, széles ecsetvonásai, expresszív lendülete és visszahúzódó természete – sokban rokon a holland mesterrel. S persze – a vidék szeretete. Mindenféle értelemben.

Festőnk, aki a szavaknak is mestere, tisztában van a József Attila-i „névvarázs” természetével, kiderül ez találó, szellemes címadásaiból, az *Át hozat a múlt századból* címet adta kollekciójának. Szerintem többről, illetve másról van szó. Legalábbis nekem minden képe dermesztően jelen idejű, a mulandóságból „előpárálló” metafizikus időntúliság aurája lengi be valamennyit.

A Gönczi Galériában a nézők elé tárult látvány mindenkit megejtett, elbűvölt, kíváncsivá tett. Bumfordi, bűbajos tárgyak sokaságát láttuk, a népi kultúrából ismerős formákat, használati eszközöket, ám közelebről tekintve őket, eltéríti fantáziánkat a talányos cím, az átalakító, kézműves igényességű szándék. (A mesterien megoldott vasalások, csapolások, a famegmunkálás ezernyi apró trükkje.) Ezek ugyanis nagyon tudatosan kikeresett, kiválasztott, megdolgozott, túlformált tárgyak, még akkor is, ha találta őket a művész. Egyébként ki gondolta volna, hogy ez a *talált tárgy* kifejezés ilyen hihetetlen karriert fut be a modern művészet fogalomtárában. A József Attila-i „talált tárgy”-ból Tandori Dezső leleménye által lett *Egy talált tárgy megtisztítása*, de visszamehetünk a szürrealisták mozgalmáig. Az „object trouvé” már általuk használt módszer, értelmező eljárás. A *talált* szó mögött persze van egy kis destrukció: a tudatosság (vélt) elutasítása. Az ösztönösség, a véletlen behozása az alkotás lelki és tárgyi műveleteibe. Az összerakott mű-tárgyak között kóborolva – mint valami elvarázsolt erdőben (hisz többségük fa) – semmi sem az, aminek látszik. Több vagy kevesebb. De mindenképpen – más. Elmásult tárgyak, eszközök ezek, olyan kompozíciók, melyekben az anyag viselkedése, száradása, kopása, de-formációja éppoly fontos elem, mint a tudatos művészei beavatkozás. Első látásra – ebből a sokszínű, hiszen festett látvány-tár(lat)ból kitűnik: alkotójuk egy furó-faragó-furfangos ember, akinek játékos ötletessége, szellemessége (átszellemtítő munkája) tárgyasul el ezekben az idoloiban, kis, házi bálványokban, kultikus szobrocskáiban. Játékosság és humor: ezek nélkül aligha értjük meg Kotnyek István konok elszántságát, hogy ő bizony értelmezi – de félreértelmezi a romlásnak-bomlásnak kitett, „átmentett” világot.

De még mielőtt rátérnék a kollekció boncolgatására, egy Hegyi Lóránd idézet (ami sohasem árt, ha modern művekről van szó): „A nem-ábrázoló, vagy absztrakt, vagy nonfiguratív művészet mindig is közölni akart, csak nem a mimetikus-leképző, vagy stilizáló-átíró módszerrel, hanem a plasztikai valóság tárgyas látványon túlmutató, intellektuális értékeket, vagy emocionális-intellektuális állapotokat közvetítő, önelvű vizuális nyelven.” Talán kissé bonyolultan hangzik, de az a „vizuális-plasztikai nyelv”, amelyen Kotnyek István művészi közlendőit megfogalmazza, ebbe a „nem mimetikus, nem leképző” körbe tartozik. Számára inkább az analógiás, metonimikus gondolkodás a fontos. Ahogy a szómágia, a szójáték is. Az a fajta nyelvi bűvészkedés, aminek „plasztikai narrációi” a kiállításon fennforgó művek. (Ki tudja, mi volt előbb: a *Gyaluvár*, mint képtelen szóösszetétel (utalva a Gyulavárra), vagy az elhagyott asztalosműhelyben megpillantott, szerteszt heverő, vagy gondosan a falra akasztott, használaton kívüli kisebb-nagyobb gyaluk?) A *Szálkás sziklák* alliterációja része a műnek, olyannyira, hogy nem kis műgonddal rá is van festve számos tárgyra a cím. De a félreértelmezés szép példája a Parázó tölgyek. Első ránézésre elbotlik a nyelvünk, és parázó tölgyeket olvasunk. Csak alaposabb odafigyeléskor derül ki: itt valódi paratölgyfa-részekről van szó, a belőlük kiformáltformálódott „object trouvé”-ról. Nyelvi lelemények egész sorával találkozunk: *Magányos félcédruossal*, *Barokk őszi erdővel*, *Szélfogó szilfával*. Az egész játékos hozzáállás mögött persze ott van egy univerzális szemlélet: minden összefügg mindennel. A tárgyak lelke és az ember emóciói valamiképp összekötődnek, egymásra visszavezethetőek. Van egy nagy nyilvános titkos írás – a természet nyelve, a tárgyak önkifejezése –, ami mögött „rejtelmek zengenek”. Ezeknek a rejtelmeknek, rejtett összefüggéseknek az eltárgyasítása, amivel Kotnyek István meglep bennünket. Persze neki is megvan a saját, belső fejlődése. Amikor rátalált erre az útra. Nyilván vezették előképek, hatások, nyilván ismerte Samu Géza elemi erejű, robusztus tárgykompozícióit, Varga Géza Ferenc finom, szinte cizellált famegmunkálásait, vagy Tornay Endre András reduktivista faépipítványait. (Esetükben, akár Kotnyekében, nem igaz a közmondás: Fából is lehet vaskarika. Valami eredeti.) Mindenesetre a „talált tájak” fotográfiai után a „szerkesztett és hordozható tájak” felé fordult a figyelve.

Mi kellek – legalábbis szerintem – ennek logikának a kialakításához és végigviteléhez? Egy következetes analitikus látásmód. Tehát a részek, a részletek felfedezése – amelyek gyakran többek, mint az unt, terpeszkedő totalitás, egész. Kotnyek István felfedezi ezeket a rész-alkatrészeket, vagy maga darabol –, s aztán következik az újra összerakás, értelmezés. A kevesebből így lesz több-let. Szép példa erre a *Gyaluvár*. A megkurtított, sérült, eldobott asztaloszerszámokból egy kis erődítmény formálódik, lőrésekkel, bástyákkal, ablakokkal – szóval egy *Gyaluvár*. Ami itt

lejátszódik: a mikro- és makroperspektívák felcserélése, a belső külsővé változtatása, a mozdulatlan mozdíthatóvá alakítása. Mint tudjuk, a tájak – a helyek – a lokációk nem mozdulnak, kivéve Kotnyek István világát. Itt a hordozható, dobozba zárt, megkonstruált tájak egész sorával találkozhatunk.

A rendszerezés szenvedélye éppoly régi, mint az ember. Ez a provokatív sokféleség arra készletet, hogy valamiféle rendszert találjunk benne. Néhány olyan szempontot, amivel beljebb hatolhatunk ebbe a plasztikai „sűrűbe”, sűrítménybe, koncentrátumba -, s akkor belénk villan (talált gondolat), hogy miként fogjuk felosztani az amúgy egységes mű-tárgy-együttest. (Művi, pszeudó) Geomorf – ez lesz az egyik osztály, ahova besorolhatók az olyan művek, amelyeknek témája a föld, az anyag, az ásvány. *Ház a sziklák alatt, Kúszó jégvirágok, Szálkás sziklák.* De a legszebb ebben a kategóriában: *Kékpatak a kiskanyonban.* (Nyilván utalás a Grand Canyonra.) S még egy: az *Illatos kénkőhegy.* (A művész erősen gondolkodott, hogy a kénkőszagot is beveti a műélvezet érdekében. Forrás: tőle.)

A következő létforma nem lehet más, mint a biomorf. A vegetáció ornamentikája, szecessziója. A festett *Kigyófák Burkinában*, a *Bozótalagút*, vagy a *Szélfogó szilfa.* De nem elégszik meg ezzel az asszociációs körrel a művész, zenei, festészeti, kulturális (képzet)társításokkal is „meghökkeníti a polgárt”. Mint a *Barokk őszi erdő*, a *Rokokó csalitos* vagy a *Titkos kubista erdő.* A *Fuvolás este* már szinte természetesen következik mindebből. Hogy aztán előkerüljön a *Hartyácsszárnyú*, mint valami kihalásból itt maradt, konstruktivista őslény.

Persze a leggazdagabb tárgyvariáció az, amit *etnomorf*nak nevezhetnénk. A múlt tárgyi rekvizitumai, már-már néprajzi jellegű szerszámok, eszközök, masinák tűnnek elő - szellemesebbnél szellemesebb átköltésben, átértelmezésben. Itt vannak a kemencébe való sütőlapátok,

gyönyörűen, vagy inkább stílszerűen kifestve, mint valami óriásra nőtt virágok. A művelet nem ismeretlen, Erdélyi Miklós is alkalmazta már: az élettelen tárgyak, elvont fogalmak visszaérezkiesítéséről van szó. A használati jelleg zárójelbe kerül, hogy a művészi jelentés adjon új funkciót a már funkciótlanoknak. A lappangó dekorativitás felerősítése, szinte a bizarrságig csigázott túlformálás, a belső szerkezet kínálta (tovább)mozdítás, az azt továbblendítő átépítés, kollázsolás megannyi metódus, hogy megszülessen a kotnyeki etnoform plasztika.

S a dolog még itt sem áll meg. Olykor transzcendens irányt vesz ez a folyamat, mint a *Jézus öt szava* című kompozíció, máskor techno-etno-historico rétegződések adják ki a művet, mint az *Azték (írásjelekkel telerótt) rádió.* S még tallózhatnánk e tárgykörben – mint fordulnak ki önmagukból a megszokott, konvencionális kulturális toposzok, mint a *Bölcsek köve*, vagy az *Elhagyott őrtorony.* Vagy a kulcsokból összeállt *Titkos cím.*

Még valami: Kotnyek Istvánnak kivételes faktúra-érzéke van. Számára szinte érzéki örömet jelent egy régi, megkopott deszkaanyag rosthullámainak követése, amint a bog körül e hullámok feltornyosulnak, a növényi közeg „tengerén”. A taktilitás ugyancsak része kompozícióinak, szinte vágyunk megsimogatni e groteszk, gondosan (régiesen) ki/megmunkált szerkezeteket, s talán nem sértő: szerkentyűket.

S még egy: ami ebben a szemléletben fontos, jelen van, hat. Az átmentés, az értékörzés mozzanata. A múlt, a hagyományok tisztelete. S nem ájult, patetikus megnyilvánulás ez, hanem profán, kíméletlen, olykor tiszteletlen szeretet. De Kotnyek István nagyon jól tudja, vagy érzi: a csillogó-villogó látszatok mögött ott húzódnak az árnyak, a voltak, az ősök, s néha egy fényesre kopott szerszámnyéllel vagy egy ormótlanul kidolgozott, rusztikus pincekulccsal üzennek. Hogy *Titkos cím*ükre rátaláljunk.

Enteriőr a nagykanizsai Hevesi Sándor Művelődési Központ kiállítóterméből

Feledy Balázs

A rajzolás mindenhatósága

Miklosovits László grafikusművész munkásságáról

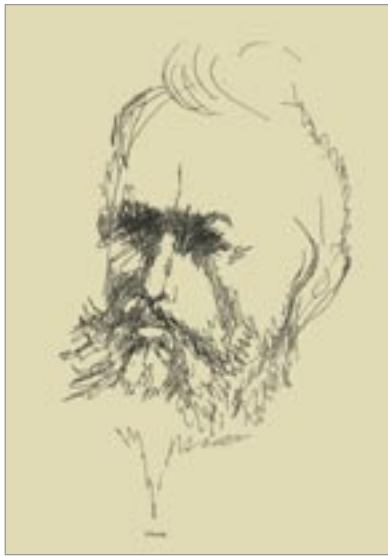
Az elmúlt fél évszázad magyar képzőművészete számtalan megpróbáltatáson és számtalan sikerélményen keresztül fejlődött azzá, ami. Csak tizenhét-tizennyolc éve mondjuk politikamentesnek művészetünket, de kétségtelen, hogy amíg a politika rátette kezét mindarra, amit képzőművészetnek hívunk, addig is születettek kitűnő és szuverén művészek és remekművek is. Nem azért, mert a politika segített, hanem legtöbbször azért, mert akadályozott. Az akadály nagy ellenőrző kifejtésére képes. Ez a képzőművészetben is megjelent. Illetve annak bizonyos ágazataiban. E sorok írója úgy látja, hogy míg a múlt század – tehát immár a XX. – hatvanas éveitől kezdve az úgynevezett iparművészet ágazataiból a magyar kerámiaművészet és textilművészet teljesített kiválót, addig a képzőművészetben belül erre a képzőművészet, a sokszorosító grafika volt képes. Jelentős iskolateremtő mesterek munkája következtében (Varga Nándor Lajos, Tarjáni Simkó Jenő, Koffán Károly, Szalay Lajos, Buday György, Domján József) több hullámban és több generációban érkeztek a jobbnál jobb művészek, kiválóságok és születtek jeles életművek. A húszas évek szülötteit (Raszler Károly, Reich Károly, Kass János, Feledy Gyula, Csohány Kálmán, Gácsi Mihály, Würtz Ádám), hamar követte a harmincas évek hulláma (élén Kondor Bélával, de Rékassy Csabával, Gyulai Líviusszal, Gacs Gáborral, Baranyay Andrással, Major Jánossal, Pásztor Gáborral). Majd jöttek a negyvenes évek szülöttei (Kocsis Imre, Somogyi Győző, Szemethy Imre, Szabados Árpád, Banga Ferenc, Sáros András Miklós, Prutkay Péter, Gémes Péter, Almásy Aladár). Teljesen kivételes és egyedülálló ív ez a magyar művészetben, amelyre ráadásul

jellemző, hogy menhelye és inspirálója a Képzőművészeti Főiskola volt. Ebben az időben ide betörni, e csapatba befurakodni kívülről, Főiskola nélkül, szinte lehetetlennek bizonyult. Illetve nagyon keveseknek sikerült.

Nos, erre a hosszas bevezetőre azért volt szükség, hogy végre kimondhassuk jelen írás egyik legfontosabb megállapítását, mely szerint *Miklosovits Lászlónak ez a betörés sikerült!* Ráadásul – divatos szociológiai szakszóval – halmozottan hátrányos körülmények között. Miklosovits nem Budapesten született, hanem Zalaegerszegen. Ugyan felvételt nyert a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba, kiválóan is érzi magát (barátai között van Tahi Tóth László, Rádóczy Gyarmathy Gábor, Koppány Simon), remek tanárai vannak, mint pl. Újváry Lajos, de tanulmányai közben – már korábban (négy évesen...) elvesztett édesapja után – édesanyja is meghalt. Saját lábára kellett állnia, rendkívül fiatalon, 1960-ban, amikor alig múlt tizenhat éves. S itt látjuk a csodát. A nehéz sorsú fiatalember jó géneket örökölt könyvművész-grafikus nagypapjától (padlásán sok kincset találhatott gyerekként), népművészet iránti érdeklődését erdélyi származású nagymamája segíthette elő. A negyvenes évek szülötte (1944. június 1.) még nincs húsz éves, amikor nyomtatásban megjelenik karikatúrája (1962), s éppen húsz, amikor szülővárosában már felfigyelnek rajzaira. Zalaegerszegen végez grafikai munkákat, de első önálló kiállítását Pilisen rendezte 1967-ben (mindössze 23 éves!). Ekkor rajzai már sorra jelennek meg lapokban, s az ifjú művész sokat olvas, mintegy készülődve a jövőre. Nem csak a világban, a szakmában is sok minden foglalkoztatja. *Albertirsára* költözik, ahol azóta is él és dolgozik (immár negyven éve!). Invenciózus rajzainak mennyisége is lenyűgöző! A hatvanas-hetvenes évek fordulóján expresszív, feszültségekkel teli jazz-muzsikusi portrékat készít. 1969-ben felvételt nyer a Fiala Képzőművészek Stúdiójába, 1971-ben a Művészeti Alapba. Aki ismeri a kor körülményeit, erre elismerően bólint, aki nem, azzal megosztjuk, hogy az akkori körülmények között 26 évesen, végső soron önképzéssel profivá érni és bekerülni a hivatásos művészek szervezetébe, mindezt nem Budapesten dolgozva, sok szakmai kapcsolat híján, nos ez nem kevés. Sőt: kifejezetten *robbanásszerű indulásnak* tartható, melyre hasonló példát sem nagyon tudunk. Akkori munkáit látva megállapítható: Miklosovits gyorsan fejlődött, alapos volt, elszánt, kreatív és olyan szakmai ösvényeket talált, ahol ebben az – elébb jelzett – zsúfolt szakmai szcénában is biztos alapokon haladhatott előre. Ekkoriban jelenik meg első könyvborítórajza nyomtatásban *H. G. Wells A szerencse kerekai* című könyvének az Európa Könyvkiadónál. Intenzíven foglalkozni kezd *linó- és rézkarckészítéssel*, de sokszor monotípiával kell beérnie. Kísérletezik *alunymatokkal*, nem kevés eredménnyel, melyeknél alkalmazza a szolarizációt. *Sok téma* foglalkoztatja. Részt vesz az akkoriban népszerű Ezüstgerely pályázatokon. 1971-ben linómetszeteivel az első lapon jelenik meg az *Élet és Irodalom* egyik júliusi

Kölcsey Ferenc

Vajda János

Radnóti Miklós

Márai-illusztráció

Antik szerelem (illusztráció)

Radnóti-illusztráció

száma. Nagy László segíti pályáján, felismerve erejét, lendületét, tehetségét. Ebben az évben munkája bekerül a miskolci országos grafikai biennáléra. Illusztrációkat készít Demény Ottó verseihez, Bartók *Cantata Profana*-ja is megihletti. Művészetszervező is. Barátaival létrehozza, és évekig vezeti a Nagy István Csoportot. Újabb borító és kötésterveket készít (*Dosztojevszkij, Henry James*). Érdeklődése az illusztrálás és a könyvművészet felé fordul. Foglalkozik a kor divatos kultuszkönyvével, Keyes *Virágot Algernonnak* című regényével, de elkészíti Picasso sorozatát, s lapok készülnek népművészeti ihletésre. 1972 táján nagyméretű *egyedi tusrajzok* születnek műtermében, több 70 x 100 cm-es méretben. Ritka vállalkozás, csak kevesek merészkednek erre az útra. Rajzi kultúrája egyre összetettebb lesz, bonyolult képi szerkezetek születnek tolla nyomán. E nagyméretű rajzai ma is frissek, elevenek, időtállóak. 1973-ban jelenik meg feltűnően puritán, ám annál drámaibb illusztrációival *Jaroslav Iwaszkiewicz Mater Johanna és más elbeszélések* című kötete az Európánál. Munkáját maga az író is nagyra értékeli. Miközben foglalkozik az akkoriban oly divatos minikönyvek tervezésével, rajzolhatja *Krúdy, Karinthy, Hrabal* világát. 1974-ben újabb könyvek jelennek meg illusztrációival, s elkezdődik egy életében meghatározóan fontos tevékenység: az immár legendás *Rakéta regényújság* rajzainak készítése. Ontja a vázlatokat, egyéni tusrajzai készülnek, a monótipiák, rézkarcok, fa- és linómetszetek mellett. Harminc éves és teljességgel a pályán belül van. Küzdelmekkel, küzdésekkel, de eredményekkel, elismerésekkel. Egyaránt dolgozik az Európa, a Magvető, a Móra és a Szépirodalmi Kiadónak, a világirodalom és a magyar irodalom jelesével foglalkozhat. A hetvenes évek közepén tusrajzokon közelít Arany János költészetéhez. 1977-ben, Arany születése 160. évfordulója alkalmából Nagykőrösön országos figyelmet keltő kiállítást rendez új műveiből. Arany illusztrációiból több kiadvány születik, melyeket pályája csúcspontjainak tekinthetünk. 1982-ben *Keresztury Dezső* ír kitűnő esszét Miklosovits Arany-illusztrációiról. Felfigyel művészete elmélyült értékeire *Szörényi László* irodalomtörténész, aki később több kiállítását is megnyitja. A nyolcvanas évek elején új téma jelenik meg művészetében, vadászjelenetek megrajzolásával, amikor a *Nimród* vadászújság rajzolója lesz, Csergezán Pál és Balogh Péter utódaként. Újabb lehetőség a *mívesség, a briliáns rajzi felkészültség* igazolására. A *Nimród*hoz vezető út nem a véletlen műve volt. Akkoriban küldte ki a New York-i Bronx Múzeum meghívására rajzait, az Egyedi Grafikai Biennáléra. Bár különösebb politikai tartalmuk nem volt (aggódás a világ sorsáért), de ezt követően a belügyi rendőrség „utána nyúlt”, s egy évig nem kapott munkát, kiállítási lehetőséget. Rakéta-beli barátai tanácsára fordult a *Nimród* vadászlaphoz, ahol „szélárnyékban” átvészelte a BM különleges figyelmét. E munkáit 1985-ben önálló kiállításon mutatja be. Ezenközben egyre jobban elmélyül *Márai Sándor* olva-

sásában. A kezdeti eseti rajzok után módszeresen térképezi fel a Márai-életművet, kapcsolatot teremt *Mészáros Tibor* Márai-kutatóval. 1987-ben megjelenik a Rakétában *Marquez Egy előre bejelentett gyilkosság krónikája* című regénye, melyhez több rajzot készített.

A rendszerváltás Miklosovits sorsában is változást hoz. Nem feltétlenül kedvezőeket. Azok a könyvkiadók, lapok, melyek korábban sokat foglalkoztatták, sorra megszűntek, átalakultak. A kilencvenes évek elejére pedig már *súlyos életműnyi kollekció* van tarsolyában. Eddigre közel százötven (!) irodalmi mű illusztrációit, könyvtervét, borítótervét készítette el. 1997-ben, nagy küzdelmekkel Arany János születése 180. évfordulójára megjelenik Miklosovits László rajzaival egy rendkívül igényes Arany-kötet. Grafikai nagy magyar rajzi hagyományokra építenek, mégis *egyéniek*. Kötődnek ugyanis az adott műhöz, balladához, vershez, mégis minden esetben *autonóm műalkotások* is egyben. 1998-ban végre visszajut szülővárosába. A zalaegerszegi Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben nyílik meg jelentős kiállítása, melyet a régen nagyra becsült és szeretett idősebb pályatárs, Németh János keramikusművész nyitott meg (aki pályája elején segítséget nyújtott neki Zalaegerszegen). Bemutatja Arany- és Radnóti-illusztrációit, s az új téma is megjelenik: a Márai Sándor-életmű olvasása kapcsán már évek óta tudatos módszerességgel készített művek sora. Kiállítás keretében 1999-ben Arany-illusztrációi eljutottak Nagyszalontára, 2000-ben pedig Márai Sándor munkái ihletésére készült rajzai Kassára. 2001-ben Kolozsvárott rendezett kiállítást, művei több helyen szerepelnek Erdélyben és Felvidéken. 2004-ben a művész *hatvanadik születésnapja* alkalmából hatvan művét mutatja be a budapesti Duna Galériában. Szörényi László jeles elemzésekkel vezeti be az ünnepi alkalmat. S Miklosovits fáradhatatlanul dolgozik tovább. Tán érezhető: nem csak témáiban, de az alkalmazott technikák bőségét tekintve is, művésziünk meglehetősen egyedi személyiség. Szinte nincs olyan sokszorosító grafikai eljárás, melyet ne használt volna. S látva lapjait, azt érezzük, hogy mindig *műfaj-tiszták* e munkái. A rézkarc finomsága, a linómetszet nyerssége átlényegített. Ám ez a sokoldalúság mégis mintha leginkább az *egyedi rajzok* során nyerné el szinte egyedülálló *kivételességét*. Ha kell, akkor a természet-megfigyelés legelmélyültebb felfogásában látjuk műveit, adott esetben 6B-s ceruzával megrajzolva. Ám a tustoll kezelése – akár a színes vagy fekete tus alkalmazásával – szinte kimeríthetetlen megvalósítási lehetőségeket ad számára. E rajzait rendkívüli változatosság, formagazdagság jellemzi, vékonyabb és vastagabb vonalakkal, aprólékos vagy éppen elnagyoltabb megoldásokkal. Mindezt festői eszközökkel bővíti. Visszamos, spriccel, foltokkal operál, ecsettel is dolgozik, lavírozással teszi festőivé munkáit. Íróportréinak sora kitűnő karakterizációról ad bizonyágot.

Ha kell, kompozíciói szellősek, lazák, levegősek, ha kell, a

mű motívumvilága zsúfolt, telített. Művésznünk képes a humor empatis megközelítésére, ugyanakkor dráma-érzéke felfokozott. Leginkább talán sajátos látomásos realitásnak mondhatjuk, természetesen azokban a munkáiban, melyek autonóm grafikák.

Miklosovits László a szakma legbensőbb titkaiban is otthonosan mozog, s otthonos Pest megyében, ahol rengeteg kiállítást rendeztek munkáiból. Mégis sajátos *kívülállás* jellemzi személyiségét, pályáját. Többet kellene tudnunk, hallanunk róla, s leginkább műveit látni. Különös, tán inkább szociológiai, mint művészeti szempont, hogy kiállításait jellemzően muzeológusok, költők, irodalomtörténészek, írók, népművelők nyitották meg, s kevésbé felkészült művészettörténészek. Ennek tudható be, hogy bár pályájáról rengeteg a dokumentum (írás, képanyag, stb.), eddig igazán jelentős művészettörténeti elemzés nem nagyon készült munkásságáról. Tán ez az oka, hogy a negyvenes évek szülőtteit emlegető bevezető sorok, illetve alkotók közé nem automatikusan sorolódik be, s ezt a jogos *hiánypótlást* e kis figyelemfelhívó írással kíséreljük meg, ha nem is elvégezni, valamelyest elindítani. A

könyvtervező, képgrafikus, tervezőgrafikus, illusztrátor, s leginkább *rajzoló* Miklosovits László valódi szakmai helye művei által kijelöltetett. Most már csak ennek tudatosításával, hivatalos elfogadtatásával kell megküzdeni. Hátha ez lesz a könnyebb!

Budapest, 2008. március

Április 11-én, a Költészet Napján kiállítás nyílt Miklosovits László válogatott grafikai anyagából a zalaegerszegi Gönczi Galériában. A korai munkák, szólórajzok, nyomatok mellett helyet kaptak az Arany-illusztrációk, a Márai-„beleérzések” is, amelyek a legtöbb elismerést hozták a művésznnek. Egy gazdag életmű korszakaiba kaptunk „bepillantást”. A tíz évvel korábban történt hazatérést – az első átfogó kiállítást a Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben – ez az újabb követte. Akkor is, most is – a régi barát, pályatárs – Németh János keramikumművész vállalta a „beavatott közvetítő” szerepét.

Németh János és Miklosovits László a költészet napi kiállítás megnyitóján a Gönczi Galériában

Németh János

„Fogalmak, szavak érzékiesülése”

(Részlet a megnyitóból)

Miklosovits László számomra irodalmi kalauz, ugyanakkor képzőművész, de talán mindenekelőtt ifjúkori barát, majdnem azt mondhatnám, hogy gyermekkori játszótárs, habár mégsem, mert tíz év van köztünk. Ez a különbség óvodáskorban sokat jelent, de mára már nincs jelentősége. A szakmában eltöltött évtizedek kiegyenlítik a különbséget.

Az első találkozások az ifjúkori, bohém, érdekes egerszegi világban, azokban a hatvanas években zajlottak, amikor nagy reményekkel vágtunk neki a pályának, az életnek. Ahhoz, hogy valamire is jussunk, nagyon sokat kellett vállalni. Nem maradhatott el bizony a küzdelem, ami akkor adatott meg – ma már a mai ember, a mai ifjú másképp gondolkodik –; nekünk, hál’ Istennek, nagyon sanynarú, kemény kezdetet jutott, ami végig kísért bennünket az utunkon. De mondhatom, ezek a körülmények, nem a kárunkra, hasznunkra váltak. Mikor végeztem a Főiskolán, azt mondta a mesterem: – Ne gondolják ám azt, hogy maguk most Művészek! Majd! Talán, talán...

Tehát komolyan meg kellett ismerni a szakmát, a mesteriséget, és mindent, ami vele jár, ahhoz, hogy az ember a kifejezés erejével tudjon gondolkodni, dolgozni, alkotni. Hát így kezdtem én Lacival! Szomorú körülmények közt. Ő akkoriban elvesztette szüleit, én sem voltam rózsás helyzetben. Ugyan egy jó diplomával kerültem a zalaegerszegi Cserépkályahagyárhoz, először művezetőnek, aztán gyártás-előkészítőnek, később amolyan mindenesnek. „Művész úr”-nak szólítottak, tituláltak gúnyosan, de én végeztem a magam dolgát, bár kétségtelen voltak nem épp az ipari kerámiával kapcsolatos elképzeléseim. Egyszer csak jött egy fiatalember, akinek a vonásaiban, rajzaiban csodálatos gondolatokat, erőit, kifejezési formát vettem észre.

Gondoltam magamban: Ez igen! Ő talán a barátom is lehet, s nem leszek egyedül. Mondtam is neki: - Laci! Gyere ide mellém, a kályhagyár máz-előkészítő műhelyébe! Majd megkeresed az ecsetre, festékre, ceruzára, papírra valót. Meg hát arra a kis enivalóra valót is. Hiszen mi akkoriban nagyon szerényen éltünk. Nekem a gyárral szemben, egy volt kocsmahelyiség szolgált műterem gyanánt. Átjártunk oda, s jókat beszélgettünk. Még azt is el kell mondanom – ez örökre bennem maradt –, hogy egymástól vártuk a biztatást: - Laci! Gyere, nézd meg, mit csináltam! (Elnézést, hogy egy kicsit magamról beszélek, de ez is a történethez tartozik.)

- Nézd, úgy érzem, te is valami újat, mást akarsz, más irányba gondolkodsz! Talán én is megleltem valamit! – s mutattam az akkoriban gömbök, kúpok, csövek fél-metszeteiből készült domborműveket –, no Lacikám, mit szólsz ehhez?

S akkor, úgy emlékszem, megnyugvással vettük, hogy mindketten elindultunk valamilyen karakteres irányba. Én is valamit elkezdtem, ő is akkoriban kezdte papírra vetni, rajzban megfogalmazni gondolatait. Láttam, én is, ő is mást akar, nem egyszerűen a dolgok másolását. Nála min-

Hrabal illusztráció

dig azt éreztem, hogy nem azt rajzolja, amit lát, hanem amit éppen akkor a dolog felidéz benne. S azt hiszem, ez a lényege! Ez vezeti továbbra is, ma is ceruzáját, tollát, ecsetjét. Vagyis többre vágyik! Nemcsak a látványt, a témát, a tartalmat illusztrálja adott esetben, hanem amit elképzelt, az asszociációs-gondolati kört teszi hozzá, azt fogalmazza meg, ábrázolja képi formában. Ha költőkről van szó, rajzain, az adott műhöz társalkotóként viszonyul, vizuális kibontója akar lenni a feltáruló tartalomnak.

A képeket szemlélve, nem merek itt és most adatszerű felsorolásba bocsátkozni, hiszen ez a képanyag nem olyan, mint egy telefonkönyv. Egy fontos megállapításra kell szorítkoznom! Nagyon sokféle, összetett a kiállított anyag, de annyit mindenképpen kijelenthetek, hogy az itt látható kollekciónak egységes szemléletű. A tiszta, lényegre törő, gazdag modulációjú vonások, vonalak mindenütt jelen vannak.

És ez a lényeg! Ezzel tudom jellemezni Miklosovits Lászlót, a rajzokból áradó delejes kifejező erővel, a fogalmak, szavak érzékiesülésével; képes Arany János verseiről, Márairól, Radnótiól a „grafika nyelvében” fogalmazni. Azt érzem, igen nagy tisztelettel, alázattal és szeretettel nyúl témái-

hoz. Ez tükröződik minden egyes munkájában. Nem illusztrál! Soha nem mondanám azt, hogy Miklosovits László illusztrátor. Ő hozzáteszi, hozzáadja saját észrevételeit, felfedezéseit, képi megfogalmazásban, azokhoz a bizonyos verssorokhoz, prózai szituációkhoz, amelyek leginkább megfogták, megragadták. Nevezhetjük ezt empátiának, beleérzésnek, a művel való különleges azonosulásnak.

Még egy jellegzetesség: a kötődés! Látom, itt ezeken a szívből jött képeken, rajzokon. Nagyon mélyen kötődik a gyökerekhez, ami tulajdonképpen egyúttal a mi magyar kultúránk. Való igaz, hogy itt, ebben a kis Közép-Európában semmi mással nem tudjuk megőrizni létünket, csak saját nemzeti kultúránkkal. Ez egy óriási dolog, ezt sokan mások is felismerték.

Körülettünk forr a világ, a globális folyamatok nem tisztelnek semmit. Csak a pénz és gazdaság számít.

De a magyar kultúra, a magyar népművészet olyan csodálatos, hogy ahhoz nyúlva lehet értéket teremteni. Laci az egyik ilyen értékkeremtő!

Ha mai világunkról kell beszélnünk, úgy gondolom, hogy

valamikor Európa biztonsága, jövője három pilléren nyugodott: az egyik a hellén kultúra, a másik a római jog, a harmadik pedig a keresztény erkölcs. Mi lett ebből vajon? Mi lett? A pénz, a vandalizmus, az agresszió!

A beáramlott civilizáció – bocsánat, szándékosan nem kultúrát mondok, hiszen el tudom mondani, hogy a magyar, a hellén, vagy görög kultúra - mit adott? A civilizáció terméke az angol WC, de kultúraként a görög, római, vagy akár a magyar művészetet jelölhetem meg. Ezt mindenképpen meg kell szereznünk, meg kell őriznünk, s ebben segít nekünk Miklosovits László, Laci. Isten áldja minden keze vonását, minél több szép művet szeretnénk látni tőle!

Palermo felé közeledett a hajó velem, egy alkalommal. Olasz vendégmunkások álltak a fedélzeten. Egyik oda-szólt a másiknak:

- „Érzed a levegőt? Érzed a víz illatát? Nézd a távoli hegyeket, nézd a kikötőt. Itthon vagyunk!...”

Én azt kérdezem tőled: - Laci! Érzed? Érzed, hogy Göcsejben vagy?... Itthon vagy!... Isten áldjon, barátom...

Könyvborító-terv

Dr. Gálig Zoltán

Pannon falak

Dubravko Baumgartner képei nehezen fordíthatók le a szavak nyelvére, úgy tűnik, narratív történetet elmondó elemeket nem tartalmaznak. Mégis mesélő festészetnek tudnám nevezni, ugyanis a kompozíciókon rétegek rakódnak egymásra, ami időbeliséget is jelez, illetve ennek a fordítottja is egy folyamat, egyfajta „dekonstruktív” megnyilvánulásként. Megszólítják a nézőt, aki saját emlékeit is felidézi, a gyermekkorban közlő látott, rusztikus tapintású falakat, illetve a mindenfelé előforduló mállott, kopott festésű falfelületeket, amelyek a maguk bomló szépségével a fantáziát elindítják, lehetővé téve, hogy régen volt, vagy képzelt történetek jelenjenek meg előttünk. Számos olyan festő van, aki ilyen alapról elindulva nosztalgikus, esetleg enyhén szürrealisztikus világot tár a néző elé.

Baumgartner nem ebben az irányban halad, képein a látvány szigorú formai keretek között struktúráként jelentkezik. Ugyanakkor nem zárkózik el a tartalomtól, az „üzenettől”, sőt azt mondhatjuk, hogy helyi élmények és messze vivő tanulságok egyaránt sugároznak a kompozícióból.

A pannon világ, a pannon kultúra, építészet fontos elemei kompozícióinak. Ösztönös vonzódást, rokonszenvet érzünk ez iránt a látvány iránt, holott napjainkban az a törekvés, hogy a fal, az építmény felülete a tökéletes elzártságot képviselje; a régebbi települések környezetében, illetve új településeken a házak úgy jelennek meg, mint színes építőkockák, inkább tartozva egy komputeren tervezett virtuális valósághoz, mint a természetes képződményhez, amely építeni, rombolni egyaránt tud. Az a fontos, hogy a fal ne legyen anyagszerű. A sima falfelületek hidegen hagyják a képzőművészt. Az ő művészete azt a pannon valóságot örökíti meg, amelyre a megsebzettség és a fényesség egyaránt jellemző. Két tényező dolgozik a falakon. Az idő, mint természeti jelenség és a történelem. Bár festészete nem utal történeti katasztrófára, mégis eszünkbe jut, hogy innen nem túl messze gondosan fel-

épített élet-színterek pillanatok alatt tudtak romba dőlni, így kicsit metaforikus értelemről is beszélhetünk, amely már egyben az ember sebezhetőségére is utal.

A romló, változó anyag izgalmas látványt eredményez, a bomlásnak is megvan a maga szépsége, miként az emberhez közelebb áll egy kultúrtájként nyilvántartott tó és kevesebben szeretik a mocsarat, pedig az sokkal gazdagabb flórában és faunában.

A valóságnak ez a fajta „visszafelé haladása” már a romantika óta foglalkoztatja a képzőművészeket, a romok, az elmúlás felett merengett Hubert Robert és Caspar David Friedrich. Emellett a vonatkozás mellett a tárgyyszerű megjelenítés árulja el nekünk, hogy Baumgartner fő témája a fa, a faépítmény, amely hol befedtetten, esetleg részben fedetten, sárral betapasztva, lemeszelve vagy pedig a maga teljes anyagi valóságában jelenik meg. A csupán fából készült kerítések, ólak igen gyakran határozott geometrikus szerkezeteket sugallnak. Jellegzetes motívum az andráskereszt, amely építészeti valóságban statikai szerepet játszik, szimbolikusan pedig vallástörténeti jelentéssel telített.

Bár európai festészeti kultúránkban szinte kikerülhetetlen a festmény egyfajta ablakként való tekintése, ő maga, ha nyílást ábrázol, az vagy átláthatatlan, vagy pedig bedeszkázott ablak, amely kimondatlanul negatív kicsengést hordoz és ismét csak az emberi sorsokra, történelemre utal. Festésmódja, anyaghasználata, témavilága azon túl,

Dubravko Baumgartner: Pannon fal, II.

hogy helyi, regionális elemeket tartalmaz, kapcsolható a 20. század művészeti irányzataihoz, így pl. szerkezetileg a konstruktivizmushoz, anyaghasználatot tekintve a pop art-hoz, és itt különösen a pop art előfutárait, Robert Rauschenberget és Jasper Johns-t említeném, de pl. a *Tyúklétra* című kompozíció, egy jól átlátható szerkezetbe való kicsi, de tanulságos beavatkozással, minimal art-os gesztust vélünk felfedezni. Az egyetemes tanulságokat saját leleményeivel ötvözi, játszik az illúzióteremtéssel, képeivel távolról is, közlőrl is meg kell ismerkedni, mert az első benyomás után sokszor meglepetés ér minket abban a tekintetben, hogy amit látunk, az valódi, vagy pedig annak festett utánpótlása. E tanulságokat figyelembe véve elmondhatjuk, hogy Dubravko Baumgartner festészete a létrehozás érzéki örömet képviseli és közvetíti a nézőnek, aki egy fiatal festő érett művészetével találkozik.

Péntek Imre

Művek párbeszéde - kiteljesedőben

Zalaegerszeg kezd felismerni: fontos (kitüntetett) pontja lehet a térség képzőművészeti életének. Sok minden predesztinálja erre: a (volt) határok közelsége, a pannon kulturális hagyomány, s azok a szervezeti előzmények, melyek még a hatvanas-hetvenes években jelentek meg a megyében. Gondolok itt elsősorban a korában egyedülálló egervári művésztelepre. S akkor még nem beszélünk a jelenről: a Kendli majori Ludvig Művésztelepről, a Zalai Művésztelepekről és nem utolsó sorban a Gébárti műhelyről.

Az utóbbi hónapok kiállítási programjai, valamint azok a szervezési erőfeszítések, amelyek ebbe az irányba mutatnak, nem voltak eredménytelenek.

Ennek egyik állomása volt az a tanácskozás, melyet áprilisban a Zala Megyei Közgyűlés támogatásával a megyeházán rendeztek. Az összejövetel egyik fő mozgatója, Elisabeth Ledersberger-Lehoczky osztrák szobrászművész a következőkben fogalmazta meg a Fórum céljait: „Az a gondolat, hogy fórumot teremtsünk a művészet, kultúra és tudomány területén személyek, intézmények egymással való kapcsolatteremtésének és kommunikációjának, abból az igényből fakad, hogy tapasztalatainkat még intenzívebben kicseréljük, és koordinálni szeretnénk a regionális és országhatárokon átnyúló és interdiszciplináris rendezvényeket. A Fórum fő célkitűzése az, hogy több évtizedre kiterjedő kulturális együttműködést építsen ki az európai régiók alkotói, a kultúra szereplői és az intézmények vezetői között ott, ahol a közös kulturális örökségre alapozva van remény az új, európai polgárság létrejöttére. Rendszeres időközökben interkulturális és interdiszciplináris műhelytalálkozók formájában workshopokat, konferenciákat, kiállításokat és szimpozionokat tartunk öt ország, Olaszország, Horvátország, Ausztria, Szlovénia és Magyarország (az Alpok-Adria-Pannónia néven ismert földrajzi térség) határvidékén. (...) A találkozók során a művészet és a kultúra terén a kiemelkedő minőséget egymással megismertetjük, az együttműködés révén nagyobb publicitást tudunk biztosítani a műveknek és a háttértevékenységnek...”

Az első összejövetelen alapvetően az ismerkedés dominált, művészettörténészek, szakírók, képtár- és múzeumigazgatók, folyóirat-szerkesztők próbálták felmérni a kínáló lehetőségeket. S ennek mintegy illusztrációja volt a Sezanai Művészeti Egyesület bemutatkozó kiállítása a Hevesi Sándor Színház galériájában. A kiállításra egyébként a Fórum másik szervezője, Nemes László

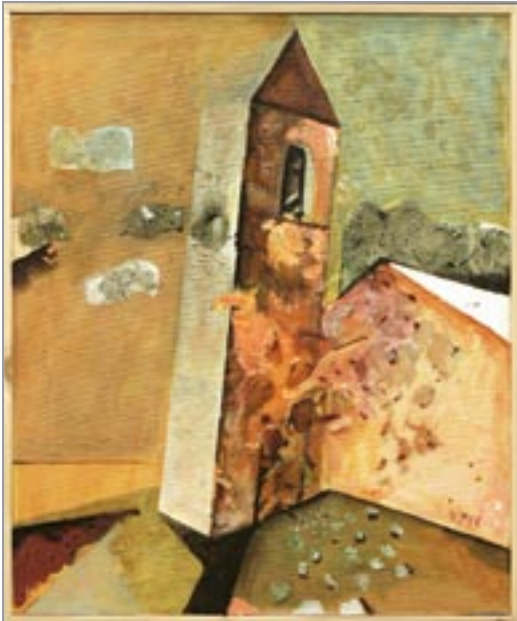
festőművész jóvoltából került sor, aki maga is részt vett alkotóként a szlovéniai karsztvidéken működő művésztelep munkájában. Olasz, osztrák, horvát, szlovák, orosz, bosznia-hercegovinai, montenegrói festő alkotják a nemzetközi társaságot, természetesen a magyar és szlovén alkotókkal együtt. Sőt, egy Costa Rica-i művész, Leonardo Calvo is csatlakozott hozzájuk. A kiállítás címe – *Globina (Mélység)* – eleve Sezana környékének természeti adottságaira utal, arra, hogy hihetetlen meredek, függőleges falú, kútszerű szakadékokkal tarkított vidék ez. A művészek egy része ezt választotta kiindulópontul: Nikolaj Masukov (*Brez naslova*), Leonardo Calvo (*Epistemologija pokrajine*), Luka Lagator (*Nad krasom*). A legjellemzőbb a szlovén Samo Onic (*Vas nad jamo, olje na platnu*) című, kissé leegyszerűsített, erősen tagolt formákkal, tiszta színekkel készült képe, mely – a sziklákon lévő apró házak kontrasztjával – éppen ennek a mélységnek grandiózus voltát jeleníti meg. Az osztrák Max Ganglot egy, a karszton nőtt szilvafácskára ihletett meg, Nemes László pedig két kis templomtoronyról, tömör kőépítményről festett, a súlyos, tömbszerű látványt szinte lebegő vízióvá varázsoló képet. Mások már áttételesebben „fogalmazznak”, Leo Hanzl és Damir Merzanov térképelekké stilizálja, „írja át” a naturális formákat. A két szlovák művész a maga világát hozta ezúttal is, Daniel Brunovsky valamiképp a leromlott, kősvataggá változott Édenből űzeti ki a katasztrófát előidéző Embert, míg Viera Brunovska egy lüktető, óriásira felnagyított szívvel hökkenti meg a nézőt. Matrek Ormandik pedig, széles ecsetvonásokkal, expresszív módon festett, lerogyó *Batman*-jével a tömegkultúra szimbólumát változtatta erőteljes képi motívummá.

A nemzetközi társaság számos galériában mutatkozott be szerte Európában, rendkívül színvonalas első magyarországi kiállításuk, reméljük, további meghívásokat eredményez.

Szinte ezzel egy időben nyílt meg a Keresztury ÁMK Hangverseny- és Kiállítótermében a *Quint – Öten határok nélkül* című tárlat. Akár nőművészeti jelenségként is felfoghatnánk az öt alkotó jelentkezését, tekintettel arra, hogy öt hölgyről van szó. Az osztrák Christine Kertz kedveli az expresszív felület- és dokumentumelemek kombinációját, mint ez a Fekete-fehér és én című sorozatából kitetszik. A régi, 19. század fordulójának időszakából való kottalapokon sejtelmes sziluettek (árnyak) látszanak, mintha az egykori közönség volna megidézve. Az absztrakt expresszionista – tasiszta, szétfolyó, esetleges ecsetnyomokat pedig szigorú, többszörös kivágatok, keretek közé zárja. Az olasz Claudia Mezzina-Macher kiindulópontja a táj: egy rendkívül harmonikus tájképet láttunk tőle, mely a zöld pasztelles árnyalataival idézi fel a mindent elborító vegetáció harmóniáját. Máskor izzó, vörös színeket hord fel a vászonra, s a színáramok dinamikája, az árnyalatok egymásba olvadása és elkülönülése ad belső távlatot és feszültséget képeinek. A horvát Barbara Raic az elszemélytelenítés változataival kísérlete-

GLOBINE... (Mélység)

Válogatás a Sežana-i nemzetközi művésztelep anyagából

Nemes László: Isten háza a kövön

Luka Lagator: Fény a karszt felett

Max Gangl:
Szilvafa

Ani Tretjak:
Földenergia

Enteriőrök a kiállításról (Hevesi Sándor Színház galériája)

Péntek Imre tárlatszemeleje

QUINT – Öten határok nélkül

Tárlat a Keresztury ÁMK Hangverseny- és Kiállítótermében

Elisabeth Ledersberger - Lehoczky: Torzó

Cvetka Hojnik: Az időtlen érintés (sorozat)

Barbara Raič: Senki nyomán, II.

Christine Kertz: Fekete, fehér és én, II.

Claudia Mezzina-Macher: Érzések, I-II.

zik: „érzéki minimalizmussal” rögzíti az esetlegesnek tűnő ecsetnyomokat (Senki nyomában, I-IV.), s bár nehezen követhető, mégis kivehető egy sikolyszerű, traumatikus érzelmi folyamat a képek sorozatában. A legerőteljesebb kollekciót Elisabeth Ledersberger-Lehoczytól láttuk. Az osztrák-magyar szobrász nő mindent tud az anyagról, hihetetlen plasztikai érzékkel formálja azt, ami látókörébe kerül. Szobrainak kidolgozatlan része is a kompozíció szerves eleme. A márvány, bronz és üveg mellett képes „a talált tárgyakat”, ipari hulladékot kombinálni a nemes anyagokkal. A betonvasak közé applikált akt-részlet és dróthálóba „csavart” plasztikák mellett láthattunk igazi, remek, vérbeli szobrászi kvalitásról tanúskodó műveket, mint a *Kalcit leány* vagy a *Menekülés*. Mindkét torzószerűen kifaragott büszk engedi hatni, érvényesülni a márvány és kalcit struktúráinak természetes szépségét, a lépcsőre komponált installációja pedig M. Duchamp *Lépcsőn lemenő aktjának* minimalista parafrázisa. A legszebb darab, a fekete – fehér rétegekkel erezett – márványból kifaragott *Büszkeség* számos jelentéssikkal hívja fel magára a figyelmet. Az öntudatos, megsokszorozódó női profil (és tartás) és az archaikus, egyiptomi szobrokra emlékeztető beállítás az örök női princípium hihetetlen tömör, emblematisz megjelenítése. Cvetka Hojnik viszont a textil anyagának kiváló ismerője. A bársonyos, szövészel, applikálással fakturálissá tett hátterek finom átmenetei jól kiemelik a minimalista, mértani, mégis költői tagolást, elrendezést, a négyzetes „rátétek” ritmusainak szertelen játékoságát. Az *időtlen érintések* sorozata olyan, mint egy repetitív zenei mű: az ismétlődések, a variánsok, az alig észlelhető „elmozdulások”, modulációk adják ki a „szövevény” egészét. A szögletes formák és a puha, elomló, hullámozó kelme kölcsönhatása az anyag és gondolat viszonyát példázza, amelynek eredménye valamiféle rend és harmónia. A kiállítás résztvevői – ebben az Adriától Nyugat-Magyarországon át Bécsig terjedő térségben – a több szinten is folyó képzőművészeti dialógus meghatározó szereplői. Az „új érzékenység”, új európaiság általuk nyer hitelesítést – bizonyítva, hogy valóban lehetséges egy „határok nélküli” gondolkodás, a korábban lefojtott, elzárva nyitult, ma felnyíló, újraéledő zónákban is.

A kapcsolatteremtés nemcsak a nemzetközi szinten folyt: sor került „magyar-magyar” párbeszédre is. Májusban a Hevesi Sándor Színház galériájában egy zalaegerszegi festő és grafikus, Bedő Sándor és egy sepsiszentgyörgyi szobrász, Kovács Géza közös tárlatára került sor. A párosítást a véletlen hozta össze, mégis, a két művész szemléletbeli rokonsága első látásra nyilvánvaló. Mindketten a tárgyias absztrakt művelői, Bedő Sándornál inkább szürrealis látásmóddal, Kovács Gézánál jobbra groteszk beütéssel. Bedő Sándor már indulásakor a szentendrei iskolát, Vajda Lajost tekintette kiindulópontnak, s ehhez a hagyományhoz eddigi pályáján hű maradt. A szürrealizmus nála azt jelenti, hogy ecsetvonásai nyomán minden könnyeddé, lebegővé, szertelenné válik. Szemadán György írta róla

1994-ben: „... munkáin egyszerre van jelen a nosztalgikus elvágódás és a groteszk, az eminens módon elsajátított szakma tisztelete és a szabályok felrúgása, a teljesség igénye és a fragmentumszerű motívumok halmozása.” Talán hozzátehetjük: az idill és a kárhozat.

Mostani kollekciója keresztmetszetet adó válogatás az utóbbi húsz év terméséből: változatos, szemet gyönyörködtető anyag, de a képi építkezés konzekvissége minden művén felismerhető. Míg korábban kedvelte a bonyolult (de)kompozíciókat, vagyis az olykor több síkra osztott, színes, dekoratív motívumokkal zsúfolt képfelületet, idővel mindinkább leegyszerűsödött, néhány, számára fontos elemre koncentrált. Két hommage-jellegű festmény, mint a *Kondor emlékére* vagy *Szemadán és én*, jól mutatja a régi és új kapcsolódási pontokat. Sokat foglalkoztatja a báb (az embermás, -utánc) – s ennek van komolyabb létfilozófiai háttere is –, vagyis az, hogy az észlelt világ valamiféle látszat, felszín, a mélyben láthatatlan erők irányítják, befolyásolják. (*Bábszínház kellei, Bábszínház*) Nála a heroikus gyakran bohókás, groteszk ábrázolattá válik, mint a *Buta kán elrepül*, ahol szójátékon túl (ami verbálisan is kioltja az egykori, a rettegett hadvezérhez fűződő képzeteket) egy bravúrosan megfestett akvarellről van szó. A *Sárkányölő* küzdelme pedig sajátságos „strukturális látomássá” alakul; a vitéz és a szörny „szerkezetei” mintegy egymása „folynak”. Több képén is feltűnik a lendvai pályatárs, Gálcs István emléke, lepkéinek megidézése. A két alkotó közti lelki rokonság megnyilvánulásáról van szó, a tünékeny, törekeny, rebbenékeny szépség hajszolásáról, amely elérhetetlen (*Lepke, Gálcs I. emlékére*). A délszláv háború kísértetei jelennek meg a *Háború, Háborús lepkék* című képein.

Külön elemzést érdemelnek Bedő Sándor korpuszai. Ezúttal ennek is számos variánsával találkozhattunk a tárlaton. Az archaikus, naiv, népi Pléhkrisztus a festő számára csak kiindulópont: rendszerint a körvonalakra redukált, szakrális alakzatról beszélhetünk. Profán szakralitás ez, mégis hatásos, megragadó. Mindkét elem fontos számára: a kereszt, mint vallási szimbólum – mely itt visszanyeri a maga tárgyias, érzéki mivoltát –, s a szenvedő, halálba hanyatló emberi test, lélekké változóban. Képein a stilizáltan megjelenített testi-anyagi és elvont, spirituális rétegek játszanak egymásba, delejes erejű látvány formájában.

Van egy képe, *Csepűrágók*, a dátuma szerint 2007-ből. Vagyis Bedő Sándor hatvanadik születésnapjának évéből. A három síkra komponált képen a főalak, a festő, nyilván önarckép. A háttérben lévő „mutatványosok” csoportja és a Cézanne-i almákkal küzdő festő párhuzama kissé szomorkás, elégikus, melankolikus következtetésekre utal, de aligha jogosan. Inkább arra figyelmeztet: van a közelünkben egy nagyszerű festői (és grafikai!) műegyüttes, ami feltárára, megbecsülésre, széleskörű elismertetésre vár.

Míg Bedő Sándor visszahúzódo (azt is mondhatnám: rejtőzködő) alkot, addig Kovács Gézáról ez korántsem mondható el. Bár autodidaktaként kezdte a pályáját, kezdet-

ben mérnökként dolgozott, ma abszolút profinak számít, aki mind Romániában, mind Magyarországon tagja a meghatározó művészeti társaságoknak, szövetségeknek. S tárlatai rendre-sorra nyílnak nemcsak a két országban, de Nyugat-Európában is. Igazi „világjáró” művész, remek kispasztikákkal a batyujában, aki egyaránt szívesen kite-szi portékáját kis- és nagyvárosok közönsége elé. Sajátos, „kétarcú” plasztikai világ ez. Az egyik a klasszikus irányultságot követi, amikor karakteres, torzószerű lényeket mintáz, önt bronzba, fémbe, máskor talált tárgyak fura, több jelentéssel felruházott, szellemes, groteszk konstrukcióit hozza létre. Wehner Tibor találóan jellemzi, gyakran e két irányzat egymásba fonódását mutató, plasztikai világot: „A különböző tárgyak, eszközök, alkatrészek konkrét felhasználásával vagy emlékszerű megidézésével és műbe építésével Kovács Géza az objekt trouvé, az assemblage klasszikus avantgarde műtípusát alkalmazva hivatkozik a valóságra, de e konstrukciók ugyancsak a múlt század első évtizedeiben alkotott progresszív mesterek, majd a pop art alkotóinak szellemisége által áthatott, nem egyszer emberalakokat, antropomorfizált alakzatokat jelenítenek, testesítenek meg.”

Olykor talált tárgyak, mezőgazdasági volt munkaeszközök éppúgy, mint ipari fémhulladékok, sugallják az ötletet, amikből – némi áthelyezéssel, rendezéssel, halmozással – műtárgy lesz (*Torony, Madarak, Szerencse fája*). Máskor viszont „be kell avatkozni” a konstrukció, a kívánt, sok jelentésrétegű formáció megalkotása érdekében. A vágás, újra összerakás, hegesztés – némely esetben festés – során nyeri el alakját sok-sok fura kis szerkezet, tárgykollázs (*Piros kocsi, Átkozott gereblye, Szerencse zárja*). A figurális jellegű munkák (*Fekvő alak, Szabadító, Bosszankodó*) erőteljes karakterrel vannak mintázva, de a részletek helyett inkább a forma sziluettje, asszociációs köre hat. Két munka azonban kiemelkedik ebből a kollekciónál: a *Megégetett gondolkodó* és a *Sütő András szeme*. Mindkettő tragikus asszociációkat kelt, az áldozatvállalás értelmére hívja fel a figyelmet.

Kovács Géza plasztikai „bohóctréfái” és „igehirdetése” mai társadalmi-emberi helyzetünkről adnak „látletet”, de úgy, hogy az „örök mintákat” sohasem tévesztik szem elől.

A tavaszi évad egyik utolsó kiállítása a *Pannon párbeszéd*, a Gönczi Galériában nyílt május közepén. Csáktornya, Lendva és Zalaegerszeg művészeinek válogatott munkáival találkozhattunk, mintegy felelevenítve a közös bemutatkozást, az egymás műveivel szembesülést, amelyre a kilencvenes években gyakra(bba)n került sor. A három országban alkotó művészek jól megértették egymást a modern képzőművészet nyelvén. A figuratív törekvések jegyében készültek Kresimir Hlebec hiperrealista rajzai (*Családi kötélék, Győzelem*), míg a *Felejtsd el az emlékeket*-en Chirico-s terek álomszerű figuráit látjuk. Mintha ezt folytatná Frimmel Gyula grafikai lapjain, az *Álomkonténer* szürreális jeleneteivel, vagy a *Vakablak*

„zárt perspektívájával”. Tánczos György fekete-fehér dokumentarista triptichonja, a *Kanizsai hadtest* első világháborús emlékeket idéz. A két „kísérő” kép elvont, dekoratív mintázattá válva fejleszti tovább a nagyapák egyenruhás csoportozatát, mintha az eredeti mű „vizuális kivonata” lenne. Gábor Zoltán a pszichológizáló, stilizáló dekorativitás elkötelezettje. Képein a régi lendvai épületek időbe süllyedt lenyomata ábrázolódik. A *Reggeli hold* nem a tájkép, hanem egy belső érzelmi (nyomasztó) hangulat megjelenítése. Birsa Dare tehén-képrészletei mintha fekete (térkép)foltokból állnának össze, melyeken nem a natura, hanem a foltok ritmusa, elhelyezkedése lenne fontos. A stilizált, fekete-zöld színekkel festett háttér előtt az állatok oldalán fodrozódó foltok vidám, mulatságos (alpesi) hangulatot keltenek. Pandur Ludvik – a jelentős maribori mester – sejtető expresszivitással dolgozik; absztrakciójában megmaradnak a (de)formált tárgyak, alakok, eltorzítva a kifejezés érdekében. A *Parsifal lovag hazatérése, I. II.*, a kelta mondakör jelenté- nek kissé ironikus parafrázisa. Misztikus hangulatot kelt a széles ecsetvonásokkal felrakott *A seregélyek megérke- zése*. Maga az elmúlás érkezik meg a fekete madártestek sűrű rajával. E sejtelmes, érzelemdús festészet stílusában alkot Göntér Endre is; az *Elhagyott tűzhely* a hiány képe. Elszórt, csonkolt tárgyak szólnak a Rombolásról, a Menekülésről, a Magára hagyott „emberi helyről”.

Robert Wrana képein a fő motívum az eső; a sárga, kékes árnyalatú esőcseppek „sávjai” vidám, oldott hangulatot árasztanak. Suzanne Király-Moss *Hegyi útja* hasonló, dekoratív felfogásban készült, textiles faktúrával „feldúsí- tott” festmény. Cvetka Hojnik igényes textilképe (*Ébredés*) a műfaj minden igényét kielégíti; a geometrikus elemek lágy ritmusban helyezkednek el a képfelületen, feloldva a mértani formák merevségét. Baumgartner Dubravko tárgy-festménye (*Pannon fal*) abból a sorozatból való, amelyet újabban több variációban, összeállításban is kiál- lított. A romló-bomló falfelületek, vakolat- és agyagda- rabkák, faszervezetek az „idő munkájának” lenyomatai; tárgyas, mégis emelkedett fragmentumok ezek, melye- ken a festett felület és természetes anyaghasználat bravúro- san játszik egymásba. Nemes László *Élet* című triptichon- jának fő motívuma a női lét. A női portrék köré szőtt, különböző életszakaszokra, a kivirulásra és lebomlásra utaló, játékos, kavalkádszerű díszítő elemek (szirmok, levelek) a festő ismert módszerét mutatják: a dekorati- vitás és a dokumentarizmus sajátos vegyítését. Marton Zoltán számozott művei (*M-0811, M-06009, M-0735*) a színek árnyalataival, dinamikájával, eloszlásával készí- tenek „érzelmi hőképet”. Gálics István „Fossziliái”-ból is láthatunk néhány szép, lenyűgöző textúrájú nyomatot; a különleges, színes fametszetek mestere tíz éve halott, e mostani „párbeszédben” csak nagyszerű műveivel lehet jelen.

A zalaegerszegi résztvevők doyen-je, Németh János újabb, fekete színre égetett, erőteljesen mintázott, a

Bedő Sándor és Kovács Géza kiállítása

Hevesi Sándor Színház galériája

Bedő Sándor: Kereszt elszálló Krisztussal

Bedő Sándor: Gálics István emlékére, I.

Kovács Géza: Madarak

Péntek Imre tárlatszemeleje

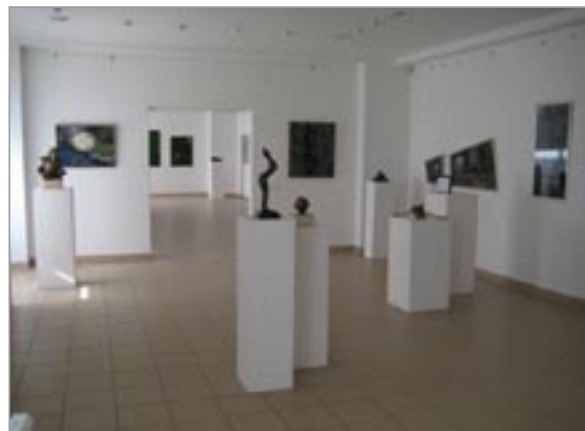
Kovács Géza: Bosszankodó

Pannon párbeszéd

Kiállítás a Keresztury ÁMK Gönczi Galériájában

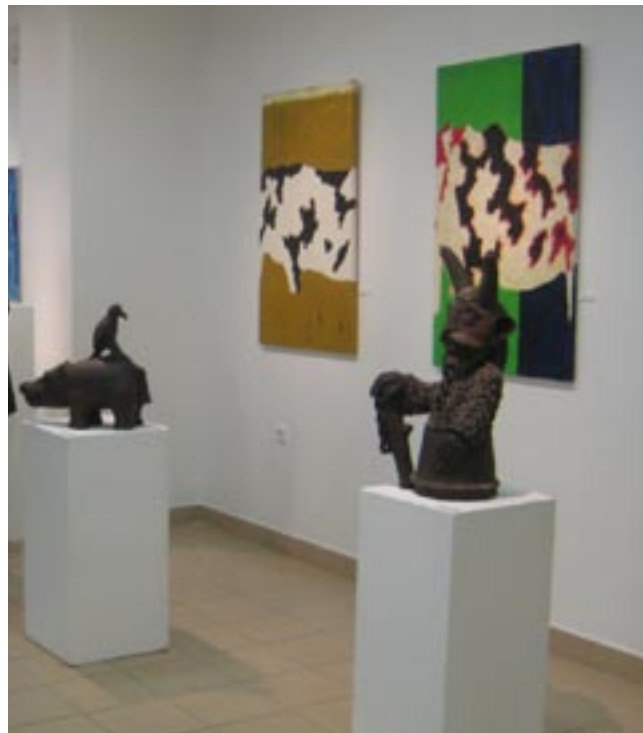
Enteriőrök
a kiállításról

tradíciót és a modernséget ötvöző kerámiaszobrainak darabjaival (*Busó, Víziló, Varjú*) mutatta meg, hogy a kor és a kísérletező kedv nem függ össze. Farkas Ferenc művész-szobraival képviseltette magát (*Hokusai, Disputa*); *Gustav Klimt*je a bécsi szecesszió alapítója előtt tisztelgőleg, az ismert mintákkal „hímezve” tele portréját, mely a posztamens márványfelületén is folytatódik. Fischer György jellegzetes kisplasztikáiból hozott el néhány, a karikírozásig elvitt „alakot” (*Narcisz, Morpheus, Alvó figura*). Groteszksz szépségük – a kifejezés érdekében torzított testarányok, végtagok kecses konstrukciója – ezúttal is meggyőzően érvényesült. Horváth László emblemikus tömörségű, leegyszerűsített, lényegre koncentráló formációi (*Erő, Könyvek*) színvonalasan képviselték a klasszikus avantgarde törekvéseket. Stjepan Jerkovic sajátos „bordában szőtt” (fa keretre húzott textílfonalak) installációi rusztikus hatást keltenek, bár bizarr címadása (*Ahol füst van, ott nincs tűz, Jobb hasisszívónak lenni, mint betegnek*) kissé el/félreviszik konstrukciói jelentés-holdudvarát. Ljubomir Levacic cím nélküli képfelületei a minimalista

dekoratívizmus jegyében készültek: az ezüst árnyalataival festett, apró négyzetekből összeálló képfelülete optikai ritmusával, a véletlen és szabályos eloszlás/elrendeződés kontrasztjaival fogta meg a tekintetet. Király Ferenc letisztult, archaikus idoloikat idéző, a márvány anyagát maximálisan érvényesítő plasztikai (*Női figura, Figura, Lelet*) az általa kedvelt organikusság, életerő, „életforrás” megnyilvánulásai.

Három ország, huszonegy művész, mégis egységes, egymást kiegészítő, azonos értelmezési körben mozgó látványvilág. A figurativitástól az absztrakt különböző változatáig terjedt a skála, de a modernség alaptónusai minden műben megjelentek. A lényeg, a de-formáció a jelentéstöbblet „kicsikarása” érdekében. Az elvonatkoztatás nem öncél: a lét(ezés) ontikus „hálózatának” felmutatása, az anyag „lelkületének” feltárása. Párbeszéd volt ez, nemcsak a művek, hanem az alkotó elsajátítás módszerai között is. A nyertesek mi voltunk, nézők. Hisz (ismét) kiderült: egymás közelében élve, munkálkodva, egy közös nyelv biztosan van, s ez a képzőművészet nyelve.

Enteriőr a kiállításról
(Az előtérben Németh János kerámiai, Busó és Víziló;
háttérben Birsza Dare: Tehenek, I-II.)

Kostyál László Femínia fenomenjei

Burkus József festményeiről

A festő cinkosan ránc kacsint, majd int a fejével, hogy kövessük. Mást nem tehetünk, nyomába szegődünk. Virtuális utazásunk Femíniába vezet. Csalfának mutatkozó vezetőnk egy idő után váratlanul eltűnik szemünk elől. Innentől már magunknak kell meglelni az utat. Álmétkodva nézünk körül: itt minden olyan más, és mégis, fölöttébb ismerős. Pirkad, lassan ölt formát környezetünk. Halk, incselkedő kacagást hallunk. A hajnali párából ruhátlan, hibátlan formájú női test bontakozik ki, de a következő pillanatban körvonalai fel is oldódnak a ködben. Megbabonázva állunk. Hirtelen a csurgói garabonciás, Csokonai alakja rémlik föl, ki a fogai között mormolja: „Földiekkel játszó égi tünemény / Istenségnek látszó, csalfa, vak remény / Kit teremt magának a boldogtalan...”. Az újabb felbukkanó nőalakra úgy pillantunk, mint a csillagszemű juhász a király lányára, vagy a legkisebb királyfi a fürdőshez vetkőző tündérlányra. Esetleg Dávid király a kéjesen mosakodó Betsabéra. Vagy éppen a vének Zsuzsannára. Esetleg Akteon Dianára. Vagy... Igen. Femíniában könnyű azonosulni a legkülönbözőbb kultúrköröknek a női szépséget szomjazó, azt valamilyen módon birtokolni próbáló, földhözragadtan húsból-vérből lévő hőseivel. Ez az ország azonban nem indiszkrét leselkedésről szól, bár kétségkívül valami szeliden borzongató erotika is ott vibrál a levegőjében. Megalkotója és irányítója a szépséget keresi, s annak egyik legtökéletesebb megnyilvánulását – akárcsak a művészi akttográfusok – az igéző női testekben találja meg. E női testek azonban többet jelentenek a pusztá látvány felszínes értelmezésénél, egyfajta jelképes tartalommal is bírnak. Az interpretáció kacsaringóin történő továbbhaladás egyszersmind a Burkus-i Femínia jellegzetességeinek számbavételét is jelenti.

A kiindulópontot persze nem kerülhetjük meg. A nő a férfivágy tárgya, tekintetének mágnes, amit mélyen és kitörölhetetlenül hordozunk génjeinkben még az emberre válásunkat megelőző időkből. Virtuális archetípusa, az Ósanya, aki konkrét formában ugyan sohasem létezett, azonban tudatunkban vagy tudatalattinkban évezredek óta jelen van, hisz közhely, hogy minden élőnek születnie kellett valakitől. Ő a termékenység szimbóluma, az ősi kultúrák idoljaiban tárgyasuló Magna Mater, majd ő Ízisz, Afrodité, Vénusz, és – némi blaszfémiával – Mária is. Titokzatos, ember számára megközelíthetetlen, csodálatos. Maga a beteljesülés ígérete. Nemcsak a beteljesülésé azonban: magában hordozza a születés reménységét is, hisz ahol feltűnik, új élet fog. Az Őszövetségben az ósanya (Éva) bűnössé lesz – a törvényt szabó Teremtő-

vel szemben a halandó nem is lehet igaz, vagy tökéletes –, hogy kultikus tisztelete fel se merülhessen, mégis ő az egész emberiség anyja, a teremtés eszköze. A zsidó-keresztény kultúrkörben, azóta a nőhöz, mint a vágy tárgyához egyszerre kötődik az édes és a keserű, a gyönyör és a bűntudat fogalma, mint a tiltott gyümölcsökhöz, melyet leszakítani nem szabad, otthagyni nem lehet.

Burkus nőalakjai alapvetően nem kihívóak, hibátlan szépségük természetes ártatlansággal párosul. A fentieknek talán a legérzékletesebb illusztrációja az *Arche* című kompozíció, amelyen a csukott szemű, eszményi nőalak mögött (mintegy ennek kigondolójaként) egy ősi hominida arcának sziluettje tűnik fel. Távoli ősünk feltehetően mást lát e tüneményben, mint késői leszarmazottja: sudár alakja csípőtől lefelé tomporával fordul felénk, egyértelmű utalással a termékenység-szimbolikára. Vagy talán... Talán a primitív és a civilizált szemléletmód egyszerre lakozik a ma emberében is? Talán a szép és a gyönyörteljes összefonódása génjeinkben determinált és tudatunkban megfogalmazott módon az emberi civilizáció hajnalán (vagy akár még előbb) már végérvényesen megtörtént? Talán az, ami a nagybetűs NŐ-ről szellemünkben és zsi-gereinkben él, semmilyen szinten nem választható el? Igen, lehetséges. Az *Arche* lehunyt szemű, frontális és mozdulatlan nőalakja mindenesetre olyan kevésbé konkrét, szellemileg annyira nincsen jelen, arca oly mértékben kifejezéstelen, hogy ez az általánosított jelentés semmiképpen sem mondható idegennek tőle. A fátum ő, a végzet asszonya, társ és bálvány, aki nélkül csak az üres kód marad.

A nő – finom és szinte ártatlan – démonizálása egyébként nem idegen Burkustól. A *Hegylidérc* vagy a *Palack és a szellem* című vásznanon a párás gomolygásból az igéző női testnek csak egy-egy, az éles oldal-megvilágításban, a fény és az árnyék játékától még izgalmasabban domborodó részlete tűnik elő, a többi tagja feloldódik a sejtelmes háttérben. A jelentés egyértelmű: az arctalan démon elől – akárcsak Zichy Mihály *A rombolás géniuszána diadala* című híres, allegorikus kompozícióján – nincs menekvés. Varázsa megragad, és foglyul ejt, szétszakít minden más köteléket, mert nem ember ő, hogy ellene állhatnánk. Vele szemben törvényszerű a bukás, ezért valójában nem is vereség, vagy legalább magában rejt a beteljesülést is. Ha úgy tetszik, ő a csodás hangú, gyönyörű, de örök félhomályban lakozó szirén, aki delejesen magához vonzza a bűvkörébe kerülőt, mert messziről csak az látszik belőle, ami tüneményes és csábító.

Femínia lakói kivétel nélkül naturalisan közvetlen, csupán önmagukkal elfoglalt, egyedülvalóságukban vonzó nőalakok. Gondolatok szürrealisztikusan felbukkanó s ellillanó lényei. Torzók olyan értelemben, hogy nem láthatjuk őket teljes egészében. Formáik klasszikusak, környezetükkel viszont nincs kapcsolatuk, sőt, mintha attól eltérő dimenzióban mutatkoznának. Egyes esetekben – részben vagy egészben (pl. *Október vége*) – mintha párás üveg

Arche feminin

Huri

Remanentia

Türelem

mögül szemlélnék őket, vagy füstből lennének, formáik kiegészítésének csábító feladata a nézőre hárul. Olykor pózolnak ugyan, de minden mesterkélttség nélkül, mintegy saját maguknak. E pózok nem kacérságból, csupán fesztelenségből fakadnak, viselőikben fel sem merül, hogy megleshetik őket. A *Pszükhé* vagy a *Salubritas* címek éppen erre a magától értetődő természetességre utalnak. A képcímek révén akár démoninak láttatott, de ennek ellenére is feltétlenül bájos tünemények környezete nem beazonosítható. Egyes tárgyak felbukkanhatnak ugyan a háttérben, szerepük azonban többnyire esetleges, nincs szoros összefüggésben a kompozíció egészével. Ez alól azonban kivételt képez két olyan képi elem, amely ismétlődően fel-felbukkan, és éppen ezért Burkus gondolatrendszerében is fontos szerepet játszik. Az egyik ilyen a képmező alsó részén feltűnő, színezése dacára is határozottan földet és kavicsokat asszociáló, durván rücskös festék-faktúra, a másik pedig az erre fotorealistikus hűséggel, precíz plaszticitással ráfestett száraz ágdarab. E motívumok a látomásban feltűnő asszonyi torzókkkal szemben a földhözragadt evilági szférát képviselik. Az álommal szembenálló valóságot, melyben csupán száraz gallyak vannak. Az interpretáció egy mélyebb, filozofikusabb szintjén azonban az isteni teremtéssel már a manierizmus (Pietro Bellori) óta újra és újra párhuzamba állított művészi teremtő tevékenység egymásra épülő, jelképes állomásait fedezhetjük fel e motívumokban. Ahogy Isten kezdetben a hideg és sötét földet, majd a világosságot követően a növényeket, és csak legvégül az embert teremtette, ugyanúgy sorjázik Burkus képein egymás fölött az eleve élettelen föld, a már élettelen – hisz száraz – növényi fragmentum, és a viruló emberi szépség. A művész alkotómunkájának ideája az isteni teremtés, és a művészi alkotás (akárcsak esetünkben az ilyen értelemben a kép a képben elven, elérhetetlen ideaként kirajzolódó látomásnőalak a vásznon), a teremtett világhoz hasonlóan egy

– bár attól eltérően nem isteni, csupán emberi, de – autonóm elme materializálódott képzelete. Maga a műalkotás ilyen értelemben a művész teremtménye, a rajta feltűnő nőalak „megalkotásához”, vagyis életre keltéséhez azonban már a néző közreműködésére (emlékeire, tapasztalataira, vágyaira, esztétikai képzetére) is szükség van. Így válik Femíniában a látvány befogadásának legmélyebb szintjén a néző a művész alkotótársává: a műalkotást a benne kirajzolódó idea vizuális megfogalmazásával ugyan előbbi hozza létre, azonban formáit a saját pszichéjének eszközeivel utóbbi egyenrangú partnerként kelti életre. Virtuális utazásunk konklúziója, hogy Burkus képein eltérő jellemzőkkel bíró törekvések szimultán együttélése valósul meg. Alapvetően neo-szürrealistának mondhatjuk őket, azonban egyes részleteken a fotorealista hűség, míg másokon a vastag festékrétegekkel operáló, absztrakt faktúra-festészet jellemzői a meghatározóak. Az együttes jelentkezésükben különleges hatást keltő két, erőteljesen különböző felfogás közötti kontraszt finom átmenetekkel kerül feloldásra, míg másutt a festő éppen drasztikus egymásra rétegződésükkel lepi meg a nézőt.

A Feledy Balázs által világpolgárnak aposztrofált, több évet külföldön töltött, két éve immár Nagykanizsán élő Burkus József festőművész 2008. júniusának végén ötvenedik egyéni kiállításával lepte meg magát és közönségét, nem kevésbé illusztris helyszínen, mint az Európai Unió brüsszeli székházának kiállítótermében. Előző tárlatait rangos hazai helyszínek mellett Nyugat-Európa és az Egyesült Államok olyan galériáiban rendezte, mint – többek között – a Kunsthalle St. Moritzban, az Addison Galéria a floridai Boca Ratonban, a Ward Nasse és az S.A.I. Galériák New Yorkban vagy az IM RIED Galéria Zürichben. Minden okunk megvan bizakodni abban, hogy Femínia a közeljövőben, a maga módján újabb hódítások előtt áll.

Csoportkép a brüsszeli megnyitón.

Balról jobbra: Schmitt Pál, Géczy Dorottya, dr. Fazakas Szabolcs, a művész és családja

Szemes Béla

Fellépés Isten valóság-show-jában

**Tasnádi-darab ősbemutatója
a Hevesi Sándor Színházban**

Talán okkal érezhetjük úgy, hogy a kortárs szerzők műveinek üzenete – éppen napjaink kultúrájának és élményvilágának közös megéléséből fakadóan – könnyebben dekódolható a befogadó, műértelmező, „kulturális termékeket fogyasztó” közönség számára. Ugyanakkor pontosan tudjuk, hogy az igazi műalkotások szignifikáns specifikuma a jelentésrétegek többértelműségére, az interpretálási lehetőségek sokszínűségének megteremtésére, a bennük ábrázolt fiktív és virtuális valóság hihető, egyszersmind reális létélményként történő átéltetésére irányuló alkotói törekvés. Az irodalmi szövegekre vonatkozatható, fentebb jelzett, generális érvényű műelméleti kérdések konkrét megnyilvánulási formájával szembesülhettünk a „fiatal drámaíró-nemzedék egyik legtehetségesebb tagja”, Tasnádi István *Tranzit* című darabjában is, amelynek ősbemutatóját az egerszegi színtársulat előadásában láthattuk.

Tasnádi drámájának története sajátosan mai környezetben (bár az idő és tér konkrétsága azonosíthatatlan), egy repülőtér tranzitjában játszódik, ám a valóságos reptéri helyiség allegorikus/biblikus jelentéstartalmat kap: a földi életükben elkövetett emberi bűneik miatt vezeklésre kárhoztatott, isteni üdvözülésre várakozó lelkek gyűjtőhelyévé (dantei értelemben felfogható Purgatórium) változik. Különös és furcsa módon érkeznek a reptéri váróhelyiségbe a kényszerleszállás miatt várakozni kénytelen utasok, akiknek – személyiségüktől függő vérmérséklettel – nemcsak a magukra hagyatottság és informátlanság bizonytalanságot és aggodalmat kiváltó érzésére (amely tipizálhatóan Franz Kafka-i helyzet), hanem az informálisan összeverődő társaságban önmaguk habitusát prezentáló embertársaik viselkedésére is reflektálniuk kell. A tranzitban egymás magatartását nehezen toleráló, társadalmi és/vagy egyéni státuszukból eredően markánsan elkülöníthető csoportok, embertípusok (anya – apa – lányuk; üzletember; terhes nő – orvos; modell; Winner – Winnerné; edző – sportoló 1 – sportoló 2; tolokocsis) kényszerülnek szimbiózisra. Kizárólag olyan negatív figurák, akik minimum közömböseks társaik iránt, sőt önmaguk számára is alig elviselhetőek, ténylegesen azonban valamennyien mégiscsak egy fatális élethelyzet foglyai: pillanatnyi sorsuk erősen determinált, amennyiben egy ismeretlen és láthatatlan hatalom játékszerévé, „az Isten valóság-show-jának” szereplőivé váltak. A

kényszerű összetártság kiváltotta misztikus „fogolytér”, a futószalagon érkező személyi poggyászaikból rejtélyesen előbukkanó, az utazótáska tulajdonosának alteregóját megtestesítő árnyalakok a freudi terminológia szerinti rejtett tudattartalmakat szabadítanak fel valamennyiükben. Egyenként vallanak életükről, „gyónják” meg bűneiket, s döbbennek rá arra, hogy ami történik velük, az a közös vezeklés stációja. Az abszurditásig kielezített szituáció a két fekete szárnyú angyal megjelenésével válik értelmezhetővé: világossá lesz, hogy a repülőtér várócsarnokában rekedt személyek evilági értelemben materiálisan nem valós figurák, bennük egy repülőgép-szerencsétlenség áldozatainak inkarnációira ismerhettünk.

Tasnádi István *Tranzit* című darabja – a különböző alkotók stílusjegyeit magában foglaló szerzői szándékból eredően – tagadhatatlanul eklektikus alkotás, amely irodalmi, szövegbeli és dramaturgiai kivitelezésének egyenetlenség-

gei miatt is elmaradt az író korábbi színpadi műveinek színvonalától. Az összerendezetlennek ható kompozícióval egyetemben Tasnádi drámájának világát/üzenetét szövegszintű köznapisága, egyszerű dialogikus nyelvezete sem tette könnyen értelmezhetővé, mert a konkrét és világosnak tűnő kommunikációs egységek többletjelentésének megfejtése, sőt csupán magának a történetnek a követhetősége, megértése is nehézséget okoz(hat)ott a befogadó számára. Ennek nyilvánvaló oka lehetett, hogy a darab világgépében, tartalmi-formai megoldásaiban az európai kultúrkörből ismert irodalmi és színházi tradíció több vonását egyszerre, egymásra rétegezve, esszenciálisan szimbolikus-metaforikus jelentéstartalommal kívánta érvényre juttatni. Nem véletlen, hogy a darab címének jelentése a szöveggönyvben mottóként feltüntetett Dante-idézet segítségével válik magyarázhatóvá: „...mert ha mindent látni tudnál, /Máriának nem kellett volna szülni” (Dante: *Isteni Színjáték – Purgatórium/Harmadik ének: A kiátkozottak*). Tasnádi művében azonban Dante hagyományos vallásos világszemléletén túlmenően természet-szerűleg benne rejlik Franz Kafka műveinek kísérteties és nyomasztó atmoszférát teremtő miliője, Samuel Beckett minimalizált szöveggözlésén és cselekménytelenségén

alapuló abszurd drámáinak tartalom és formakészlete, Brecht elidegenítő effektusokra és songokra felépített epikus drámáinak és színházának dramaturgiai eszköztára, Nietzsche ember-istenének – isten-emberének teóriájára történő hivatkozás és csupán néhány elemében felfedezhetően – a jelen idősíkjából utópisztikusnak ható – sci-fi regények hangulata.

Az egerszegi előadást rendező Bagó Bertalan nem vette át kritika nélkül a szerző szövegkönyvének tartalmát és a hozzá fűzött instrukciókat. Elhagyta az utasok közötti viszonyok tettlegességig fajuló elmérgesedésének horrorisztikus, a tudományos-fantasztikus irodalom irányába mutató ábrázolását, a naturalisztikusabb részleteket, és a cselekmény fő, realiztikusabb vonulatára helyezte a hangsúlyt. (Mi több, annyira aktualizálta az eseményeket, hogy a sportolókat Zalahús feliratú mezben léptette fel). Ezzel egyetemben a metakommunikációban rejlő lehetőségek prioritásának érvényesítésével (az előadás kezdeti szakaszában majdnem kizárólagosan a mimika és a gesztusok domináltak, illetve a szereplők közötti térköz kapott tartalmat) a rendkívül lassú ritmusban megkezdett, majd fokozatosan gyorsabb tempóra váltó, de a tőle megszokott – egyes darabok színrevitelében kiváltképp eredeti és frappáns – megoldásokat és a jelenetek színházi kidolgozását elnagyoló rendezést láthattunk, amelyben természetyszerűleg szerepe lehetett

a szövegkönyv gyengeségeinek is. (Bagó nagyszínpadi bemutatók esetében ritka módon egy felvonásban – igaz másfél óra időtartamban - összevonta az előadást, mentésére legyen mondva, ezúttal még ez is dicséretes). Még akkor is, ha a rendező koncepciójának megvalósítását segítette az ötletesen kialakított trapéz alakú, szimmetrikusan berendezett, a nézőtér irányában is kivilágított játéktér (Vereckei Rita munkája), amely a repülőtéri váró valós képének megjelenítése mellett, egy repülőgép lehetséges belső terének reális képére is emlékeztette a nézőt. Az előadás „valós” szereplői valamennyien egy-egy hús-vér alak karakterének mesterkéltég nélküli jellemét formálták meg, a figurákat alakító szereplőgárdából kiemelkedő színészi teljesítménnyel (nemcsak prózai szerepben, hanem a darab zenéjét szerző Szemenyei János songjainak megszólaltatása kapcsán sem) ezúttal nem találkozhattunk.

A Tasnádi – Bagó alkotópáros produkciója az egerszegi színház jubileumi évadján nemcsak a szerző műve, illetve a színházi előadás fogyatékosai miatt nem váltott ki közönségikert. Meggyőződésünk, hogy az elsősorban populárisabb darabok bemutatására berendezkedett nagyszínpadi körülmények sem kedveznek az efféle, az emberi sorsproblémákat mégiscsak marginálisan érintő – hatásértékében kamaraszínpadon esetleg erőteljesebb – bemutatóknak.

„a személyi poggyászból rejtélyesen előbukkanó, az utazótáska tulajdonosának alteregóját megtestesítő árnyalakok...”

Jelenetek az előadásból

Szellősi Anna

Karády

A múlttól a jelenig visszhangzó dalok

Hadd kezdjem egy személyes emlékekkel. Ugyanis az én kapcsolatom Karády Katalinnal nem indult valami biztatóan. Gyerekkoromban sikítófrászt kaptam, mikor az anyám századszor is betette a magnóba a rongyosra hallgatott *Tudok egy dalt* című kazettát, és megszólalt az az összetéveszthetetlen bűgő hang, és olyan alakokról, eseményekről énekelt, amikről fogalmam sem volt, de az egészet szörnyen szentimentálisnak tartottam. Kénytelen voltam ilyenkor a kimenekülni a hangtérből, és a „csodawalkman-em” segítségével az éppen akkor aktuális popzenekarok számaiba elmerülni, akikre már nem is emlékszem.

És ma, járom a pesti utcákat és ez a nő mindig szembejön! Kapócs Zsóka Karády estje, film az életéről, Szalóki Ági énekli a dalait... Mit tudhat ez az „ősdizőz”, hogy újra és újra feltűnik a köztudatban? Miről szólhatnak ezek a dalok, amik nem hagyják nyugton az embert? Ki volt Karády valójában?

Ezt megfejtetni, és legyőzni a gyermekkori előítéletemet, meglátni valamit a felszín mögött, ebben segített Péntes Csaba monodramája, a Karády.

A darabot elég rég láttam a Hevesi Sándor Színház kamaraszínpadán, élőben, de segített az előadásról készült DVD. A jól megkomponált felvétel megőrizte a játék felejthetetlen hangulatát. A képeket nézve tényleg úgy érzi az ember, hogy ott van a kis, kopott művelődési házban, valahol vidéken, érződik a füstszag, használtak a kellékek, berezonál a mikrofon... Így lehetett akkor is, az ötvenes években, mikor a darab játszódik.

A nyitójelenet már kinéz a közönségre, bevonva őket a játékba. A kultúrház – igen, ez az a szó, amit kerestem! – igazgatónője személyesen fogadja az előadásra érkezőket. A szerepet Csávás Dóra annyira jól hozza, hogy szinte sajnálom, miért nem kapott nagyobb hangsúlyt a darabban. Idegesen vihorászik, nem találja a kulcsot, elfelejti a virágot, annyira meg van illetődve, hogy a Művész nő a fellépésével megtiszteli őket és őt magát. Előkészíti a hangulatot, idegessége átragad mindenkire, a nézők izgatottan feszkelődnek, miközben az igazgatónő az ájulás határán tördeli a kezét.

Ki kell emelnem a zenekart, akik mindennek a „láznak” a kontrasztjaként teljes lelki nyugalomban cigarettáznak és beszélgetnek, mikor a közönség megérkezik és csak akkor hajlandók felkészülni, mikor Karády már tényleg a mikrofon előtt áll. Azért fontos kiemelni a zenekar játékát, ami nem csak zenei, de színészi is egyben, mert végig látszanak. A háttérben bár, de végig jelen vannak,

és ők képviselik azt a nemtörődömséget, azt a rutint és azt az időtlenséget, hogy nekik aztán teljesen mindegy, ki énekel. Hiszen ők már kísérték ezt és azt, „kiscsillag” A-t és „nagy sztár” B-t, mit nekik egy Karády, ő is ugyanúgy eltűnik majd, mint a többiek, és akkor jön valaki más, akinek készségesen meggyújtják a cigarettáját, ha arról van szó. Remek háttér! Szinte egy élő díszlet!

Aztán megérkezik Karády. Dívás kalapban, rókaszőrme pelerinnel a nyakában, kezében utazótáska, mintha csak egy állomáson lenne, a vonatra várva és közben elénekel egy-két dalt, csak úgy, a maga szórakoztatására.

A darab a művész nő életéről szól. Gyermekkoráról a durva apával, a vágyról, hogy kitörjön egyhangú és szűrke életéből, és aztán azzá váljon, amivé lett, színész- és énekesnővé.

Hamvadó cigarettavég ...

Péntes Csaba a dokumentumdarab írója és rendezője. Adaptációjából süt a tisztelet és a rajongás, amit alapos kutatás után, hiteles életrajzi elemekkel, megható fikciókkal, érzelmes és könnyed dalokkal megtűzdelve kínál a nézőknek. Lehozza közénk a bálványt. Megpróbálja láttatni a dráma mögött a naivságot, a bonyolult, érzelmeiktől fűtött, intelligens asszonyban a sekélyes, pletykálkodó, divatbolond kislányt, a művészen a nőt. Nem könnyű feladat, de a szerzőnek sikerült. Szövegében váltakoznak a mély gondolatok, életpaszttalattal átszótt szentenciák, morális kérdések, azokkal a kedves, személyes emlékekkel, amik valóban esendően emberivé teszik személyét.

A hősnő egyik pillanatban a halál és a szerelem kapcsolatairól mereng, majd egy szomorúság mosoly... és máris arról van szó, hogy mennyire szereti a telefont és azon a barát-nőivel pletykálkodni. Miért van ez? Talán megijed valaki a saját gondolataitól, és inkább eltereli a témát? Meglehet. Péntes nem hagyja, hogy a darab ellaposodjon, és túlságosan egysíkúvá váljon. Ezek a csapongások pedig még életszerűbbé teszik Karády alakját és karakterét, aki éppen

annyira bohókás művész, mint amennyire esetlen kislány, aki nem érti, miért történnek vele a dolgok. Aki nem érti, mit látnak benne az emberek, cinikusan idézi: azt mondták róla, hogy ő az „a nő, akiben a végzet szimbóluma ölt testet”, ám ennek ellenére tisztában van az adottságaival, értékeli a saját művészetét, gyűjti a róla készült fényképeket, és attól retteg leginkább, hogy elfelejtek.

Egy ilyen összetett személyiség megformálásához, egy ilyen csapongó lélek kifejezéséhez nagyon meggyőző színészi játék, erőteljes nőiség és magabiztosság szükséges. És itt jön a képbe Pap Lujza, aki a főszerepet alakítja. Nem tudom, a rendező elképzelése volt-e vagy a színésznő elementáris személyiségéből jött, de annyira szimpatikus, hogy Pap Lujza nem leutánozza, lekopírozza Karádyt. Persze néhány kellék, a kalap, a haj, a smink elengedhetetlen ahhoz, hogy átérezzük a kort és a mili-

„Én középen állok.”

őt, de mindezek ellenére a színésznő, miközben egygyé válik, nem a személylél, hanem annak érzelmeivel, mégis önmaga marad és pont emiatt olyan nagyon hiteles az egész.

Mikor énekel, egyáltalán nem játszik. Nem gesztikulál, nem kacsint, nem próbálja meg értelmezni a dalokat. Egyszerűen, egyenesen áll és hagyja, hogy a dalok beszéljenek helyette, mert érzi, hogy személyiségét olyannyira kifejezik ezek a szonok, hogy a gondolatokat kár lenne mimikával, vagy bármivel megzavarni.

A prózai részeknél aztán igazából megcsillan Pap Lujza tehetsége. Amikor „díváskodnia” kell, nem teátrális, de elegáns és kicsit lekezelő, hogy utána egy szempillantás alatt átváltozzon lelkes kislánnyá, akinek a legfőbb öröme a vásárlás, a garbók és a retikulók, és aki egyben, mint egy harmadik személy, saját maga rezonőrévé válik, jót mulat önnön gyengességén. Amikor a háborús időkre emlékszik vissza, szeme könnyes és nem tudjuk, azért-e, mert ok-

nélkül meghurcolták, a fronton harcolók értelmetlen halála miatt, vagy azért-e, mert betiltották a lemezeit. Pap Lujza egyszerre könnyed és átszellemült. Szépen énekel, de még szebben játszik: nem hagyja egy pillanatra sem megfélekedzni a nézőt arról, hogy Karády honnan jött, hogy milyen sorsa volt. Végigviszi az egész darabon és egy szemöldökrándulással, egy elmélázó, lefelé néző mosollyal, emlékeztet minket arra, hogy ez az egész, nem olyan vidám és rózsaszín, mint amilyennek látszik, vagy amilyennek ő láttatni akarja. Meghatóan mutatja be, az önmaga értékeit lekicsinylő, de mégis néha önimádó nő tétováságát egyetlen félbehagyott kézmozdulattal.

Pap Lujza arcjátéka is nagyon kifejező. Nagyon fontos ez egy monodramában, ahol nincsenek színésztársak és a nézők kritikus tekintete, csak rá szegeződik. Lujza hunyorog, ha a szöveg ironikus, meghatódik a szerelmes részeknél, elharapja a mondatokat és beharapja száját, ha bizonytalanságot kell tükröznie és nagyon komor, amikor a háborúról beszél.

A háborús korszak megidézése nagyon hangsúlyos a darabban. Az író Karády szájába adta a nézeteit a háború értelmetlenségéről és arról a nagyon fontos és nagyon mai problémáról, hogy egy művésznak mennyire kell, vagy nem kell részt vennie a politikában, és hogy magának a művészetnek kell-e jobbra vagy balra „fordulnia”, vagy egyszerűen muszáj, mert rákényszeríti a történelem. Karády nem is érti, hogy gondolhatták róla, hogy ennek vagy annak a rendszernek az ellensége, hiszen ő nem tett mást, csak énekelte és nem tehetett róla, hogy a dala az egyik kornak mást jelentettek, mint a másoknak. „Én középen állok.”– mondja Karády és a darab szerzője.

A darab egyik kulcsmondata, amely számomra a legfontosabbat fejezte ki, szintén ebben a részben hangzik el, mikor Karády, visszaemlékezve a vele történetekre, így beszél: „Én nem félek a náciaktól, nem félek a kommunisztáktól, én a senkiktől félek.” A senkiktől, akik mennek az ideológiák után, és azt szajkózzák, amit az éppen aktuális propaganda kíván. A senkik, akik felemelhetnek valakit, de aztán le is taszíthatják, ha úgy szottyán kedvük, azok, akik vagy megveszik egy énekesnő lemezét, vagy nem, mert „rendszerellenes”. És akiknek az emlékeiben vagy tovább él valaki, vagy elfelejtek, mintha soha nem is lett volna.

Nos, Karádynak nem kell attól tartania, hogy elfelejtek. Hiszen aki túlénékelte a bombázó repülő zaját, annak meg se kottyan áténekelni pár közönyös évtizeden. Ez a darab méltó emléket állít a tehetséges énekes- és színésznőnek, de mégsem inkább neki, hanem egy embernek, egy Nőnek, aki a maga korában megpróbált kiemelkedni a tömegből. Nem hagyta magát megfélemlíteni és megtörni, nem állt egyik oldalra sem, csak énekelte és próbálta megőrizni önmagát, a múlttól a jelenig visszahangzó dalokat.

Szemes Péter

Sikeres évad koronája

(A piros váza titka című bábszínházi előadásról)

A 2007/2008-as évad bemutatóival ismételten sok örömet okozott és meghatározó élményeket szerzett kis nézőinek a Griff Bábszínház átformálódott társulata. A játszóhely módosulása, a bekövetkezett személyi változások és a jelentősen lecsökkent anyagi lehetőségek ellenére igazolták, hogy rövid idő alatt magas színvonalú művészi alkotómunkára képes, erős együttessé váltak. Ennek megfelelően az évadbeli produkciókat számba véve csak elismerő szavakkal szólhatunk a Zalán Tibor Hauff-átirata alapján készült A gólyakalifáról, a rendkívül sikeres egy személyes Szoknyameséről (Szívós Réka kiváló alakításával), az adventi-karácsonyi ünnepkört és a hozzá kapcsolódó zalai népszokásokat bemutató Hej, regő-ről*, vagy a korábban ugyancsak Nagy Kopeczky Kálmán által színpadra állított Fülenagy, a kíváncsi kiselefant szereplőinek újabb történetét megjelenítő Foltos, a torkos zsiráfról. A legemlékezetesebb, leginkább élményt nyújtó előadásnak - a bábszínházi idény méltó megkoronázásaként - mégis talán A piros váza titka bizonyult a gyermekek és felnőtt kísérőik számára.

A néhány éve elhunyt, nemzedékeket irodalom- és színházszeretővé, -értővé nevelő tanárnő, Csetényi Anikó neve bizonyára ismerősen cseng a mesék csodás-kalandos világát kedvelők fülében. Emlékezetünkbe idézhetjük kedves történeteit: A madarak karácsonyfáját, A legjobb szívű boszorkányt, A középső királyfit, vagy a Presser Gáborral közösen jegyzett Nyuli néni buliját és A piros esernyőt. Utóbbi bemutatója a Hevesi Sándor Színházban, 1989-ből Tömörly Péter rendezésében, egyik legjelentősebb személyes színházi élményem. A neves szerzőpáros idei Griff-beli előadásának eredeti változatát 1991-ben A mikulás csizmája-ként rögzítette a Magyar Rádió, a későbbi bábszínházi adaptáció kapta a sejtelmesebb A piros váza titka címet.

A darab cselekménye a messi Északon kezdődik, ahol a hazatérő Mikulás fáradt társát, Táltos Pistát ébreszti, mert ajándékot kell vinniük a pápua acsavacsa Törzsfőnök negyvenhat gyermekének. Hamarosan meg is érkeznek a trópusi szigetre, ahol már türelmetlenül várják jöttüket. Az édesség-csomagok kiosztása után a törzs vezetője köszönete jeleként megmutatja szép vidéküket, majd vacsoráig

* Különösen örömteli, hogy a szerző, Pénzes Csaba – aki egyben a színpadi adaptáció játékmestere is volt - Gönczi Ferenc gyűjtéseinek felhasználásával készítette el a darab szövegét, és így a produkció 50 előadása jelentős mértékben hozzájárult a göcseji-hetési téli népszokások megismertetéséhez.

tengerparti pihenést javasol a vendégeknek. Míg a Télapó csizmáját levetve lábát áztatja a hűsítő vízben, Pista vágára indul a fővenyen. Az ünnepi lakoma idejét jelző dobszóra azonban a táltos csak az egyik piros lábbelit tudja gazdája után vinni, a másik ugyanis hirtelen eltűnt.

A Törzsfőnök megrendül az eset hallatán, náluk ugyanis még sosem történt hasonló cselekmény, és a csizma keresésére küldi a pápuákat; ezzel egy időben Pista is elindul, hogy kifaggassa a habléányt, akit sétája során a zátonynál látott. A sellő – aki a rendkívül találó Igaz Gyöngyi névre hallgat – egy sziklán ülve szomorú dalt énekel Királynője és egész népe szomorú helyzetéről. Elárulja, hogy a rettegett Nagy Polip egy bűvös vázát kapott az óceán Nagy Varázslójától, amit a habléányoknak éjfélig tele kell tölteni igazgyönggyel, különben hatalmával élve kiszáritja a tengert. Táltos Pista megígéri, hogy gazdájával együtt utána fognak járni az ügynek és megvédik a halfarkú lányokat. Az elsüllyedt hajókról szerzett bűvárfelszereléssel lemerülve csodás látvány tárul az északi vendégek szeme elé: színes halrajok úsznak a korallpalota körül. Az építmény kapujában Medúza, a Királynő dajkája fogadja őket, elvesztett asszonyát siratva, aki haladékat kérni ment a Nagy Poliphoz. Időközben a sellők úrnője félelméről, elszántságáról énekelve megérkezik a tengeri zsarnok rezidenciájához, ahol az őt álló Cápák urukat éltető dala fogadja. A Nagy Polip elé járulva a Királynő próbál egyezsége jutni, ám semmit sem sikerül elérnie, a „nyolckarú úr” elfoglaltságára hivatkozva visszavonul, és magára hagyja vendégét Tintahal kisasszonnyal. A társalkodóként küldött hölgy idegesítően ismételt szófordulataival gyorsan eléri, hogy a Királynő hívassa a Cápák fejedelmét és újabb fenyegetés hatására – bár viszolyog tőle - beleegyezzen a vele kötendő házasságba. Az utolsó pillanatban érkezik Igaz Gyöngyi és Táltos Pista a kért igazgyönggyekkel. A Nagy Polip diadalmasan mutatja meg nekik a bűvös vázát, a Mikulás eltűnt csizmáját. Miután a hozott tengeri kincsek mennyisége elégtelennek bizonyul, megújítja, s most már végre is akarja hajtani korábbi fenyegetését. A tenger kiszáritására tett kísérlete azonban sikertelen marad, elmondott varázsigéje semmilyen következménnyel nem

jár. Csalódásában, a hatalmi pozíció fenntartása végett hívni akarja vérszomjas szolgálait, de az őrt álló Cápákat Pista, patája rúgásával, már korábban ártalmatlanná tette. A Polip végképp megszeppen és alázatossá válik, mikor az érkező Mikulás megmutatja piros csizmáját és lábára húzza az elveszett darabot is. Az „óceán Nagy Varázslója” azonban megkegyelmez a bűnösnek és a habléányok hálás köszönő szavai mellett elengedi a Nagy Polipot. Végül a színen maradók közösen éneklük a Télapót és a sikeres kalandot méltató búcsúdalukat.

A dramaturgiailag nagyszerűen felépített szöveg és Presser Gábor dalai eleve garantálták a bemutató sikerét, melyet Árkosi Árpád leleményes rendezői megoldásai (különösen a távolság érzékletes jelzése és az acsavacska gyermekek megjelenítése volt kiváló) és Lőrincz Melinda

kézzel készített ötletes és szemléletes jelmezei és díszletelemei teljesítették ki. Kizárólag dicsérni lehet az előadásban vendégként közreműködő Wellmann Györgyöt (Mikulás), a társulattól az évad végén megvált Pardi Károlyt (Táltos Pista), a Nagy Polipot rendkívüli rutinnal megformáló Farkas Attilát, a tehetségét már többször megcsillantó Szolnok Ágnes (Igaz Gyöngyi), Frick Nóra (Királynő), Szívós Réka (Medúza) és Báthory Gábor (Törzsfőnök) alakítását, valamint Domján Nikolettát, aki az évad egyik legjobb teljesítményét nyújtotta Tintahal kisasszonyként. Mindannyian jelentős mértékben hozzájárultak a bemutató sikeréhez, igazolva, hogy a társulat egységes, komoly művészi erőt képvisel Zalaegerszegen, s hogy az igényes bábszínházi előadások kedvelői várakozással tekinthetnek a következő idény produkciói elé is.

Az Télapó végül megkegyelmez a bűnösnek és a habléányok hálás köszönő szavai mellett elengedi a Nagy Polipot.

Kutszegi Csaba

Unikális hungarikumok táncfesztiválon

XXIII. Zalai Kamaratánc Fesztivál

Gyakorló táncfesztivál-látogatóként – Leibniz után szabadon – bátran kijelentem: a Zalai Kamaratánc Fesztivál a lehetséges fesztiválok legjobbika. Nem könnyű ezt a rangot kivívni (és főleg megtartani), már csak azért sem, mert egy ideje a nagy magyar fesztiválkínálat éveit éljük. Ha az ember kettőt-hármat fordul az országban, komoly eséllyel valamilyen fesztiválba botlik. Ebben a helyzetben fesztiválszervező legyen a talpán, aki unikális hungarikummal tud szolgálni, különösen akkor, ha a fő cél – az öröm- és élményszerzés mellett – egy művészeti ág színvonalas megjelenítése. Csak az ideji tavaszi és kora nyári hónapokban, és csak a tánc területén ez utóbbival próbálkoztak az alábbi rendezvényeken: az Országos Táncháztalálkozó, a budapesti nemzetközi Tánc fórumon, a (kortárs) TÁNC Fesztiválján Veszprémben, az idén Dunaújvárosból a fővárosba kiránduló Monotánc Fesztiválon, a Győri Országos Táncfesztiválon, és még említhető lenne számos figyelemre méltó helyi kezdeményezés, valamint a jelentős táncprogramokat is kínáló Budapesti Tavaszi Fesztivál és annak vidéki mutánsai. Hogy ezek közül miért a Zalai Kamaratánc a legjobb? Ennek sok oka lehet, de közülük kettő igen határozottan megmutatkozik. A zalai fesztivál legjelentősebb, igazi unikuma az, hogy csakis új műalkotások létrehozásával lehet benevezni rá. Az előbbieken említett rendezvényeken például a valódi, arra az alkalomra készült premier olyan ritka, mint a fehér holló. A másik zalai erény a közvetlen, jó hangulat. A legtöbb sikeres fesztivál egy idő után elproccosodik, a Zalai Kamaratánc ennek egyelőre sikeresen ellenáll.

Idén valamivel több, mint ötven koreográfia szerepelt a versenyprogramban. Meg is fogalmazódott a zsűritagokban és a szervezőkben, hogy a fesztivál talán már kinőtte a Keresztury Dezső ÁMK landorhegyi épületét. Kétségtelenül megérdemelné a rendezvény helyszínül a Hevesi Sándor Színházat (vagy az alpolgármester úr által a megnyitón félhivatalosan megígért, a közeljövőben felépítendő új, korszerűbb és nagyobb művelődési központot), de ha tényleg máshova költözik a fesztivál, én már jó előre aggodalmaskodom: nehogy a spontaneitás igazi örömét a professzionális szervezés ridegsége váltsa fel. Másik, vagy új épületet csak akkor szabad elfogadni, ha igazán otthonosan belakható. A mostani helyszínen teljesen normális és megszokott dolog, hogy a versenyprogramok után (és a szünetekben is) alig lehet végigmenni a folyosó-

kon, mert minden négyzetméteren muzsikálnak és táncolnak. Aki még fellépés előtt van, gyakorol, aki már utána, örömeiben perdül táncra, és gyűjt nótára. Amikor pedig (jóval éjjel után) hivatalosan „véget vetnek a zenének”, és bezárják az épületet, a spontán táncház (és persze a dumaparti) a hátsó kiskapu előtti parkolóban folytatódik hajnalig. Ott aztán nagybetűvel írandó Unicum is előke-rül, de – személyes tapasztalatok alapján mondhatom – a megmérettetésben kevés esélye van az olyan, szintén hungarikumokkal szemben, mint a szolnoki körte-, a szatmári szilva- és az erdélyi ágyas pálinka.

Az új művek bemutatása, tehát a valódi koreográfusverseny teszi dinamikussá a zalai táncfesztivált. A legtöbb fesztiválon, ahol ismert darabokkal lépnek fel a meghívottak, a helyi közönség minden bizonnyal színvonalas és számára új előadások tanúja lehet, de a szakma, a táncosok, a koreográfusok, mivel jórészt már ismerik egymás munkáit, nem nézik egymás előadásait. Egyéb (például anyagi) okok miatt sokszor a fellépés után rögtön haza is utaznak. A zalaegerszegi versenyen a színházteremben állandó a cirkulálás: aki befejezte a produkcióját, igyekszik kijutni a nézőterre, sokan pedig a kulisszák mögött figyelik egymást. A zsűri által fordulóként tartott szakmai értékelések is fontos eseményei a programnak, speciális cirkulálás azokon is zajlik, ugyanis mindig akad kivonuló, megsértődött alkotó, aki nem bírja a markánsan megfogalmazott kritikát, dacára annak, hogy néptáncos berkekben sohasem volt divat a köntörfalazás.

A fesztivál negatív jelenségei közül a legijesztőbb az, hogy több alkotó képtelen észrevenni, hogy táncszínházi kategóriába nevezett, „újító szellemű” alkotása nem egyéb, mint elmozdulás a felszínes, silány minőségű szórakoztatóipari termékek irányába. Vannak, akik azt gondolják, hogy egy produkció attól rögtön kortárs vagy alternatív „táncszínházzá” válik, hogy valahogyan, valamennyire eltér az autentikus néptánc-koreográfiák rendjétől és „tisztá” mozgásanyagától. Olyan koreográfus is akadt, aki néptánc kategóriában kitűnő összeállítással jelentkezett, táncszínházi alkotása pedig gagyi közeli fércműre sikeredett. Az invenciózus, tartalmas, értékes műveket létrehozó újítóknak komoly elismerés jár, mert nehezebb és kockázatosabb feladatot vállalnak, mint a bevált sémák alapján, gyűjtött anyagból koreografáló hagyományőrzők. Persze a kísérletezés igénye és a hagyományörzés felvállalása egy alkotó személyben is békésen megférhet. Példa erre Ónodi Béla, aki a Kincső Együttesnek igen kiváló autentikus számot készített, a *Levél anyámnak* című táncszínházi szólójával pedig elnyerte a kategória első díját.

A jelenet elején az előadó magasból lógó bitökötél földön elterülő óriási hurokjában áll. A kötél konkrét, a körforma elvont, ősi szimbólum; együttesen, a felhangzó súlyos férfikórus kíséretében pillanatok alatt megrázó hangulatot teremtenek. A halálra ítélt szegénylegény sorsa – külön „magyarázkodás” nélkül is – egyetemes emberi sorsá terebélyesedik ki. A téma nem idegen a népművészetben,

Belencéres Táncgyűttes

Jászsági Népi Együttes

Nógrád Táncgyűttes

fel is hangzik Ónodi élő előadásában egy szegénylegény-népdal, és a koreográfus-előadó mozgása is népi motívumokat idéz, mindamellett, hogy megjelenésében konkrétan alig hasonlít a néptántra. Ez a megújulás termékeny, sikerrel kecsegtető útja: elvont, átértelmezett, következetesen kezelt formák és motívumok zenében, mozgásban, hozzá adekvát, átgondolt tartalom átérzhető, esztétikailag dekódolható megjelenítésben. Ez utóbbi (az érthetőség) azért is különösen hangsúlyozandó, mert kortárs táncszínházi alkotások között igen gyakori jelenség a tartalmatlan formális kísérletezés, vagy a jelentésszerű tartalmi elemek kaotikus túlburjánzása.

A kategória második helyezettje a Donáczi Károly–Hágen Zsuzsa szerzőpáros „*A párna nem*” című koreográfiája, amelyet az alkotók a pécsi „A Hetedik” Kortárs Táncműhely képviselőjében mutattak be. Az öttételes (kicsit hosszúra is nyúlt) táncmű mozgásvilágában már nagyon eltávolodott a néptánctól, de egyes motívumaiban ihlető forrásként egyértelműen felismerhető a folklorisztikus alap. Örök témáról szól „*A párna nem*”: nő és férfi kapcsolatáról – érzékeny, egyéni megfogalmazásban. A táncos-koreográfusok ügyesen, *táncosan* használják ki a berendezés (asztal és két szék) jelenlétét, expresszív mozgással és gesztusokkal drámai hangulatot teremtenek. Az opus viselhetné a *Jelenetek egy házasságból* bergmani alcímet, a mű megállná a helyét az ország bármelyik alternatív játszóhelyén.

Sas Roland és a Jászság Táncegyüttes merészsége, kreativitása és nem kevéssé aranytorkú énekművészei miatt nyerte el a táncszínházi kategória harmadik díját. Az *Egy asszony...* című zenés-táncos-dalos-„filmes” nosztalgiaegyveleg azt bizonyítja, hogy a stilizált, de értékes, autentikus alapanyagból készült népzene és néptánc-koreográfia arra is alkalmas, hogy a múlt század harmincas éveinek „tangós-Karády Katalinos” életérzését illusztrálja, felelevenítse. A „mixelt” kísérőzenében a magyar népi motívumok kellemmel ölelkeznek a kávéházi stílusban felhangzó korabeli tánczene dallamaival. Hasonló zenei találkozások tettek világhírűvé a flamencót, a klezmer és a balkáni muzsikát. Az énekeseket – sokszor egy tologatható, forgatható ágyon premier plán hatású csoportképekben elrendezve – filmszerűen mozgatják, míg a táncosok mozgó alakzatokban rövid kis etűdöket mutatnak be. A látvány mozgóképszerűen van megszerkesztve, a múltidézés játékos, önironikus idézőjelek közé van helyezve.

Hasonlóan, de máshogy merész Csűrű Ildikó *Alef* című alkotása, amelyet a nyíregyházi EGY(MÁS)ÉRT Társulás mutatott be. (Néptáncszínházi előadáson még nem láttam holokauszttémáról szóló koreográfiát. Az *Alef* drámai, érzékeny, megdöbbentő, és – eléggé nem hangsúlyozható erényeként – korszerű művészetszemléletet tükröz. Egészen mást tükröz Szappanos Tamás *Sár* című munkája (budapesti Bartók Táncegyüttes): a sárba ragadt, de onnan vitalitással, kreatív ügyességgel felemelkedni képes vidéket ábrázolja „szociós” stílusban – prózai dialógusokkal, tánc-

cal, zenével és sok-sok eredeti humorral. E két versenyszám alkotói koreográfusi különdíjat kaptak.

Az autentikus néptánc kategória díjazottait – mivel nem vagyok a téma szakértője – nem tudom szakmai igényességgel elemezni. Félig laikusként (aktív táncos pályámon klasszikus balettet táncoltam, kritikusként leginkább kortárs táncsal foglalkozom) úgy teszteltem magam, hogy az engem ért műlélményeket összevettem a zsűri szakavatott tagjainak értékelésével. Büszkén jelenthetem: a jó benyomásaim kivétel nélkül elismerő szakmai véleményekkel találkoztam, és a halványabb produkciók esetében is érzékelni tudtam az alacsonyabb színvonalat. Ez utóbbi egyáltalán nem könnyű dolog, mert ha mosolygó lányok beszélnek a színpadra, és dalra fakadnak, vagy ha jókedvű fiúk sűrű tempóban elkezdik csapkodni a szímszárukat, számomra megszűnik a világ, és fülig éró szájjal műélvezek. A néptánc újító próbálkozásaira nem is azért van szükség, hogy az alternatív produkciók eltűnjenek a színpadról a tiszta forrásból származó, hagyományörző, autentikus anyagokat. Ellenkezőleg! Az újító próbálkozások élővé, dinamikussá, maivá teszik a népművészetet, ezáltal segítik, támogatják a tradíciók továbbélését.

Néptánc kategóriában első díjat kapott a Nógrád Táncegyüttes versenyszáma, Paluch Norbert koreográfiája, a *Nógrádi ízek*. Jómagam is úgy láttam: zene, ének, tánc és viselet igen gyönyörködtető, szinte tökéletes harmóniája jelent meg az előadáson. Második helyezett lett Varga János *Vesszősiek* című alkotása, amelyet a Zalai Táncegyüttes mutatott be. Ebben a számban a lehengerlő, fiatalos erő, a rakoncátlan élet- és táncöröm fogott meg. A harmadik helyezett, Kádár Ignác „*A víz szalad*” című opusa a múlt nagy alakjainak emlékét ébresztgeti, előttük tisztel. Nagyon élveztem a koreográfusi különdíjban részesített Farkas László *Bottörténetét* is.

A zsűri még több mint egy tucat különdíjat kiadott, jelezve, hogy igen népes volt a fellépők élmezőnye. Megállapítható, hogy a zalai táncfesztivál sikertörténete az idén is folytatódott, és remélhető, hogy ez még hosszú évtizedekig így lesz. Ha már német filozófussal kezdtem a beszámolót, azzal is fejezem be. Kant egy aforizmáját idézem: „Ha a tömeg tapsol, a filozófus elpirul.” Ebből az állításból rögtön megállapítható az, amit eleve tudunk: hogy tudniillik a híres königsbergi filozófus soha nem járt Zalai Kamaratánc Fesztiválon. Ha ugyanis járt volna, látta volna tételét megdőlni. Mert Zalaegerszegen az elgondolkodtató, filozofáló művek alkotóit is tömeg ünnepli tapssal, és a szerzőknek emiatt eszük ágában sincs pironkodni.

Pápes Éva

„Film nyomon” Zalaegerszegen

- Beszámoló a IV. Göcsej Filmszemléről –
Zalaegerszeg 2008. május 24. Ady mozi

Filmesek töltötték meg május 24-én a belvárosi Ady mozit, jöttek megnézni egymás munkáit, jöttek, hogy „megméressenek” ebben az egyre otthonosabbá váló közegben, a Göcsej Filmszemlén, amely mára már levette magáról az „amatőr” jelzőt. Jogosan, hiszen a szemlén látott filmek közül nem egyet jegyeztek különböző televíziós csatornák munkatársai, de egyébként is egyre keskenyebbé vált mára az a sáv, mely elválasztja egymástól az amatőröket és a hivatásos filmeseket. Amúgy sem ez volt a mérce, hanem a benevezett film témájának, megvalósításának minősége, legyen az zalai vagy fővárosi tévés, netán olyan szenvedélyes képiró, aki minden szabadidejét és pénzét erre a tevékenységre áldozza. A különbségek nem a készítő hivatásából, megélhetésének forrásából adódtak, hanem a témákból, a megközelítés formájából, netán a művészi szándék és megvalósítás minőségéből. Más értelemben is nyitott ez a filmszemle, hiszen nem csak zalai, hanem más vidékek filmesei is benevezhettek, így egyre nagyobb „merítéssel” kerültek össze a versenyfilmek. Lovass Tibor, a fesztivál életre hívó szervezője azt is elmondta megnyitójában, hogy a következő – öt éves - évfordulót már kétnapos rendezvénnyel szeretnék megünnepelni 2009-ben.

A játékfilm kategóriában az idej nyertesek – Csóka Miklós és Balogh János fiatal filmesek - egy merész ötlettel visszanyúltak a super 8-as technikához, és *Aranypart* című filmjükben egy tengerparti idill két arcát jelenítették meg. Az egyik maga az idill, amelynek „előállítását” a film második epizódja mutatja be. Az avult technikával készített, látszatra családi mozi így válik egy nagyon is mai gondolat kifejezőjévé: a manipulált kép, a „megrendezett” valóság, azaz a látszatok lelepleződésének frappáns kifejezőjévé. Így lesz egy eredeti ötletből a megvalósítás művészete és a technikai képpel való merész játék révén autentikus alkotás, amely a felszínen megmutatkozó családi moziát átváltoztatja többretegű filozófiai gondolatok hordozó közegévé.

Legalább ilyen merészen kezelte a műfaji korlátokat a zalaegerszegi Szok István is, aki *Híradó 04. 11.* című filmjében szintén áttörte a műfajok sablonos rendjét, amikor esti híradónak álcázva egy József Attila verset „híradósított”. Filmjében a József Attila

szöveg ütközik a sablon híradó-formával, vagyis annak köpenyébe bújva mutatja meg a mindenkor sablonok sebezhetőségét, tartalmatlanságát. A ritmusában és színészvezetésében is kiváló film második díjat kapott a játékfilm kategóriában.

A megosztott harmadik díjas *Nézz a szemembe* (Lengyel Gábor, Kiss Levente, Cselenkó Tünde filmje) is rendhagyó ötletre épít: egy vak lány és egy halott fiú nyilván lehetetlen „szemkontaktusával” játszik, sugallva ezzel a kommunikáció ellehetetlenülését, a valódi, megismerő tekintet abszurditását.

Fábián Gábor és Kiss Norbert *Az ösvény* című grandiózus alkotása egy harmadik díjat és egy különdíjat vihetett haza majd egyórás játékfilmjéért, amelyben nem kisebbre vállalkoztak, mint magyar történelmünk máig is ellentmondásos megítélésű pogány-keresztény ütközésének megjelenítésével. S bár filmjük ritmusában, színészvezetésében, dramaturgiájában voltak kisebb-nagyobb zökkenők, nagy elismerést váltott ki az a merészség, amellyel ezt a nagyszabású tervet megvalósították. Az amatőr filmezés legszebb példája lehet az a csapatmunka, amellyel létrejött *Az ösvény*, s amely által egy mai fiatalokból álló csapat - belsőleg azonosulva egy számukra oly távoli korrallal - megmutatta, lehetséges a téren és időn átívelő közös tudat, saját múltunk megélt megelevenítése.

A Zalai díjat három alkotás érdemelte ki: az *Orommadarak* (1. díj), az *Akácfa* (2. díj) és az *Ízörzök – Bucсутa* (3. díj) című alkotások. Az *Orommadarak* (Kotnyek István, Gerócs László és Kalász József) igazi csemege mindazoknak, akik fogékonyak a természetben számunkra megelevenedő drámára, amelyet az egy helyszínen (egy ház oromzatán) lejátszódó madárlét mutat be nekünk. A több évszakra átívelő madár-film nem a megszokott antropomorfizált szemszögből készült, nincs és nem is hiányzik az emberi jelenlét, tanúként és néma csodálólóként bámuljuk a madarak röptét.

Az *Akácfa* (Riba Szabolcs alkotása) Fekete István írását dolgozta fel filmre, amelyben tiszteleg a Magyarországon oly elterjedt és mindennapokban oly sokféleképpen megjelenő akácnak. A kép és szöveg jól tagolt, harmonikus illeszkedését, a mives operatőri munkát díjazta a zsűri. A harmadik díjas Móczár István *Ízörzök – Bucсутa* című filmje is a magyar hagyományok tárából választott témát, amikor egy kis zalai falu közösségi életének képeit felviláglantva az ízes ételek elkészítésének bemutatásával nemcsak megörökíti egy egyre halványuló valódi falusi konyha remekeit, de egyben érzékelteti a falusi élet legjobb arcát: az összetartást, egymásra utaltságot.

A dokumentumfilm kategóriában is egészen kiváló filmeket láthattak az érdeklődő nézők: helyet kapott a témák között az örménység asszimilációja a magyar kultúrába (Örmény nyomon), a horvátországi magyarok háborús tragédiája (Nagyapám és a Tarkónlótt világ), de frappáns filmet készített a fiatalok és az idősök szerelemhez való viszonyulásáról (Love story), bemutatkozott a tangó

JÁTÉKFILM kategória
Csóka Miklós - Balogh János
Aranypart

Szok István
Híradó 04. 11.

Fábián Gábor - Kiss Norbert
Az ösvény

Lengyel Gábor - Kiss Levente
- Cselenkó Tünde
Nézz a szemembe

DOKUMENTUMFILM kategória
Kotnyek István - Gerocs László
- Kalász József
Orommadarak

(Tango Sensua), megismerhettük az első európai terrorista háttértörténetét (Matuska), vagy egy őrségi falu utolsó lakóját (Remeteidő). De láthattunk ál-dokumentumfilmet is az oroszlányi tévésektől (A Fő tér rejtélye). Mindezen filmek közös pozitívuma volt a legjobb értelemben vett dokumentálási szándék, úgymond nyomot találni a múlt időben, amely aztán tanulságul szolgálhat a történelem számára.

Megrázó és rendkívül informatív alkotás volt az első díjas *Nagyapám és a Tarkónlótt világ* - Katits Kálmán filmje, amelyben a személyesség szintjén kaphattunk mélyebb bepillantást a nemrég lezajlott és kellően még fel nem dolgozott, igazán meg sem ismert délszláv konfliktusba egy horvátországi magyar család személyes tragédiája révén. A szerző elmondása szerint többórás anyagból vágta össze a filmet a bőség zavarával küzdve, hiszen minden információ fontos lehetett volna, de válogatni és szűkíteni kellett a nézők - a nézhetőség kedvéért. Az átélt események utólagos felidézése – az elkapott tekintetek, elfúló hangok sokszor magánál a beszédnél is többet elárulnak a szenvedésről, lelki megrázkódtatásokról, a háborúról magáról.

Az *örmény nyomon* című dokumentumfilm egy grandiózus vállalkozás első darabja (sorozatukban nyomon szeretnék követni az örmények különböző új hazáit), amelyben Tokody Gábor István és társai a Gyergyószentmiklósról került örmények nyomait kutatva arra keresik a választ: hogyan, miben, mivel tud fennmaradni egy népcsoport, amely diaszpóráként létezik szétszórva a világban. Pontos, informatív, helyenként formabontó eszközökkel készített dokumentumfilmről van szó, amelynek tanulságai nemcsak az örménységre vonatkoztathatók: legtovább a kultúra marad meg, amely beoltódik, megmerül a befogadó haza sokféleségében, és otthonra lelve azt gazdagítja tovább, miközben a nyelv és az emlékek lassan elmerülnek a felejtésben.

Káldy László *Love story* című filmje ismét telitalálat (tavaly két filmjével is díjat nyert), a rá jellemző humorral és mégis melegséggel kapcsolja össze a filmbéli képernyő előtt ülő idős falusi párt a ma világával, a fiatalok szóhasználatával. Az idősek egy hidat néznek a filmen, amelynek korlátján feliratok hirdetik a mai életérzést, szókincset. L-o-v-e betűzi az idős bácsi a nem ismert szót, de majdnem olyan távol van tőle az a bizonyos másik kifejezés is, amit nem is hajlandó a szájára venni, hiába díszleleg a híd közepén. A mi időnkben – mondja az idős néni – s mi látjuk a „mi” időnkét, ahol a fiúk és a lányok cigarettázva ácsorognak a hídon. Nincs direkt ellentét kreálva a kettő között, mindössze a felmutatás működik a mátt és a tegnapot elválasztó idő kikezdzhetetlen realitásában. Káldy László immár többedik filmjében mutatja meg a falu tegnapi és mai arcát egymásra vetítve, egymással furcsa szimbiózisban működve, mintha valamit fellelni szeretne, ami kapocs lenne a kettő között, s hol szomorúan, hol vidáman konstatálja: nincs mit keresni, hiszen

ez ugyanez, csak másképpen...

Ezt a bizonyos ma már majdnem egzotikusnak számító múltbéli világot mutatja be Boros Ferenc, Horváth Zoltán és Kozma Gábor a *Remeteidő* című filmjében, amikor a mára már teljesen kihalt kis őrségi falu utolsó lakóját faggatják. Múltidézés szóban és képben – az öregember lepusztult tárgyi világa és egy gazdag belső világ bomlik ki a képeken. Tudás, érdeklődés, kreativitás – elmúlt szerelem, egy teljes élet, ami mára már az emlékek, gondolatok szintjén van csak jelen. Remete a rohanó mai világban, egy öregember, aki nem akart soha „részt venni” a modern világban, miközben olyasmiken töri a fejét, amit a mai fizika sem tud megoldani.

S ha nagyon elméláznánk az elmúlt időkön, máris adja magát az abszolút jelen idő: a fiatalok, akik ötleteikkel, filmes kreativitásukkal, nagyszerű kép-játékokkal örvendeztetnek meg: az egri tejszínélők Csiszár András filmjében (*TejCSI* címmel) nevetettnek, bohókásan és humorral egy felgyorsult, klippeken iskolázott technikával. Horváth Zoltán *Repülés* című filmjében pedig pár felejthetetlen perccel zökkenhetünk ki a hétköznapokból: a repülés örök álmát a fekete-fehér raszteres képek és egy kislány papírrepülőt szélnek eresztő mozdulata révén élhetjük át.

A zalai fiatalok ismét jelentkeztek egy ígéretes filmmel: *Az erdő szívverése* címen (Elmont Krisztián vezetésével) lírai etűdöt készítettek, amelyben különleges erdei pillanatokat örökítették meg. De a Tabuk nélkül című sorozat (Laza Zala Médiakommandó) *Ciki vagy nem ciki* című aktuális darabja is arra utal, van kedv és hajlandóság a tizenévesekben filmen kifejezni magukat, szeretik és otthonosan érzik magukat a kamera mellett-előtt.

Véget ért tehát a Göcsej Filmszemle, amely immár negyedik éve ad bemutatkozási lehetőséget a zalai és nyugat-dunántúli filmeseknek. Gazdag és sokszínű kínálatában olyan témák és filmes módszerek tűntek fel, amelyek helyenként gazdagabb és igényesebb témaválasztással és képi világgal mutatkoztak be, mint a profi csatornák filmjei. Néha pedig kezdetlegesnek, sutának, kissé elnagyoltnak, vagy lassúnak, dőcögősnek tűntek – mint a nagy fesztiválokon is!

Csak így tovább...

Tokody Gábor

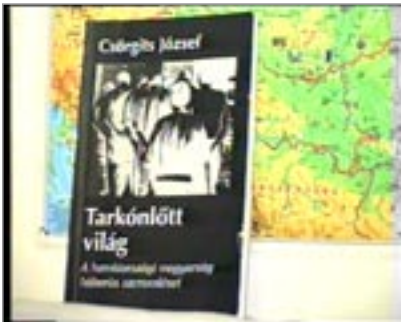
Örmény nyomon

Riba Szabolcs
Akácfa

Móczár István
Ízörzök - Bucsuta

Katits Kálmán
Tarkónlőtt világ

Káldy László
Love story

HÍREK

Szeles József

/1956 – 2008/

Június közepén olvastam a hírt - keszthelyi költő barátunk, a Zalai Írók Egyesületének tagja elhunyt. Amikor ebben a kis írásban rá emlékezem, két másik név jut eszembe: József Attila és Hajnóczy Péter. József Attilát ő maga is első helyen említette azok között, akik hatottak költészetére. Hajnóczy sorsával pedig életének alakulása szintén rokonságot mutat.

Szeles József Keszthelyen született, 1956-ban. Én a nyolcvanas években ismertem meg, a Bán Zsuzsa által vezetett Zalaegerszegi Írókör összejövetelein. Az Írókör csak nevében volt zalaegerszegi, habár itt voltak az ülések, de az egész megyéből, így Keszthelyről, Lentiből, Nagykanizsáról is érkeztek költők, írók. Számos irodalmi esten, rendezvényen vettünk részt együtt. Emlékezetes volt az 1984-es gébárti írótábor, ahol az akkori demokratikus ellenzék számos tagja megfordult.

Visszatérve az elhunyt költőhöz, pályakezdése 1976-ra datálható. Ekkor jelent meg első verse a Veszprém megyei Naplóban, majd a következő időszakban országos napi- és hetilapokban, folyóiratokban publikált. 1980-ban Péntek Imre mutatta be az Új Forrásban, 1981-ben Tandori Dezső a Magyar Ifjúságban. Ebben az évben felvették a József Attila Körbe.

1987-ben Móricz Zsigmond irodalmi ösztöndíjat kapott. Szerepelt verseivel az Egerszegi Füzetekben, a Keszthelyi Műhelyben és a Lüktes című antológiában. Egy kötete jelent meg, 1996-ban, *A hóember álma* címmel.

Végezetül tőle idéznék: „18 éves korom óta a mai napig az írásnak szenteltem az életem. A kalapács, a mérőszalag, főzőkanál kieshetett a kezemből, a töltőtoll viszont a kezemre szállt.

Anyyra egygyé lettem az írással és a verssel, hogy néha nem tudom eldönteni: a vers ír engem, vagy én írom a verset? ... A versek nem romlanak meg, nincs szavatossági idejük.

Példaképeim nincsenek, de nagyon sok író-költő volt rám hatással. Néhányat kiemelve hirtelenjében: József Attila, Ady Endre, Kassák Lajos, Nagy László, Déry Tibor, Móricz Zsigmond, Mikszáth Kálmán, Dosztojevszkij, Bulgakov, Sartre, Freud.

Elsősorban magyarnak, kereszténynek, európainak vallom magam. Egyedül élek, fényes csillagok szélein ülve, lábaim lazán lógatva nevetek földi hatalmakra."

Emléked megőrizzük.

Tóth Imre

Könyvhét Zalában

Az idei, 79. Ünnepi Könyvhét alkalmából több új kötet bemutatójára került sor a helyi és országos kiadók terméséből. Szlovén vendégek érkeztek Nagykanizsára, a Halis István Városi Könyvtárba május 30-án. Matjaz Pikalo válogatott verseinek kötetét (*Fényutazás*), a fordító, Lukács Zsolt méltatta. 31-én, Lentiben, a városi könyvtárban Zágorec-Csuka Judit: *A családom anyanyelve a muravidéki magyarok identitása tükrében* című tanulmánykötetéről adott izgalmas „létleletet” Gasparich Judit. 2-án, Nagykanizsán, a Honvéd Kaszinóban Pék Pál: *Az elmerült sziget* című verskötetét Péntek Imre úgy értékelte, mint a költő pályájának új fejleményét. 4-én Szoliva János: *Elágazások* című kötetét Lehota M. János ajánlotta az olvasók figyelmébe, míg Zalaegerszegen, a megyei könyvtárban L. Simon László két új könyvével ismerkedhettek meg az érdeklődők. Alexa Károly a *Versenyhátrányban – A (kultúr)politika fogságában* című tanulmánykötet kérdéseivel (többek között: *Ki figyel a magyar kultúrára?*) szembesítette a hallgatóságot, Péntek Imre pedig a *Japán hajítás* c. verskötet titkait boncolgatta a szerzővel. A zalaegerszegi „hivatalos” megnyitónak, 5-én, ez úttal, az esőre való tekintettel, a közgyűlési díszterem adott helyet. Dr. Gyimesi Endre polgármester ünnepi gondolatai után Alexa Károly irodalomtörténész tekintette át, különböző korszakokban milyen módon sikerült (vagy nem sikerült) ünnepé varázsolni a közönség és könyvújdonságok ismétlődő találkozásait. Ugyanitt a „hazai” képzőművészeti kiadványok bemutatójára került sor: Péntek Imre a Zala György-emlékkötetről szólt, míg Fejér Zoltán Kálmán festőművész, a kolléga, Burkus József festőművész új albumának jellegzetességeit taglalta. Ugyancsak 5-én, Zalalövön, a Salla Művelődési Központ és Könyvtárban a teológus-költő, Szabó Ferenc *Séta szülőföldemen* című vers- és prózaválogatását vehették kézbe az olvasók. Ugyancsak 5-én, Nagykanizsán, a Halis István Városi Könyvtárban a

Kanizsai Antológia 7. kötetét mutatta be Kardos Ferenc és Lehota M. János, a két szerkesztő, majd Hagymás István: *A mítikus József Attila* c. kötetéről Czupi Gyula beszélgetett a szerzővel. 6-án, ismét a zalaegerszegi megyei könyvtár volt helyszíne egy érdekes találkozásnak. Három „boros” könyv került terítékre: Csörgits József, a baranyai Lábodi Károly: *Baranja* kötét hozta el, Bence Lajos pedig a *Zalavármegye bortörténete* címmel megjelent zalai szőlő- és borkalauz segítségével tekintett szét a megyében. Ambrus Lajos kötetét kísérte legnagyobb érdeklődés, a *Lugas* – more patrio-t, mely folytatása a korábbi sorozatnak. Veress János, a csáfordi Pintes szőlőfajta megmentője – akiről érzékletes portrét rajzolt az író – pedig palackozott borai kóstolóján bemutatta, nem csak kiváló borász, hanem a szavak mestere is. A záróesemény a zalaegerszegi Keresztury ÁMK Hangverseny- és Kiállítótermében kapott helyet: itt is találkozhattak az olvasók Pék Pál és Szoliva János új kötetével és Lukács Zsolt műfordításaival. Szálinger Balázssal pedig – *A százegyedik év* című, három verses regényt tartalmazó – könyvéről pedig Szemes Péter beszélgetett.

Péntek Imre és Alexa Károly L. Simon László kettős könyvbemutatóján

Érdeklődők a zalaegerszegi megnyitón a közgyűlési díszteremben

Burkus József Nagykanizsán élő festőművésznak június 30-án, a brüsszeli Európa Parlament K 3. kiállítótermében nyílt nagyszabású tárlata, *Rejtőzködő* címmel. A közönséget a megnyitón Géczy Dorottya színművésznő köszöntötte, aki az erre az alkalomra készült *Burkus*-album egyik előszavát is írta. A megnyitón számos ismert politikus, újságíró, s különböző országokat képviselő kultúrattasé vett részt, s a szakmai siker a magyar képzőművészet jó hírét is öregbítette Európában, a világban.

Burkus József kiállításának megnyitója

SZERZŐINK

- Alexa Károly** (1945; Budapest) Kritikus, irodalomtörténész. Legutóbbi kötete: Quodlibet – Írások a XIX. és a XX. század magyar irodalmáról. (Kortárs Kiadó, 2004)
- Bajnóczy Zoltán** (1982; Zalaegerszeg) Költő, kritikus. Első kötete a FISz Könyvek sorozatban jelent meg 2007-ben, (Sz)árnyak a Léthe felett címmel.
- Csepregi János** (1980; Budapest) Költő, prózaíró, kritikus. Legutóbbi kötete: Ímé, A Test. (FISz-Napkút Kiadó, 2008)
- Fa Ede** (1935; Nagykanizsa) Költő, versei a Pannon Tükörben jelentek meg. Legutóbbi kötete: Varázsmeséktől a haikuig, Aranyecset Egyesület, 2006.
- Feledy Balázs** (1947; Budapest) Művészeti író, számos katalógus előszavának szerzője.
- Gálig Zoltán, dr.** (1955; Szombathely) Művészettörténész, kiállítások kurátora, a Szombathelyi Képtár igazgatója. Írásai művészeti szaklapokban és folyóiratokban jelennek meg.
- Győri László** (1942; Budapest) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: A kései Éden, Noran Kiadó, 2005.
- Kaló Béla** (1954; Budapest) Kritikus, számos lapban publikál.
- Karáth Anita** (1978; Zalaegerszeg) Költő, A két hering című, Vajda Jocóval közös kötetben és a Pannon Tükörben jelentek meg versei.
- Kontha Sándor** (1931; Budapest) Művészettörténész, számos monográfia szerzője.
- Kostyál László** (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, kiállítások kurátora. Tanulmányai, kiállításszemléi folyóiratokban jelennek meg.
- Kutszegi Csaba** (1957; Budapest) Táncművészeti szakíró, újabban szépprózaíró műveket is publikál. Első kötete 2007-ben jelent meg Titkosügynök pirszingfényben címmel, a Pont Kiadónál.
- Lehota M. János** (1974; Nagykanizsa) Esztéta, művészeti író.
- Németh János** (1934; Zalaegerszeg) Keramikusművész, művei Európa-szerte ismertek. Pályatársai kiállításait szívesen nyitja meg, a szövegek több alkalommal is megjelentek lapunkban. 2002-ben Gyökerek címmel életrajzi kötete jelent meg a Zala Megyei Múzeumok kiadásában.
- Pápes Éva** (1954; Szatta) Költő, filmes szakíró. Első kötete a Pannon Tükör Könyvek sorozatban jelent meg Szavak egy hangsúlytalan világból címmel, 2008-ban.
- Péntek Imre** (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: Vi(g)aszkereskedés, Vörösmarty Társaság, 2002.
- Pomogáts Béla** (1934; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: Európa vonzásában – Öt tanulmány. (Littera Nova, 2008)
- Prágai Tamás** (1968; Pázmánd) Költő, prózaíró, kritikus. Legutóbbi kötete: Pesti Kornél, Novellák. (Napkút Kiadó, 2007)
- Pusztai Zoltán** (1955; Győr) Költő, legutóbbi verskötete: Önarckép varjúval, 1990.
- Sándor János** (1937; Szeged) Színházi rendező.
- Sarusi Mihály** (1944; Balatonalmádi) Prózaíró, legutóbbi kötete: Írni Csabán, Erkel Könyvesház, 2006.
- Szabó Elvira** (1985; Budapest) Prózaíró, novellái az Árgus c. folyóiratban jelentek meg.
- Szálinger Balázs** (1978; Taksony) Költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: A százegyedik év (Magvető Kiadó, 2008)
- Szellősi Anna** (Péntek Borbála) (1985; Szentgál) Színház- és könyvkritikái lapunkban jelentek meg.
- Szemes Béla** (1955; Zalaegerszeg) Kritikus, színházi írásaival rendszeresen jelentkezik lapunkban.
- Szemes Péter** (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta.
- Szepes Erika** (1946; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: A költő és a mítosz. Elemzések, tanulmányok. (Napkút Kiadó, 2006)
- Vass Tibor** (1968; Miskolc) Költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Bevallás garnitúra, Orpheus Kiadó, 2006.

Következő számaink tartalmából: Kiss Benedek, Fenyvesi Ottó, Szegedi Kovács György, Szauer Ágoston, Széki-Patka László, Aranyi László, Becsey Zsuzsa, m. Molnár István, Burkus József, Varga Zoltán, Király Odett versei; Zsille Gábor és Mohos István műfordításai; Kabdebó Tamás, Gaál Zsuzsa, Göncz László, Somogyi Zoltán prózája; Szepes Erika, Szirtes Gábor, Király László, Szemes Péter, Geresits Gizella tanulmánya, kritikája; Révész Emese, Novotny Tihamér, Nagy Miklós Kund, Péntek Imre, Bence Lajos, Kardos Ferenc képzőművészeti írásai.